

ANADOLU YAYINCILIK

TÜRK VE DÜNYA ÜNLÜLERİ ANSİKLOPEDİSİ

KİŞİLER ● DÖNEMLER ● AKIMLAR ● YAPITLAR

DIDEROT, Denis

DEWEY, John
DEWEY, Melvil
DEXTER, John
DEYMER, Şefik Hüsnü
DIAS, Bartolomeu
DIAZ, Jose
DIAZ, Porfirio
DICEY, Albert Venn
DICKENS, Charles
DICKINSON, Emily
DICKSON, Carter
DIDEROT, Denis
DIDI
DIDOT, François
DIEFENBAKER, John
DIELS, Otto
DIEMER, Alwin
DIESEL, Rudolf
DIETRICH [Freibergli]
DIETRICH, Marlene
DIETRICH, Wilfried
DIETZGEN, Joseph
DIES, Ernst
DIGBY, Kenelm
DILTHEY, Wilhelm
D'INDY, Vincent
DINE, Jim [James]
DINGLER, Hugo
DIRAC, Paul
DIRANAS, Ahmet Muhip
DIRICHLET, Peter Gustav
DISCHINGER, Franz

DISNEY, Walt
DISRAELI, Benjamin
DI STEFANO, Alfredo
DIX, Otto
DIAGHILEV, Sergey
DİBİL
DİKMEN, Halil

32

DİKMEN, Şükriye
DİKRAN ÇUHACIYAN
DİLÂÇAR, Agop
DİLEMRE, Saim Ali
DİLHAYÂT KALFA
DİLLİGİL, Avni
DİLMEN, Güngör

DİLMEN, İbrahim Necmi
DİMİTROV, Georgi
DİMOV, Dimitri
DİNAMO, Hasan İzzettin
DİNÇÇAĞ, Şadi
DİNEVERİ
DİNO, Abidin
DIOCLETIANÜS, Valerius
DİODOROS, Kronus
DİODORUS [Sicilyah]
DİOGENES [Apolloniah]
DİOGENES [Babilii]
DİOGENES [Sinoplu]
DİOGENES LAERTİUS
DİONYSOS AREOPAGİTA
DİOPHANTOS [İskenderiyeli]
DİOSKORİDES, Pedanius
DİREN, Sadi
DİLİAS, Milovan
DOBB, Maurice
DOBROLYUBOV, Nikolay
DOBZHANSKY, Theodosius
DODWELL, Henry
DOESBURG, Theo Von
DOĞAN, Lütfi
DOĞAN, Mehmet H.
DOĞANÇAY, Burhan
DOĞRUER, Mustafa
DOĞU, Yaşar
DOISNEAU, Robert
DOKSİYADİS, Konstantinos
DOLIN, Anton

daha düşük sıcaklıklara inerek helyumu sıvılaştırabil-
mek için sıvı hidrojenle yararlanmayı denedi. Kul-
landığı helyum katkısız olmayıp neon içerdiği için
gerçi bu deneyde başarılı olamadı ama, 1908'de
Kemerlingh Onnes helyumu sıvılaştırırken onun
yönteminden yararlanarak sonuca varabildi.

Maddenin düşük sıcaklıktaki özelliklerini ince-
leme tutkusu Dewar'ın ısı yalıtımı konusuylla ilgilen-
mesine yol açtı. 1892'de boşluk yalıtımlı termos
şişesini geliştirdi, ardından aynı ilkeyi cam yerine
metal kaplara uyguladı. Ancak, metaller gaz yayarak,
ısı yalıtımını sağlayan boşluğun etkisini azalttığından,
beklediği sonucu alamadı. Bir süre sonra, —185°C gibi
çok düşük sıcaklıkta odun kömürünün gazları soğur-
ma özelliği kazandığını gözlemleyince, bu özellikten
ısı yalıtımında yararlanmayı düşündü. Yalıtım kılıfı-
nın içine konulan odun kömürü, metallerin yaydığı
gazları soğurduğu için bu sakınca giderilmiş ve cam
kaplardan çok daha büyük, iç ortamın ısınıp uzun
süre aynı düzeyde koruyan boşluk yalıtımlı metal
kapların yapımı başarılabiliyordu.

Odun kömürünün gaz emme özelliğinden yarar-
lanarak bir karışım içindeki gazların ya da havadaki
asal gazların ayrılması, düşük sıcaklıkların kimyasal
tepkimeler, renk, parıltı, ısıtım, manyetik özel-
likler, ısı iletimi ve elektrik direnci gibi olaylar
üzerindeki etkilerinin incelenmesi de Dewar'ın önem-
li çalışmalarıdır.

Kuramsal alanda hiç çalışmamasına karşın çok
dikkatli bir gözlemci ve usta bir deneyci olan Dewar,
düşük sıcaklık fiziğinin bir bilim dalı olarak doğuşuna
ve gelişmesine öncülük etmiştir.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Collected Papers on Spectroscopy*,
(G.D.Liveing ile birlikte), 1915, ("Spektroskopi Üstüne
Toplu Makaleler"); *Collected Papers of Sir James Dewar*,
(ö.s.), Lady Dewar, J.D.H.Dickson, H.M.Ross, E.C.S.
Dickson (der.), 2 cilt, 1927, ("Sir James Dewar'ın Toplu
Makaleleri").
- **KAYNAKLAR:** Henry Young, *A Record of the Scientific
Work of Sir James Dewar*, 1933, ("Sir James Dewar'ın
Bilimsel Çalışmalarının Dökümü").
- **BAKINIZ:** F.A.ABEL, T.ANDREWS, CAILLETET,
FARADAY, KAMERLINGH ONNES, KEKULE,
REGNAULT.

DEWEY, John (1859-1952)

**ABD'li filozof. Pragmacı gelenek için-
de "Araççılık" adını verdiği yaklaşımı
ortaya atmış, uygulamaya ağırlık ve-
ren eğitim öğretisiyle etkili olmuştur.**

20 Ekim 1859'da ABD'nin Vermont Eyaleti'nde-
ki Burlington'da doğdu, 1 Kasım 1952'de öldü. Lisans
eğitimi için 1875'te Vermont Üniversitesi'ne girdi.
1879-1881 arasında Pennsylvania'da lise öğretmenliği
yaptı. Doktora öğrenimi için girdiği Johns Hopkins
Üniversitesi'nde C.S.Peirce'den mantık, G.S.Hall'dan
uygulamalı ruhsalim dersleri aldı. Hegelci ve idealist
felsefeye karşılaşması, hocası G.S.Morris yoluyla

John Dewey

oldu. 1884'te doktorasını aldıktan sonra Michigan
Üniversitesi'ne girdi. 1894'te Chicago Üniversitesi'ne
profesör olarak girdi. Burada felsefe, ruhsalim ve
eğitim bölümü başkanlığına getirildi. Toplum sorun-
larıyla yakından ilgilendi, bu alanda etkin bir yaşam
sürdü. Kentleşmenin getirdiği sorunları çözmeyi ve
özgürlükleri geliştirmeyi amaçlayan çalışmalara katıl-
dı. Ruhsalim ve eğitim alanındaki savlarını sınavı
kanıtlamak amacıyla "Dewey Okulu" adıyla anılan
laboratuvarı kurdu. Eğitim konusundaki görüşlerini
toplattığı *The School and Society* (Okul ve Toplum)
başlıklı kitabını 1899'da yayımladı. 1904'te Columbia
Üniversitesi'ne geçti. 1930'da emekli olana değin
burada görev yaptı. 1937'de Meksika'da, Sovyet
yönetimince suçlanan Troçki'nin suçsuzluğuna karar
veren komisyonda yer aldı. Ancak bununla Troçki'yi
desteklemediğini, Sovyet yönetimini Lenin'den sonra
onun ele geçirmiş olmasının da iyi bir sonuç doğur-
muş olmayacağını belirtti.

Dewey iki yıllık bir süre için Çin'e gitmiş, orada
eğitim konusunda konuşmalar yaparak gözlemlerde
bulunmuştur. Atatürk döneminde, Türkiye'de yapı-
lan eğitim reformları ile ilgili olarak Ankara'ya da
gelen Dewey, Türk hükümetine bir rapor vermiştir.

Dewey'in kendi düşüncesi üzerindeki etkileri
değerlendirilmesine göre, T.H.Huxley'in insan fizyolojisi
hakkında yazdıkları, evrim ve zihin üzerine görüşleri,
onun felsefe konularıyla ilgilenmeye başlamasında en
büyük etmen olmuştur. Hegel'in görüşleri ise Dewey'
in düşüncesini özgürleştirmiş, özellikle geleneksel
felsefedeki kişi-dış dünya, tin-gövde, Tanrı-doğa gibi
ayrımları yıkabilmesine olanak vermiştir. Hegel'in
birleştirici tını (geist) yerine, Dewey doğa kavramını
kullanır. Doğayı ön plana alışı ve organizmacı bakış
açısı ise James'den esinlenmiştir. Bir toplumsal canlı
yaratık olarak insan, Dewey'in felsefesinde odak
noktasıdır.

Dewey, kendi yorumundaki pragmacılığı Araç-
çılık ya da Deneyseccilik olarak adlandırır. Araççılık'ı
belirleyen en önemli nitelik, yapılanın doğurduğu so-
nuçları vurgulayan açıklamalar getirilidir. Buna göre
her düşüncenin değeri, anlamı, sınanması, sonuçlara

Araççılık

bağlı olarak söz konusu olur. Dewey için mantık bir yargıdır. Ancak, "yargı" da "birinin bir yargıya varması"dır. Doğruluk ve yanlışlık ise bu anlamdaki yargılar için geçerlidir. Önermeler, doğru ya da yanlış olamaz; araştırma ve düşüncenin araçları olarak ancak etkili, etkisiz, ilgili ya da ilgisiz olabilir. Bir yargının anlamı bu yargının getirebileceği sonuçlardır. Yargının doğruluğu ise bu sonuçların gerçekleşmesi ve sınanmasıyla saptanır. Buna göre, bilimsel bulguları verenler de dahil olmak üzere yargıların anlamı, gerçekte, birtakım sonuçları dilegetiren kimi koşullu yargılarda verilir. Anlamı belirlenen bir yargının doğruluk koşulları, anlamı verenlerinkiyle çakışır.

Düşünce ve doğruluk

Dewey'e göre felsefenin, düşünceyi konu alan yeni bir evrimsel mantığa gereksinimi vardır. Böyle bir mantık düşünceyi "araştırma", varlığı da araştırmanın konusu olarak yorumlayacaktır. Bu durumda düşünceye yüklenen geçerlilik, nesnellik, doğruluk gibi nitelikler, araştırma etkinliği içinde ne anlam

taşıdıklarına göre değerlendirilecektir. Düşünce, veriler ile istenenler arasındaki karşıtlığı kaldıran bir araçtır: Mutluluk ve doyum sağlamanın yoludur. Düşüncenin ereği, böylece bir uyuma ulaşmaktır. Bu açıdan, başarı, düşüncenin amacını oluşturur. Başarılı düşünce doğrudur. Düşünceler, işe yarayana, işlerlik kazanana değin değiştirilir, biçimlendirilir. Düşünceler bu yolla doğrulanmış olur. Bir düşüncenin işler olduğunu söylemek onun doğru olduğunu söylemektir. Başarılı bir işlerlik olmak, doğru düşüncenin en önemli özelliğidir. Bu düşüncenin doğruluğunu gösteren ya da kanıtlayan, bir nitelik değil, düşünceyi doğru yapandır. Araştırma süreci içinde sınanan bir düşünce olumlu sonuç verdiğinde, somut varlıkta bir değişiklik ve uyumlu bir durum ortaya çıkmıştır. Ancak, süreç ve somut varlık, birbirinden soyutlanır ya da ayrılır şeyler değildir. İşte bu nedenle sürecinden ayrı olarak düşünce ya da önerme doğruluk ya da yanlışlık taşımaz.

Pragmacılık, Araççılık Ve Doğruluk Kavramı

Pragmacılık adıyla anılan görüşlerin en geliştirilmiş biçimi ve en dizgesel olanı Dewey'in geliştirdiği "Araççılık"tır. Çoğunlukla ABD'li filozofların benimsedikleri Pragmacılık, çeşitli etki kaynaklarının birleşmesi sonucunda doğmuştur. Bu etkiler arasında Hume'un* deneyci çözümlemesi, Kant'ın* görüngü kavramı, Hegel'in* Görüngübilimi, Yarırcılık, Comte'un* Pozitivizm'i ve Bergson* sayılabilir. Pragmacılık ilk olarak 1878'de C.S.Peirce* tarafından ortaya atılmıştır. Bu terim, onun için daha çok, sonraları "işlemsel anlam ölçütü" diye adlandırılan kavrama yakındır. Deneyisel bir anlam ölçütü peşinde olan Peirce, bir önermenin anlamını vermenin, onu doğrulayan işlemleri bilmek, bu işlemleri vermek olduğu sonucuna varmıştı. Sonraları Mantıkçı Pozitivistler'ce de geliştirilerek "doğrulama ilkesi" adını alan bu ölçüte göre, bir önermenin anlamı onu doğrulayandır. William James* Pragmacılık'ı yaymıştır. Onun düşüncesine göre, bir önermenin doğru olması onun işler olmasıdır. Bu görüş, bilimin saltık doğruyu bulmada sandığı ölçüde güçlü olmadığı kabulüyle yakından ilgilidir. Araççılık işte bu anlamdaki popüler Pragmacılık'ı geliştirir. James'in bir bilgi kuramını temellendirmeyi amaçlamadığı bu ölçütü bu kez doğrudan epistemolojiye uygular. Dewey'in uygulama ile yakından ilgili olması ve bilgiyi uygulamadan ayırmayan bir tutum benimsemesi onun doğruyu "işler" olanla özdeş tutuşunun temelini oluşturur. "İşler" olan bir önerme ya da inanç, eyleme uygulandığında başarılı sonuçlar getirir. Bu çözümsel bir biçimde dile getirilecek olursa, p gibi bir inancın işler (ya da doğru) olması, p temel alınarak yapılan q gibi bir eylemin getirdiği r gibi bir sonucun başarılı ya da "istenir" olmasıdır. Bu açıkça r'nin "istenir" oluşunun p'nin doğru oluşunu belirlediğini gös-

teriyor. r'nin istenir oluşu ne ölçüde değişmez ise, p'nin doğruluğu da o ölçüde değişmezdir. Oysa istenirlik kişiden kişiye ya da topluluktan topluluğa değişebileceğine göre, doğruluk da bunu izleyecek, bir başka deyişle, saltık olmayacaktır. Böyle bir doğruluk kavramının klasik anlamdaki felsefi bilgi kavramıyla kolayca bağdaşmayacağı açıktır; çünkü bu anlamdaki bilgi değişmez ve saltıktır.

Pragmacı doğruluk ölçütünün bir inancı doğru yapmak yerine, ancak, bu inancın doğru olabileceğine işaret edebildiği eleştirisi yaygındır. "İşler" olan inançlar doğru olan inançlarla çoğunlukla çakışsa bile, işler inançların doğru olmadığına ya da doğru inançların istenen sonuçları getirmediğine de sık sık rastlanır. Örneğin alkolün zehirli olduğu inancıyla içmekten vazgeçen bir alkolik, kendini bu kötü tutkudan kurtararak istenir bir sonuç doğurabilir. Öte yandan belirli bir önermenin getirdiği sonuçlar, kimi kişiler için "istenir" iken, kimileri için istenir olmayabilir. Hitler'in pek çok suçsuz insanı öldürttüğünü söylemek Yahudiler'ce onaylanırken Naziler'ce affedilmez bir eylem olurdu. Eğer, denmiştir, doğru inançlar aynı zamanda işlerliği olan inançlarsa, bunun nedeni onların işler olmaktan önce doğru olmalarıdır. Çünkü, örneğin, yukarıda asılı tabelanın başına düşeceği inancıyla yerini değiştiren biri, az sonra tabela gerçekten düştüğünde, istenir bir sonuca ulaşmış, yani kendini kurtarmıştır. İnancı, bu nedenle, işler sayılacaktır. Ancak bu inanç "işler" olduğu için mi doğrudur, yoksa inanç doğru olduğu için mi "işler"dir? İnanc, tabelanın düşeceği olduğuna ve tabela da gerçekten düştüğüne göre, inancın "işler" olmaktan önce doğru olduğu ve doğru olduğu için işler olduğunu kabul etmek gerekir. Bir başka deyişle, işlerlik doğruluğu açıklayamamaktadır.

Dewey 1938'de yayımlanan *Logic: The Theory of Inquiry* ("Mantık: Araştırma Kuramı") adlı kitabında, mantık ilkelerinin, bütün araştırma biçimlerinin uyması gereken evrensel doğrular olduklarını yadsır. Mantığın ilkeleri ya da çıkış noktaları, *a priori* olmak yerine, bilimin, belirli bir gelişim aşamasında ki başarısının gerekleri arasına giren tanımlar, koyutlardır. Bilim yeni araştırma biçimleri geliştirdiği gün mantığın da buna göre değişmesi gerekecektir.

Bilgi, Dewey'e göre, bir durumun anlayış gücüyle kavranmasıdır. Bu kavrayış deneyden kaynaklanır, ama deneyle özdeş değildir. Salt deney, bir durumu ya da bu durumla gelen gereksinimi, düşünmeden karşılamaktır. Orneğin bir yazıyı daktiloya çekmek, bir yapı inşa etmek, birine âşık olmak, yemek yemek, salt deneydir. Filozoflar deney üzerine düşünmeyi gene bir deneymiş gibi kabul ederlerken yanlışla düşmektedirler. Araştırma, deney içindeki gerilim ve karşıtlıkları giderir, deneyi, birlikte getirdiği sorunları ortadan kaldıracak biçimde değiştirir. Durumu böylece yeniden örgütleyip getirdiği güçlüklerden arındırmakla, bilgi sahibi olunur. Bundan ötürü Dewey, bilgiyi "başarılı uygulama" diye tanımlar. Ona göre, kuramı uygulamadan ayırmak her ikisini de değersiz kılar. Öte yandan düşüncenin ancak eylem uğruna varolduğu da yanlıştır. Çünkü düşüncenin kendisi bir eylem, bir deneyim, bir deneyiştir.

Dünya bir oluşum içindedir ve bu hep böyle olmuştur. İnsanlar da dünyayı amaçlarına göre biçimlendirir, bu oluşum sürecine katkıda bulunur. Böylece, oluşum sürecinde, bilinçli yaratıklar olarak, düşünce ve inançlarıyla etkin olur. Dewey için bilgi deneyden kaynaklanır. Ancak, gene ona göre, deneyin kavrayış gücüyle yoğrulduğu her durum bilgi sayılmaz. Nesnelerin deneyinin anlayış gücünde hangi düzeye oturacağı, bu nesnelerin "ne olarak" kavrandığına bağlıdır. Nesnelerin deneyi, bir bilgi olarak ya da estetik, ahlaksal, ekonomik, teknolojik gibi değişik açılardan olanaklıdır. Neyin açıklaması yapıyorsa yapılsın, bu açıklamanın doyum verebilmesi, nesnenin "ne olarak" açıklandığının da bilinmesine bağlıdır.

Dewey, *The Quest for Certainty*'de ("Kesinliğin Aranışı"), kesinliğe erişme çabası içinde, geçmişte yapılanların evrensel doğrular peşinde koşmak olduğunu ve bunun da kuram ve uygulama arasında ayrım görmeye götürdüğünü söyler. Oysa, bu ayrım Dewey'e göre sapıtıcı ve yanıltıcı olmuştur. Bilim ve felsefe, giderek deneysel ve işlemsel nitelikler kazandıkça, düşünce ve onun yol açtığı eylemin bir arada işleyen araçlar oldukları anlaşılmıştır. Düşünceler, deneylerin birbirleriyle olan bağlantılarını saptar ve böylece geleceğin kestirilmesine olanak sağlar. Dewey ise düşüncelerin sınanmasına olanak verir. 1925'te yayımladığı *Experience and Nature*'da ("Deney ve Doğa") ileri sürdüğü düşünceler de, bu kitaptakilerle tutarlılık ve tamamlayıcılık içindir. Her iki yapının da başlıca amaçlarından biri, Dewey'in "izleyici bilgi kuramı" adıyla andığı yaklaşımı çürütmektir. İzleyici bilgi kuramına göre, bilgi temel ilkeleri değişmez olan bir evrensel gerçekliğin edilgin biçimde izlenmesidir. Bu görüş, Platonculuk'tan çağdaş gerçekçiliğe dek geniş bir felsefeciler kitlesinin kabul ettiği, özümlediği bir yaklaşımı belirler. Dewey, ne gerçekliğin

kalıcı olduğunu, ne de bilen varlığın kendini bir izleyicilik rolüyle sınırlayabileceğini kabul eder. Ona göre, deneye konu olan nesneler insana soru ve sorunlar getirir, bilgi üretme süreci içinde hem doğayı izlemek, hem de değiştirmek zorunda bırakır. Doğa ve deney, Descartes'tan kaynaklanan çağdaş felsefede düşünüldüğü gibi birbirlerine yabancı değildir. Doğa ve deneyin ikicilikten kaynaklanan yalıtılmışlıkları, tin-gövde sorununu çözölemeyen bir giz durumuna getirmiştir. Oysa Descartes'ın dilegetirişindeki tin-gövde sorunu bir yalancı sorundur. Doğa ve deney, kişi ve dış dünya arasındaki zorunlu süreklilik anlaşıldıktan sonra söz konusu sorun ortadan kalkar. Araççılık'ın ortaya koymuş olduğu gibi, insan organizması doğa ile bir dinamik ilişki, bir alışveriş içindedir. Böylece düşünce ve eylemin bağlantısı, fiziksel çevre ile deneyin sürekliliği ortaya çıkarılmış olmaktadır. Bunu yeterince açıklıkla görmemiş olan eski bilgi kuramcıları, bilgide bir özne-nesne ayırımına gitmiştir ve böylece, kendi uydurdıkları yalancı sorunlar üzerinde kısır tartışmalara girişmişlerdir. "Modern felsefenin içindeki görüş karşıtlıkları arasında değişiklik biçimleriyle idealizm, gerçekçi yorumlar, sağduyu ikiciliği, bilinemezcilik, görelilik, görün-gücülük, hep özne ve nesne ilişkisi düşüncesi çevresinde filizlenmiştir". Duyu-verilerinin nesnel olup olmadıkları, algının tasarımcı olarak açıklanabilirliği gibi sorunların önkabülü de gene bilincin doğanın dışında, onu izleyen bir ilke olduğu yolundaki yanlış düşüncedir.

Geçmişin ahlak anlayışları yetersiz kalmıştır. Bunun nedeni keyfi kurallar üzerine kurulu oluşlarıdır. Oysa, sağlam bir ahlak dizgesi, ancak toplumsal çevre içinde oluşan insan doğasının bilimsel olarak açıklanması temeli üzerine geliştirilebilir. İnsan doğası, doğanın geri kalan bölümüyle süreklidir; bundan ötürü de ahlak, fizik ve biyolojiyle bağlantılıdır; sosyoloji, hukuk ve iktisatla ilişki içindedir. Dewey, erdem ve kötülükleri, insan organizmasının doğa ile karşılıklı ilişkisi içinde gelişen alışkanlıklar olarak açıklar. Ona göre ahlak, belirli durumlarla başa çıkabilmek, bu durumların getirdiği gereksinimleri karşılayabilmek için yaratılmış eylem biçimlerinden oluşur. Bu durumlara gösterilen tepkiler alışkanlığa dönüşür ve yapıtıcı bir nitelik kazanır. Eğitim, organizmanın yenilikler karşısında davranışını değiştirebilmesine olanak verir.

Sanat, sanatçının giriştiği düzenleme ve birleştirme sürecinin sağladığı bir deneydir. Sanat yapıtını izleyen, buna koşut bir süreçten geçerek sanatçının ilgi alanıyla kendininkini karşılaştırır. Sanat, böylece iletişim ortamları yaratır.

Eğitim felsefesinde, Dewey, uygulamayı ön plana alır. Bilimin, kitaplar ölçüsünde, uygulama yoluyla da öğrenilmesi gereğini vurgular. Sanayinin bu denli önem taşıdığı çağdaş dünyada öğretim de buna uyum sağlamalı, kitaplardan çok, yarar sağlayacak bir uygulamaya önem verilmelidir. Okullar bu amaca yönelik olarak deneme ve yanılmanın somut uygulamasını yöntemli bir biçimde gerçekleştirebilecek "işyerleri" durumuna getirilmelidir. Dewey'e göre zihinsel gelişme bir amaç değil, sürekli olarak gelişen bir araçtır. Eğitim okulda bitmez, kişinin yaşamı içinde kendini sürekli olarak geliştirmesi gerekir. Gerçek amaç insan

Bilgi ve uygulama

Ahlak

Kuram ve uygulama

Eğitim

karacterinin biçimlendirilmesidir. Dewey'in bu düşünceleri 19.yy'ın ikinci yarısındaki Amerikan eğitimine bir tepkidir. Özellikle bu eğitimin, çocuğu, kendisine bilgi ve bilişinin akıtıldığı edilgin bir yaratık olarak ele alan tutumuna karşı çıkar. Yaratıcılığa değer veren ve olgunlaşmamış deneyi, anlağın beceri ve alışkanlıklarıyla yoğrulmuş ve temellendirilmiş bir deney biçimine, yeniden kurarak yükseltmeyi amaçlayan görüşünü, "yaparak öğrenmek" sloganıyla özetler. Bu, zihinsel gelişmeye ve entelektüelliği sınırlı olan bir işçiliğe yönelmek yerine, soyut eğitimin somut uygulamayla tamamlanması ereğini güder. Çocuğun bütünüyle yoğrulabilir bir nesne olarak görülemeyeceğini savunan Dewey, eğitimin işlevini insanda doğuştan bulunan eğilimlerin olumlu ve yöntemli olarak geliştirilmesi diye değerlendirir. Bu bakış açısından kalkarak liberal eğitime bakan Dewey, buna hiçbir yakınlık duymaz. Onun görüşüne göre, bu tür eğitim özgür kişinin eğitimi olmak yerine tembel ve aylak insanın eğitimidir. Bu, çalışmayan kişinin kültürünü yansıtır. Bundan dolayı da çağdışı kalmıştır, aristokratlara özgüdür. Gelişim ise her şeyden üstündür. Bunu hiçbir çağdaş dizge, hiçbir öğreti yadsıyamaz. Demokrasiiyi de büyük bir güçle savunmuş olan Dewey, bu yönetim biçiminin, getirdiği tüm sorunlara karşın almasıklarından daha üstün olduğunu düşünmüştür.

Dewey'in eğitim alanındaki düşünceleri tüm dünyada etkili olmuştur. Pragmacılık'ı kendi yorumuyla geliştirmiş ve özellikle ABD'de yaygın bir felsefe anlayışı durumuna getirmiştir.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Outlines of a Critical Theory of Ethics*, 1891, ("Eleştirel bir Ahlak Kuramının Ana Çizgileri"); *The Study of Ethics*, 1899, ("Ahlak Üzerine Çalışma"); *The School and Society*, 1899, (Okul ve Toplum); *Studies in Logical Theory*, 1903, ("Mantık Kuramı Üzerine Çalışmalar"); *How We Think*, 1910, ("Düşünüş Biçimimiz"); *German Philosophy and Politics*, 1915, ("Alman Felsefe ve Politikası"); *Democracy and Education*, 1916, (Demokrasi ve Terbiye); *Reconstruction in Philosophy*, 1920, ("Felsefede Yeniden Kuruluş"); *Human Nature and Conduct*, 1922, ("İnsan Doğası ve Davranışı"); *Experience and Nature*, 1925, ("Deney ve Doğa"); *The Public and Its Problems*, 1927, ("Toplum ve Sorunları"); *The Quest for Certainty*, 1929, ("Kesinliğin Aranişi"); *Philosophy and Civilization*, 1931, ("Felsefe ve Uygarlık"); *Art as Experience*, 1934, ("Deney Olarak Sanat"); *Liberalism and Social Action*, 1935, ("Liberallik ve Toplumsal Etkinlik"); *Logic: The Theory of Inquiry*, 1938, ("Mantık; Araştırma Kuramı"); *Freedom and Culture*, 1939, ("Özgürlük ve Kültür"); *Problems of Men*, 1946, ("İnsanların Sorunları"); *Knowing and the Known*, 1949, ("Bilme ve Bilinen").

- **KAYNAKLAR:** J.Bernstein, *John Dewey*, 1966; G.R.Geiger, *John Dewey in Perspective*, 1958; S.Hook, *John Dewey: An Intellectual Portrait*, 1939; P.Schilpp (der.), *The Philosophy of John Dewey*, 1939; M.White, *Social Thought in America* 1949.

- **BAKINIZ:** HEGEL, T.HUXLEY, W.JAMES, PEIRCE.

DEWEY, Melvil (1851-1931)

ABD'li kütüphaneci. Kitapların sınıflandırılmasında kullanılan ondalık sınıflama sistemini kurmuştur.

10 Aralık 1851'de Adams Center'da doğdu, 26 Aralık 1931'de Lake Placid'de öldü. Babası ayakkabı yapımcısıydı. 1870'te Amherst College'a girdi. Öğreniminin son iki yılında okul kütüphanesinde çalıştı. 1874'te bu okuldan mezun olan Dewey iki yıl daha okulun kütüphanesinde çalışmaya devam etti.

1876'da Boston'a giden Dewey burada Kütüphane Bürosu'nu kurdu. Aynı yıl kurulan Amerikan Kütüphanecilik Derneği'nin kurucuları arasında yer aldı. 1876-1890 arasında bu derneğin sekreterliğini, 1890-1893 arasında ise başkanlığını yaptı. 1876'da R.R.Bowker ve F.Leyboldt ile birlikte *Library Journal* adlı bir dergi çıkarmaya başladı. 1883'te Columbia College'da kütüphaneci oldu. Burada ABD'de kütüphanecilere eğitim veren ilk kuruluş olan School of Library Economy'i kurdu. 1888'de Columbia College'dan ayrılan Dewey aynı yıl New York Eyalet Kütüphanesi müdürü oldu.

1889-1900 arasında New York Eyalet Üniversitesi sekreteri olan Dewey 1890'da Eyalet Kütüphaneleri Birliği'nin kurulmasına yardım etti ve 1906'ya kadar burada çalıştı.

Dewey kendi sınıflandırma sistemini geliştirirken W.T.Harris'in bu konuda yapmış olduğu çalışmalardan yararlanmıştı. Dewey'in sisteminde kütüphanedeki bilgiler ondalık sisteme göre 10 gruba bölünmektedir. Her grupta 100 rakam bulunmaktadır. Örneğin 200'lü rakamlar din grubunu, 700'lü rakamlar sanat grubunu göstermektedir. Her grup kendi içinde 10 alt gruba bölünmüştür. Örneğin Hristiyan Kilisesi 260'lı rakamlarda bulunmaktadır.

Dewey, sınıflandırma sisteminin Anglo Sakson ülkelerinde kabul edilmesi için çaba göstermiş New York Eyalet Kütüphanesi'ni tümüyle yeniden düzenleyerek ABD'nin en etkin kütüphanelerinden biri haline getirmiştir. Öte yandan Dewey gezici kütüphane ve fotoğraf koleksiyonları sisteminin yerleşmesini sağlamıştır. Dewey'in sınıflandırma sistemi günümüzde de kullanılmaktadır.

- **YAPITLAR (başlıca):** *A Classification and Subject Index for Cataloguing and Arranging the Books and Pamphlets of a Library*, 1876, ("Bir Kütüphanedeki Kitapları ve Broşürleri Kataloqlamak ve Düzenlemek İçin Bir Sınıflandırma ve Konu İndeksi").

- **KAYNAKLAR:** G.G.Dawe, *Melvil Dewey: Seer, Inspirer, Doer*, 1932; F.Rider, *Melvil Dewey*, 1944.

DEXTER, John (1925)

İngiliz oyun yönetmeni. Çağdaş oyunları, özellikle genç İngiliz yazarlarının oyunlarını en iyi yorumlayan yönetmenlerdendir.

George Devine'in kurduğu English Stage Company'de (ESC) yönetmenliğe başladığı 1957'ye değin televizyonda ve radyoda oyuncu olarak çalıştı. 1957-1972 arasında Royal Court Tiyatrosu bünyesindeki ESC'de 15 oyun sahneledi. Bunlardan Wesker'in *Trilogy'si* ("Üçleme") ile dikkat çekti. 1961'de aynı yazarın *The Kitchen*'ini (Mutfak) ve 1963'te *Chips with Everything*'ini (Her Şeyle Birlikte Kızarmış Patates) yönetti. 1963-1966 ve 1971-1975 arasında National Theatre'da (Ulusal Tiyatro) müdür yardımcılığı yaptı. 1968'de *The Virgin Soldiers*'ı (Bakir Askerler) yönetti. 1975'te En İyi Oyun Yönetmeni ve 1978'de Shakespeare ödüllerini aldı. 1979'da ve 1980'de Brecht'in *Mahagonny Kentinin Yükselişi ve Düşüşü*, *Galileo'nun Yaşamı* oyunlarını sahneledi. 1974-1981 arasında yönetmenlik yaptığı New York Metropolitan Operası'nda sanat danışmanı oldu. 1982'de ise Londra'daki Mermaid Tiyatrosu'nun sanat yönetmenliğini de üstlendi. Bu iki görevini birlikte yürütmektedir.

Dexter'in, yorumlamak için sahne üstünde hareketli bir yapı kurmaya elverişli oyunlar seçtiği gözlenir. Özellikle, Wesker'in oyunlarında ustaca kullandığı bu yorumlama tarzıyla çağdaş tiyatroya hareket ögesini yeniden kazandırmıştır. Dexter sahneyi hareketin sergilendiği bir alan olarak görür ve çok büyük bir titizlikle çalışır. Metropolitan'da yorumladığı *Mahagonny*'de 1973'te Ulusal Tiyatro'da sahnelediği Shaffer'ın *Equus*'unda (Küheylân) ve *Mutfak*'ta bu başarısını kanıtlamıştır.

• **YAPITLAR (başlıca):** Film: *The Virgin Soldiers*, 1968, (Bakir Askerler).

• **KAYNAKLAR:** J.R.Taylor, *Anger After*, 1963, K.Worth, *Revolutions in Modern English Drama*, 1972.

• **BAKINIZ:** DEVINE, WESKER.

DEYMER, Şefik Hüsnü (1887-1959)

Türk siyaset adamı. Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Fırkası ile Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi'ni kurmuştur.

Selanik'te doğdu, 7 Nisan 1959'da Manisa'da öldü. Ortaöğrenimini Selanik'te tamamladıktan sonra Paris'e giderek Sorbonne Üniversitesi Fen ve Tıp Fakültesi'ni bitirdi. Sinir hastalıkları uzmanı oldu. Fransa'dayken Jön Türkler'le bağlantı kurdu ve 1907

Paris Kongresi'ne öğrenci temsilcisi olarak katıldı. 1912'de Türkiye'ye dönen Şefik Hüsnü, bir süre Kızılay'da, I.Dünya Savaşı sırasında da Balkan ve Çanakkale cephelerinde hekimlik yaptı.

Savaşın sona ermesi üzerine İstanbul'a döndü ve 23 Eylül 1919'da Türkiye İşçi ve Çiftçi Sosyalist Fırkası'nın kuruluşuna öncülük etti. Partinin ilk kongresinde genel sekreterliğe seçildi. Partinin bu dönemdeki temel amacı işçilerin birliğini sağlamak ve Anadolu'da sürmekte olan ulusal kurtuluş mücadelesine destek olma idi. Şefik Hüsnü, 1921-1923 arasında *Kurtuluş*, *Aydınlık*, *Orak-Çekiç* ve *Vazife* adındaki dergilerde bu doğrultuda birçok yazı yayımladı. 1 Mayıs 1923'te yayımlanan bir bildiri nedeniyle birçok arkadaşıyla birlikte tutuklandı ve Hıyanet-i Vataniye Yasası gereğince mahkûmiyetine karar verildi. Ancak daha sonra diğer tutuklularla birlikte serbest bırakıldı. Mart 1925'te Takrir-i Sükun Yasası'nın yürürlüğe girmesinden sonra hakkında yeni bir tutuklama kararı alındı. Ancak yurt dışına çıkmış olduğundan gıyabında yargılandı ve 15 yıl hapse mahkûm edildi.

Şefik Hüsnü yurt dışında bulunduğu sırada B.Ferdi imzasıyla *Internationale presse Korrespondenz* ve *Komünist Enternasyonal* dergilerinde Kemalizm, Türkiye'nin iktisadi ve mali durumu, dış politika ve yabancı sermaye gibi konularda çeşitli makaleler yazdı. Mart 1926'da toplanan Komintern (Komünist Enternasyonal) Yürütme Komitesi genel toplantısında başkanlık divanına seçildi. 1927'de Türkiye'ye döndüğünde tutuklandı. 1928'de salıverildi ve yeniden yurt dışına çıktı.

1928'te Komintern VI.Dünya Kongresi'nde Yürütme Komitesi asil üyeliğine seçildi ve 1935'e değin bu görevde kaldı. Bir süre Komintern'in Batı Avrupa Bürosu'nun başkanlığını da yürüttü. Hitler iktidara geldiği sıralar Almanya'da bulunan Şefik Hüsnü, Reichstag yangını nedeniyle Dimitrov'la birlikte tutuklandıysa da 6 ay sonra serbest bırakıldı. 1935'te Komintern VII.Kongresi'nde 42 kişilik başkanlık divanına seçildi.

Ağustos 1939'ta Türkiye'ye dönen Şefik Hüsnü yeniden askere alındı. 1941'de terhis oldu. II.Dünya Savaşı sırasında Türkiye'nin Almanya'ya karşı demokrasi cephesine katılması gerektiğini savundu. Savaşın sona ermesinin ardından 20 Haziran 1946'da Türkiye Sosyalist Emekçi ve Köylü Partisi'ni kurdu. *Emekçinin Sesi* adlı günlük bir gazete çıkarma hazırlıkları içindeyken Aralık 1946'da birçok parti üyesiyle birlikte tutuklandı. Parti kapatıldı ve Şefik Hüsnü 5 yıl hapse mahkûm oldu. 1950 affıyla serbest bırakıldı. Ancak 1951-1952 tutuklamaları sırasında yeniden 5 yıl hapse mahkûm oldu. 1957'de Manisa'ya sürgün yollanan Şefik Hüsnü orada öldü.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Türkiye ve İçtimai İnkılap*, 1922; *Mayıs 1 Nedir?*, 1925; *Seçme Yazılar*, (ö.s.), Çavuşoğlu (der.), 1971.

• **BAKINIZ:** ETHEM NEJAT, DİMİTROV, MUSTAFA SUPHİ.

DIAS, Bartolomeu (1450-1500)

Portekizli kâşif. Ümit Burnu'nu aşarak Hint Okyanusu'na giden yolu bulmuştur.

1450'de doğduğu sanılan Dias, 24 Mayıs 1500'de Ümit Burnu açıklarında öldü. Yaşamının ilk yılları hakkında fazla bilgi yoktur. Kraliyet sarayında yaşadı, bu nedenle birçok bilim adamıyla tanışma olanağı buldu. Lizbon'da Alman kozmografya bilgini Martin Behaim'in öğrencisi oldu.

15.yy'ın ikinci yarısında Portekiz, güçlenen deniz gücüne paralel olarak yeni topraklar elde etmek ve denizleri denetleyebilmek için büyük çaba gösteriyordu. Bu sırada kral olan V.Afonso,oğlu Prens João'ya Portekiz'in Afrika'da Gine ile olan ticaretinin denetlenmesi ve Güney Afrika kıyılarının araştırılması görevini vermişti. bu bölgeleri yabancı gemilere kapatmayı amaçlayan João, kral olunca keşif gezileri düzenlenmesini istedi. Ulaşılan bölgelere dikilmek üzere denizcilere üzerinde krallık arması bulunan ve ulaşılan topraklarda Portekiz'in egemen olduğunu gösterecek işaret taşları (padrões) verildi.22°10' güneve kadar inen ilk sefer,Hint Okyanusu'na ulaşamayınca Kral II. João, yeni bir seferin komutasını Dias'a verdi. Dias'ın görevi Hint Okyanusu'na ulaşmak ve Hristiyan Habeşistan İmparatorluğu hakkında bilgi toplamaktı.

Dias, Ağustos 1487'de yola çıktı. İlk seferin yöneticisi Diogo Cão'nun diktiği padröeyi geçen Dias, karaya iyice yaklaşarak yol almaya başladı. 6 Ocak 1488'de çıkan fırtına nedeniyle kıyıdan uzaklaşmak zorunda kaldı. Uzun bir süre kıyıyı görmeksizin güneye doğru yol aldı. Daha sonra doğuya yöneldi. Bir kara parçasına rastlamayınca kuzeydoğu yönüne döndü. 3 Şubat'ta ulaştığı körfeze Sao Bras adını verdi (bugün Mossel Bay). Doğuya hareketini sürdürerek Golfo da Roca'ya (bugün Baia da Lagoe) vardı. Burada tayfalar ve gemi subayları daha fazla ileri gitmek istemediklerini söyleyerek isyan çıkardılar. Ancak Dias'ın ısrarı üzerine bir süre daha yol almayı kabul ettiler. Rio de Infante'de karaya çıkan ekip 12 Mart 1488'de padröeyi buraya dikti.

Bartolomeu Dias dönüş yolculuğunda, Haziran 1488'de daha sonra Kral II. João'nun Ümit Burnu olarak adlandıracağı burnu keşfetti ve Fırtınalar Burnu adını verdi.

Aralık 1488'de Portekiz'e dönen Dias'a, Kral II.João'nun ölümüne kadar başka bir görev verilmedi. Onun yerine geçen I.Manuel ise,Dias'ı 1497'de Vasco da Gama'ya yardım etmekle görevlendirdi. Başlayan seferde Dias, Cabo Verde adalarına kadar Gama'ya eşlik etti, daha sonra geri döndü. Vasco da Gama'nın dönüşünde I.Manuel, yeni hazırlanan Pedro Alvares Cabral yönetimindeki filoda Dias'a görev verdi. Dias'ın görevi altın ihraç eden Sofala limanında bir merkez kurmaktır. Rastlantı sonucu Brezilya'yı bulan heyet, bu ülkeden 2 Mayıs 1500'de ayrıldı. Yolculuk sırasında 24 Mayıs'ta Ümit Burnu açıklarında çıkan fırtınada batan 4 gemiden kaybolan denizciler arasında Dias'da vardı.

Dias, 15.yy'da Atlas Okyanusu'nda Hint Okyanusu'na bir geçit arayan Portekizli denizcilerin en önemlilerinden biridir. Ümit Burnu'nu geçerek Avrupa'dan Asya'ya giden denizyolunu açmıştır.

• **KAYNAKLAR:** E.Axelson, *South-East Africa 1488-1530*, 1940; J.H.Parry, *The Age of Reconnaissance*, 1963; B.Penrose, *Travel and Discovery in the Renaissance*, 1955.

• **BAKINIZ:** P.A.CABRAL, GAMA.

DIAZ, Jose (1895-1942)

İspanyol siyaset adamı. İspanya İç Savaşı sırasında İspanyol Komünist Partisi genel sekreterliği yapmıştır.

3 Mayıs 1895'te Sevilla'da doğdu, 20 Mart 1942'de SSCB'nin Tiflis kentinde öldü. Bir işçi ailesinin oğluydu. Küçük yaşta fırın işçisi olarak çalışmaya başladı. Sevilla'daki fırın işçileri sendikasına girdi. 1920'de Sevilla'da gerçekleştirilen genel grevin örgütlenmesine öncülük etti. 1923'te bir darbeyle iktidara gelen Primo de Rivera'nın diktatörlüğü döneminde sendikadaki çalışmalarını gizli olarak sürdürdü. Siyasi durum gerekçe gösterilerek sendikanın kendini feshetmesi gerektiği yolundaki görüşlere karşı çıktı. 1925'te Madrid'de bulundugu sırada tutuklandı. 1926'da serbest bırakıldıktan sonra İspanyol Komünist Partisi'ne (İsKP) girdi. Endülüs Bölgesi sekreteri seçildi. 1931'de Sevilla Bölgesi Komünist Partisi Merkez Komitesi üyesi oldu.

Ağustos 1932'de bir askeri darbeyle Sevilla'da yönetimi ele geçiren General Jose Sanjurjo'ya karşı düzenlenen birçok protesto eylemine önderlik etti. Bu nedenle tutuklandı. Tutuklu bulunduğu sırada yapılan İsKP IV. Kongresi'nde merkez komitesine seçildi. 1932 yılı sonunda İsKP genel sekreteri oldu. İspanya İç Savaşı sonuna dek sürdürdüğü genel sekreterliği döneminde partinin kitlelere açılması doğrultusunda çalıştı. 1935'te III.Enternasyonal'in VII. Kongresi'nde Yürütme Kurulu'na seçildi.

1936'da Halk Cephesi'nin iktidara geldiği seçimlerde Madrid'den milletvekili seçildi. Halk Cephesi İktidarı döneminde İspanyol işçi hareketinin siyasi birliğini sağlamak için Sosyalist Parti ve Komünist Parti'nin Marxizm temelinde tek bir işçi partisi halinde birleşmesi gerektiğini savundu. Bu doğrultuda sosyalist ve komünist gençlik örgütlerinin birleşmesine katkıda bulundu. 1939'da sağlığının bozulması nedeniyle Sovyetler Birliği'ne gitti ve orada öldü.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Tres anos lucha:Por el Fronte Popular, por la libertad, por la independencia de Espana*, ("Üç Mücadele Yılı:Halk Cephesi İçin, Özgürlük İçin, İspanya'nın Bağımsızlığı İçin").

• **BAKINIZ:** AZANA Y DIAZ,FRANCO,IBARRURI, LARGO CABALLERO.

DIAZ, Porfirio (1830-1915)

Meksikalı asker ve devlet adamı. Meksika'yı 35 yıla yakın bir süre diktatörlükle yönetmiştir.

5 Eylül 1830'da Oaxaca'da doğdu, 2 Temmuz 1915'te Paris'te öldü. Kızılderili İspanyol melezi orta halli bir ailenin oğludur. Ailesinin geçimine katkıda bulunmak için genç yaşta çalışmaya başladı. 1846'da ABD'nin Meksika'yı işgal etmesi üzerine, öğrenim görmekte olduğu papaz okulunu terkederek orduya girdi ve işgalcilere karşı savaştı. 1848'de savaş bitince Oaxaca'ya döndü ve buradaki Sanat ve Bilimler Enstitüsü'nün hukuk bölümüne girdi. 1857'de, dinsel ve siyasal reformlar başlatan Liberaller'le bu reformlara karşı olan Muhafazakârlar arasında başlayan İç Savaş'a katıldı. Savaşta gösterdiği başarılar nedeniyle Liberaller'in öneri Juárez'in güvenini kazandı ve 1861'de tuğgeneralliğe yükseltildi. Aynı yıl, yabancı ülkelere olan borçlarını ödemeyi reddetmesi üzerine Meksika'ya ortak müdahalede bulunan Fransız, İngiliz ve İspanyol ordularıyla, III. Napoléon'un Meksika İmparatoru ilan ettiği Avusturya Arşidükü Maximilian'a karşı başlayan direnişe katıldı. Savaşta komuta görevleri üstlendi ve zaferin kazanılmasında önemli katkıları oldu. Barışın sağlanmasından sonra ordudan ayrıldı ve Oaxaca'da çiftçilik yapmaya başladı.

Bundan sonraki dönemde önce Başkan Juárez'e, ardından Başkan Lerdo de Tejada'ya karşı ayaklanan Diaz, uzun mücadelelerden sonra Mayıs 1877'de iktidarı ele geçirdi. 1877-1880 ve 1884-1911 arasında, 30 yıldan fazla bir süre iktidarda kalarak Meksika'yı en uzun süre yöneten başkan oldu.

Diaz, başkanlığının ilk yıllarında merkezi iktidarı güçlendirmeye ve ülkede düzeni sağlamaya yönelik uygulamalar başlattı. Mahkemeler üzerinde sıkı bir denetim sağladı ve polis örgütünün gücünü artırdı. Muhafızlarını ve basını susturdu. Federal hükümetle kilise arasında, birbirlerinin içişlerine karışmama ilkesine dayalı bir uzlaşma sağladı. 1880'de başkanlığı Gonzalez'e devreden Diaz bundan sonra Oaxaca valiliği görevini üstlendi. 1884'te, Anayasa'nın bir kez başkanlık yapmış bir kişinin yeniden başkan seçilmesini engelleyen maddesine uymayarak yeniden başkan oldu.

Diaz bu tarihten sonra Meksika'da, büyük toprak sahipleri, ayrıcalıklı Creole'lere (sömürgelerde doğmuş ikinci kuşak İspanyollar) ve yabancı sermayeye dayanan sert ve otoriter bir yönetim kurdu. Diaz'ın 25 yıllık iktidarı sırasında demiryolu yapımına hız verildi ve ülkenin iktisadi yaşamı canlandırıldı. Sanayi üretimi arttı ve dış ticaret hacmi büyüdü. Ancak ülke kapılarının yabancı sermayeye açılması ve yabancılara büyük ayrıcalıklar tanınması giderek ulusal sanayi in baltalanmasına yol açtı. Diğer yandan Kızılderili halkın clindeki toprakların büyük toprak sahiplerine devredilmesi, tarımda mülksüzleşme ve yoksullaşma süreçlerini hızlandırdı. Tüm bu gelişmeler, toplumun çeşitli kesimlerinde Diaz yönetimine karşı duyulan hoşnutsuzlukları artırdı. Diaz, Yaqui ve Maya köylü ayaklanmalarıyla, işçilerin başlattıkları grevleri kent

polisinin ve doğrudan doğruya büyük toprak sahipleri tarafından yönetilen kır polislerinin yardımıyla bastırmaya çalıştı. 1910'da Madero'nun önderliğini yaptığı bir ayaklanmanın ardından 25 Mayıs 1911'de devrilen Diaz, Meksika'dan kaçarak Fransa'ya sığındı ve sürgünde öldü.

• **KAYNAKLAR:** B. Carleton, *Porfirio Diaz: Dictator of Mexico*, 1932; J.L.P.Y. Rojas, *Elevación y caída de Porfirio Diaz*, 1921; D.C. Villegas, *The United States versus Porfirio Diaz*, 1921.

• **BAKANIZ:** CALLES, CARRANZA, HUERTA, MADERO, OBREGON.

DICEY, Albert Venn (1835-1922)

İngiliz, hukukçu. Anayasa hukuku konusundaki özgün düşünceleriyle tanınmıştır.

4 Şubat 1835'te Leicestershire'da doğdu, 7 Nisan 1922'de Oxford'da öldü. 1858'de Oxford Üniversitesi Balliol College'dan mezun oldu. 1860'ta Trinity College'da öğretim üyeliğine başladı. Aynı yıl, *The Privy Council* ("Devlet Danışma Meclisi") adlı deneşiyle Arnold Tarih Ödülü'nü kazandı. 1863'te Inner Temple barosuna girdi. 1882-1909 arasında Oxford'da hukuk profesörlüğü yaptı. 1909'da öğretim üyeliğini bırakarak, 1916'ya değin avukatlık yaptı. 1884'te *Law Quarterly Review* dergisinin çıkarılmasına katkıda bulundu.

Dicey 1885'te yayımladığı *Introduction to the Study of the Law of the Constitution* ("Anayasa Hukuku İncelemesine Giriş") adlı kitabı ile, İngiliz Anayasa hukukundaki geleneksel anlayışa klasik biçimini vermiştir. Austinci hukuk biliminin analitik yöntemini kullanan Dicey, İngiltere'deki parlamenter egemenlik ve hukuk düzeni ilkeleri üstüne çalışmış, anayasa hukuku ve kabine sisteminin dayandığı anayasa gelenekleri arasındaki ilişkiyi ilk kez ortaya koymuştur. En önemli yapıtı olan *Law and Public Opinion*'da ("Hukuk ve Kamuoyu"), 19.yy bireyciliğinin, o dönemin hukuk sistemi ve pozitif hukuk üzerindeki etkisini incelemiş, hukuk ve kamuoyu arasındaki karşılıklı ilişkiyi ortaya koymuştur.

Yaşamının son yıllarında, güncel politika sorunlarına ilişkin görüşleriyle polemiklere neden olan Dicey, İrlanda'ya içişlerinde özerklik verilmesine şiddetle karşı çıkmıştır. Düşüncelerini açıklıkla anlatmada ve sorunları ortaya koymada gösterdiği başarı, kitaplarının anayasa hukuku alanında birer klasik olarak kabul edilmesine neden olmuştur.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Introduction to the Study of the Law of the Constitution*, 1885, ("Anayasa Hukuku İncelemesine Giriş"); *A Digest of the Law of England with Reference to the Conflict of Laws*, 1896, ("İngiliz Hukukunun Kanunların Çatışmasıyla İlgili Özeti"); *Law and Public Opinion*, 1905, ("Hukuk ve Kamuoyu").

• **BAKINIZ:** J.AUSTIN.

Charles Dickens

DICKENS, Charles

(1812-1870)

İngiliz, romancı. 19. yy'ın en büyük romancılarından sayılır, ilk kez romanda toplum ve bireyi eşit ağırlıkta yansıtarak romanın bu iki temel öğesini dengelemiş, İngiliz romanına toplumsal gerçekçiliği getirmiştir.

► **Gazeteciliği, toplumsal, siyasal gözlemler**

Charles John Huffam Dickens 7 Şubat 1812'de Portsmouth limanına yakın Landport'da doğdu, 9 Haziran 1870'te Kent'te öldü. Sekiz çocuklu bir ailenin ikinci çocuğuydu. Babası John Dickens savurgan ve hayalci bir kişiydi. Deniz Kuvvetleri'nde muhasebe memuruydu. Charles'ın doğumundan iki yıl sonra babası Londra'ya atanınca ailesiyle birlikte Chatham'a yerleşti. Seliiz yaşına gelene değin oturdukları Chatham onun belleğinde kalıcı izler bıraktı. Chatham'daki hizmetçileri Mary Weller'den dinlediği cin ve peri masalları, korku öyküleri romanlarındaki heyecan ve korku öğelerini oluşturdu. İlk kez Chatham'da kürek mahkûmlarını gördü, tiyatroyu tanıdı, ilk dini izlenimlerini edindi ve bu ilk dinlediği papaz sonradan romanlarında sahte dindarlığın modeli oldu.

1822'de aile Londra'nın oldukça ucuz ama kibar bir semtine taşındı. Charles Dickens henüz okula gitmediği için Londra'yı gönlü dilediğince gezip tanıdı. Londra'nın romanlarında canlı bir simge, hatta bazen bir kişi olarak bulunmasının kökenleri bu ilk gözlemlere dayanır.

► **Zor çocukluk günleri**

John Dickens'ın Londra'da sürdürmeye heveslendiği kibar yaşam yüzünden aile ciddi para sıkıntısına düştü. Charles artık okula başlayabileceğini umduğu bir dönemde aile dostları James Lambert'in ayakkağı boyası fabrikasına işçi olarak verildi. Yaklaşık altı ay çalıştığı bu işte geçen zaman Charles Dickens'a göre yaşamının en kötü dönemidir. Okuyup meslek sahibi olabilmemişlerinin artık tümüyle olanaksızlığına inanan Charles kendisini cahil ve kaba bir yaşama mahkûm gördü. Ömrü boyunca çalıştığı fabrikanın önünden geçerken yolunu değişt-

► **Çizgi romanla başlayan yazarlığı**

tirdiğini ve yaşamının bu döneminden çok utandığını için kimseye söz edemediğini yazar. Yaşamının bu dönemi, *David Copperfield* romanında David'in şarap fabrikasında çalıştığı bölümde anlatılır. Aynı dönemde babası da borçları nedeniyle hapse düşmüştü. Geçinecek paraları olmadığından bütün aile onunla birlikte hapisaneye taşındı. Geceleri fabrikanın sağladığı bir yerde kalmakla birlikte Charles da kahvaltılarını hapisanede ediyordu. Bu olayın yankısı bütün yapıtlarında görülür, hapisane korkusunu işlemediği bir tek romanı yok gibidir. 1824'te John Dickens hapisten kurtulunca oğlunu da fabrikadan aldı ve okula gönderdi. *David Copperfield* romanında baba karakterinin birçok kusurlarına karşın sevimli bir kişi olarak çizilmesi, bu davranışından ötürü babasına duyduğu minnet duygusundan kaynaklanır. Fabrikadan alınıp alınmaması konusunda duraksayan annesini ise hiçbir zaman bağışlamamıştır.

Üç yıl süren bir okul döneminden sonra ailenin maddi durumu bozulunca Charles Dickens yeniden iş aramak zorunda kaldı. 1827'de on beş yaşındayken bir avukatın yanına girdi. Bu iş ona en büyük tutkusu saydığı tiyatroya zaman ve para ayırma olanağı sağladı. O zaman küçük bir ücret ödenerek oyunlarda rol alınabiliyordu. Dickens sık sık küçük roller satın alarak oynadı. Romanlarının dramatik özellikleri yaşamı boyunca sürdürdüğü bu tiyatro tutkusundan kaynaklanır.

1829'da hukuk işlerinden sıkılıp gazeteci olmaya karar verdi ve emniyet muhabirliği yapmaya başladı. Bu deneyiminden de romanlarındaki suçlu tiplemelelerinde yararlandı.

1831'de amcası kendi çıkardığı bir dergide Dickens'a parlamento muhabirliği yapmasını teklif etti. Beş yıl süreyle başarıyla yürüttüğü bu iş sırasında Dickens politikayla yakından ilgilendi ve ateşli reform yazıları yazdı. Dickens İngiliz Parlamentosu'na her zaman kuşkuyla baktı, ona göre Parlamento hepsi birbirine benzeyen yeteneksiz ama kurumlu soylularla, fırsatçı orta sınıf üyelerinden oluşmuştu. Reform yasalarını çıkarmakta parlamentonun çok yavaş ve becereksizce davrandığını düşündüğü için İngiliz Parlamentosu'ndan "Ulusal çöp yığını" diye söz etmiştir.

Londra sokaklarında dolaşmayı parlamento muhabirliği sırasında da sürdürdü. Bu döneminde, Londra'yı toplumsal sorunların bilincinde, politik bir bakışla da gözlüyordu. Yazarlık yaşamına Boz imzasıyla yazdığı Londra görünümleriyle başladı ve 1834'te bu yazılarından hatırı sayılır bir gelir elde etti. Aynı yıl *Evening Chronicle* gazetesinin editörü John Hogarth'la tanıştı. Dickens'ın, Hogarth'ın sekiz kızına âşık olduğu ama törelere uyararak en büyüğü Catherine (Kate) ile evlendiği söylenir. Karısının kızkardeşlerinden Mary'ye özel bir bağlılığı vardı. Mary'nin on sekiz yaşında birdenbire ölmesinden çok etkilendi. Romanlarında Little Nell, Kate Nickleby, Florence Dombey, Agnes Wickfield gibi genç ölen kadınlar Mary'nin izini taşır.

1835'te bir yayınevi Dickens'a Robert Seymour'un çizgileriyle bir çizgi roman ısmarladı. *Pickwick Papers* (Mister Pickwick'in Maceraları) adıyla çıkmaya başlayan çizgi roman Sam Weller adlı karakterin eklenmesiyle çok beğenildi ve aylık satışı kırk bini

buldu. *Pickwick Papers*'ın bir yıl sonra kitap olarak basılmasıyla Dickens, yirmi beş yaşında ünlü bir yazar oldu. *Pickwick Papers*'ı *Barnaby Rudge* ve *Nicholas Nickleby* izledi. *Oliver Twist*'te yeni çıkarılan Yoksullar Yasası'nı eleştirdi. İngiliz düşünürü Jeremy Bentham'ın yararçı fikirlerinin etkisiyle İngiliz Parlamentosu 1834'te yoksullara kilise yardımını yasaklayarak bütün işsizleri Çalışma Evleri'nde toplayıp yararlı hale getirmeyi amaçlayan bir yasa çıkarmıştı. Yasanın etkin bir biçimde uygulanabilmesi için Çalışma Evleri'ndeki koşulların en az ücretle en uzun süre işçi çalıştıran bir işyeri ya da fabrikadakinden daha da kötü olması gerekiyordu. Bu yöntem, sonunda, bir çözüm olmaktan çok Sanayi Devrimi'nin toplumsal acılarını artırarak bir ceza uygulamasına dönüştü. Dickens gerek *Oliver Twist*'te gerek çocuk ve büyük işçilerin sefaletini sergilediği öbür romanlarında yeni yasaya şiddetle karşı çıktı.

1842'de ABD'ye gitti. Demokrasi ve özgürlük ülkesi diye düşlediği ABD'de beklediklerini bulamadı. Ona göre bu ülkenin basını aşağılık, demokrasisi düzmeceydi. Bu izlenimlerini *Martin Chuzzlewit*'te anlattı. 1844'te ailesiyle önce Marsilya'ya sonra Ceno-va'ya gitti. 1845'te Londra'ya döndü. 1846'da kısa bir süre *Liberal Daily News* gazetesini çıkardıktan sonra Lozan'a gitti ve orada *Dombey and Son*'ı ("Dombey ve Oğlu") yazmaya başladı. *Dombey and Son* onun romancılığının dönüm noktasıdır. Bu romana dek

yapıtları, toplumsal konuları içermekle birlikte küçük hesaplar, iki yüzlülük, zalimlik, bencillik gibi kişisel kötülükleri konu almıştı. *Dombey and Son*'da ilk kez toplumu da bütünüyle ele alıyordu. Bu romanın çok başarı kazanması üzerine Dickens yeniden yüreklendi ve 1849'dan 1855'e değin *David Copperfield*, *Bleak House* ("Kasvetli Ev"), *Hard Times* ("Zor Yıllar"), *Little Dorritt*'i ("Küçük Dorritt") yazdı.

1854'te Dickens Ellen Ternan adlı bir tiyatro oyuncusuyla ilişki kurdu ve karısından ayrıldı. 1859'da *A Tale of Two Cities* (İki Şehrin Hikâyesi) tefrika olarak çıkmaya başladı. Çok okunan bir kitap olmakla birlikte Fransız Devrimi'ni konu alan yapıtta Dickens'ın derin bir tarih anlayışı geliştirdiği söylene-mez. Bu romandan sonra 1860-1861 yıllarında başyapıtı *Great Expectations*'ı (Büyük Umutlar) yazdı. 1864-1865 yıllarında yazdığı *Our Mutual Friend* ("Ortak Dostumuz") tamamladığı son romanıdır.

Dickens yaşamının son yıllarını büyük dinleyici kitlelerine romanlarından parçalar okuyarak geçirdi. Oyunculuk yeteneğini kullandığı bu okumalarda çok etkili olduğu yazılır. Yazmakta olduğu *The Mystery of Edwin Drood*'u bitiremeden öldü. Westminster Abbey'e defnedilen tabutu üç gün boyunca son ziyaretine gelen hayranları için açık durdu.

Dickens'ın anlatı tekniğine, bütün 19. yy roman-clarında olduğu gibi, her şeyi gören, bilen, yargıla-

Başyapıtları

Dil ve anlatı tekniği

Dickens ve Romantik-Gerçekçilik

Dickens romanlarını, Victoria İngiltere'sinin (1837-1901) en sancılı döneminde, Sanayi Devrimi'nin büyük kitleleri etkileyen toplumsal sefalet ve acıları yarattığı yıllarda yazdı. Liberal düşüncenin liberal ekonomiyi desteklediği bu yıllarda bir kısım düşünür toplumun acılarının ancak eskinin koruyucu ve denetleyici değerlerine sadık kalmakla dindirilebileceğini savunurken, diğerleri yeni pazar ekonomisinin müdabalesiz işlemesi ve toplumun yalnızca pazar ekonomisi yasalarıyla yönlmesi görüşündeydiler. Bu ikincilere, yani yararçı liberallere göre, sevgi, bağlılık, dostluk gibi kavramlar yararçılıkla temellendirilmediği sürece gerçeklikten yoksun birer soyutlamaydı. Dickens tüm yazarlık yaşamını bu tür düşünceyle savaşıma, liberalizmin insani değerlerden yoksun olmasının zorunlu olmadığını kanıtlamaya harcadı. *Hard Times* ("Zor Yıllar") adlı romanında "öğüt ve ölç" biçiminde çevrilebilecek Grandgrind adlı bir tip yarattı ve istatistik ve olgulardan başka hiçbir şeye önem vermeyen Grandgrind'in sonunu çağdaşlarının maddeci ve çıkarıcı körlüğüne bir ibret olarak sundu. Olguların, sayıların, istatistiklerin altında dahi temelli ve süreli bir gerçek yattığını, liberal düşüncenin dışına çıkmadan insani değerleri koruyan ve buna uygun önlemlerin alınabileceğini savunan Carlyl*, Elizabeth Gaskell* gibi yazarların yanında yer aldı. En büyük düşmanı ise yararçı liberal düşünceyi

savunan Jeremy Bentham* ve onun izleyicileriydi.

Dickens bu düşünce sistemini ilginç bir roman malzemesine dönüştürerek büyük bir okur kitle-sine okutmayı da ustalıkla başardı. Her sınıf ve düzeyden okuyucunun ilgisini çeken romanları, kendinden önceki İngiliz roman geleneğinin başlıca temsilcilerinin özelliklerini, Defoe'nun* toplumsal gerçekçiliğini, Fielding'in* mizah ve tipleme ustalığını, Richardson'un* ahlaki du-yarlığını birleştirir. Kendi çağını ise özgün bir duyarlılıkla yansıtır.

Bu duyarlık 19. yy'nın kent yaşamını bütün gerçekliği ve yabancılığıyla yakalamaktır. Ya-zarın büyük kent tutkusu çağına duyduğu ro-mantik-gerçekçi bir tutkudur. Bu tutku yalnız Dickens'da değil, 19.yy'ın başka iki büyük Romantik-Gerçekçi yazarında, Balzac* ve Dos-toyevski'de* de görülür. Romantik-Gerçekçilik sıradan olanın şiirselliğini bir sanat malzemesi-ne dönüştürme çabasıdır. Bunun için doğruları bilen, yanlışları gören ve yargılayan, günlük yaşamın gerisindeki gizemi anlayan ve anlatma-yı görev bilen yazarlar gereklidir. Sıradan bir insan yazarın gördüğü aşkın gerçekliği göremese de, yazar, bu gerçekliği yakalayıp yazmaktan vazgeçemez. Dickens da kendini böyle bir yazar olarak görür ve yazarlık işlevini de görünmeyen gerçekleri görünür hale getirmek olarak ta-nımlar.

yan'okurla olay arasına giren yazar anlatısı egemendir. Yorumlayıcı, betimleyici ve yergici bir dil kullanır. Anlatıcı olarak aradan çıkıp kişi ve yerleri yansıtırken ise dili olağanüstü çeşitlilik gösterir. Olay örgüsünü ve temalarını sık sık kullandığı simgelerle pekiştirir. Bunların çoğu anlamları belirli, durağan simgelerdir. Örneğin köy yaşantısı her zaman doğaya yakınlığı, sevgiyi, sıcak insan ilişkilerini, idealizmi simgeler, kent yaşantısı ise maddiyatçılığın, çıkarıcılığın simgesidir. Bu durağan simgelerin yanı sıra, olaylar ilerledikçe değişik anlamlar kazanan doğurgan simgeler de kullanır. Örneğin *Our Mutual Friend*'de ("Ortak Dostumuz") nehir, onunla ilişkili kişilerin özelliklerine göre kimi kez yaşam, kimi kez de ölüm ve kötülük simgesidir. Romanlarında önemli rol oynayan Londra kenti de böyle çok anlamlı, doğurgan bir simgedir.

Yergi ve kişiler

Dickens'in romanlarında mizahla kaynaşan bir yergi vardır. Ağgözlülük, iki yüzlülük, kibir, insan doğasında en sevmediği üç zayıflıktır. Toplumsal boyutta ise kurumlardaki çürümenin bireysel ahlak-sızlıktan kaynaklandığı inancındadır ve yergileri de-ğerler bunalımında odaklaşır.

Dickens'in romanlarında belirgin bir biçimde ayrışan iyi ve kötü tipleri vardır. İyiler her zaman toplum dışı bireylerdir, ancak tüm garipliklerine karşın toplumca benimsenen kişilerin erişemediği bir bilgiye sahiptirler. Bunlarla aynı düzlemde simgesel tipler vardır; salt iyiliği, kötülüğü ya da özveriyi simgeleyen ve roman boyunca aynı kalan bu tipler Dickens'in en sıradan kişileridir. Gene değişim göstermeyen ama daha ilginç bir tip grubu *Binbir Gece Masalları*, Gotik ve Romantik romanlardan esinlenerek yarattığı aşırı dramatik, ürkütücü, masalsı tiplerdir. Bu zengin insan tiplerinin yanında edebi açıdan üstünde durulmaya değer tipler bir gelişim ve büyüme gösterenlerdir; *David Copperfield*'de David, *Great Expectations*'da Pip bunların örneğidir. Çocukluklarından başlayarak olgunluğa ulaşmaya değin yaşam öyküleri romanın kurgusunu oluşturan bu kişiler 19. yy romanlarının en önemli tiplerinden sayılır. *Bildungsroman* (gelişme ve bilinçlenme romanı) çerçevesinde anlatılan bu kişiler romanın başında öksüz ve yetimdirler, gelişme süreçlerini etkileyecek ana-baba otoritesinden yoksundurlar. Toplumda saygın bir yer edinebilmek kaygısıyla başlangıçta para ve mevki edinmek için yanlış değerlere saplanarak, gerçek sevgi ve dostluktan uzaklaşırlar, ama bir çok acı deneyimden sonra bu değerleri yadsıyarak en doğru, en dürüst seçimi yaparlar.

Olay örgüsü

Dickens'in romanlarının olay örgüsü esrar ve rastlantıya çok yer verdiği için zaman zaman eleştirilmiştir. Bir başka eleştiri de Dickens'in romanlarındaki olay örgüsünün hep ahlaki bir öğreticiliğe hizmet edecek biçimde tasarlandığına ilişkindir. Çıracılık dönemi sayılabilecek ilk romanlarında olay örgüsü yer yer zayıf ve dağınıktır. Ancak daha sonrakilerde esrarengiz ve rastlantısal olayların konuyla organik bütünlüğe kavuştuğu görülür. Öte yandan, Dickens'da rastlanan ahlaki kaygı ve öğreticilik 19. yy romanının yaygın bir özelliğidir. Dickens'in romanlarının çoğunu yazdıkça tasarladığı, başı sonu belli bir öyküyle bile işe başlamadığı, kendi deyimiyle

kişilerinin "yazardan bağımsızlık kazanarak" öyküyü yönlendirmelerini beklediği bilinir.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Sketches by Boz*, 1936; *The Posthumous of the Pickwick Club*, 1837; *Oliver Twist*, 1838, (*Oliver Twist*); *Nicholas Nickleby*, 1839; *The Old Curiosity Shop*, 1840, (*Antikacı Dükkânı*); *Barnaby Rudge*, 1841; *Martin Chuzzlewit*, 1844, (*Martin Chuzzlewit*); *Dombey and Son*, 1848, (*"Dombey ve Oğlu"*); *David Copperfield*, 1849-1850, (*David Copperfield*); *Household Words*, 1850; *Bleak House*, 1853, (*"Kasvetli Ev"*); *Hard Times*, 1854, (*"Zor Yıllar"*); *Little Dorrit*, 1857, (*"Küçük Dorrit"*); *A Tale of Two Cities*, 1859, (*İki Şehrin Hikâyesi*); *Great Expectations*, 1861, (*Büyük Umutlar*); *Our Mutual Friend*, 1861, (*"Ortak Dostumuz"*); *The Mystery of Edwin Drood*, 1870.

• **KAYNAKLAR:** J. Butt ve K. Tillotson, *Dickens at Work*, 1957; R.J. Cruikshank, *Charles Dickens and Early Victorian England*, 1949; H.M. Dalesky, *Dickens and the Art of Analogy*, 1970; G. Ford, *Dickens and His Readers*, 1955; G. Ford, *The Dickens Critics*, 1961; R. Gariz, *The Dickens Theatre: A Reassessment of the Novels*, 1965; G. Gissing, *Charles Dickens*, 1898; J. Gross, *Dickens and the Twentieth Century*, 1962.

• **BAKINIZ:** CARLYLE.

DICKINSON, Emily (1830-1886)

ABD'li şair. Kısa lirik şiirin başlıca ustalarındandır.

Emily Elizabeth Dickinson 10 Aralık 1830'da Massachusetts'de Amherst'de doğdu. 15 Mayıs 1886'da aynı kentte öldü. Avukat olan babası 1847-1848 yıllarında milletvekilliği de yaptı. Emily Elizabeth Amherst Academy ve 1847-1848 arasında Mount Holyoke Female Seminary'de dini yönü ağır basan bir öğrenim gördü. Kapalı ve toplumdan uzak yaşadı. Kişiliği ve özel ilişkileri her zaman merak konusu olmuştur. 1855'te Washington'a yaptığı bir yolculuk sırasında yaşamı boyunca mektuplaşacağı ünlü rahip, Charles Wadsworth'la tanıştı. 1850'lerin sonunda, mektuplarında adı "Master" olarak geçen birine âşık oldu. Bu kişinin rahip Wadsworth ya da mektuplaştığı bir yayıncı olduğu öne sürülür. Bu döneminde hızla şiir yazdı. 1862'de şiirleri konusunda Thomas Wentworth Higginson adlı bir edebiyatçıya danıştı. Şiirlerinin özgünlüğünü övmekle birlikte yayımlanmasını öneren Higginson'un öğütlerinden ömür boyu etkilendi. Ölümünden önce yalnızca yedi şiiri yayımlanmıştır. 1878'de babasının yakın arkadaşlarından birine âşık oldu, karşılık bulan bu aşk duygusu mektuplarına yansdı. Ancak 1870 yılından başlayarak ev dışına hiç çıkmadı ve hep beyazlar giyindi.

Yazdığı 1775 şiir ve çok sayıda mektuptan edinilen izlenime göre tutkulu, zeki bir kadındı. Tanrı, din ve ölüm konularını şiirinde işlemiş olmakla birlikte şüpheciydi. İnanç ve şüphecilik arasındaki çatışma şiirindeki gerilim ögesinin kaynağıdır. Şiire başladığı 1850 yıllarında R.W. Emerson'un aşkını (transcendentalist), iyimser görüşlerinin etkisi egemendi. Bu dönem şiirlerinde şakacı, utangaç bir kadın

sesi duyulur. Çok ürün verdiği ve dostlarını düşünerek acı çektiği iç savaş yıllarında ise daha içe dönük, günlük yaşantıyı klasik epigramlar (kısa şiir) biçiminde dile getiren şiirler yazdı. Alabildiğine anlam yüklü sözcüklerden oluşan şiiri, yoğun ve gerilim doludur.

- **YAPITLAR** (başlıca): *Poems by Emily Dickinson*, (ö.s.), 1890, ("Emily Dickinson'dan Şiirler"); *Letters of Emily Dickinson*, (ö.s.), 2 cilt, 1894, ("Emily Dickinson'un Mektupları"); *The Single Hound: The Poems of a Lifetime*, (ö.s.), 1914; *New Poems of Emily Dickinson*, (ö.s.), 1945, ("Emily Dickinson'un Yeni Şiirleri").

DICKSON, Carter

Bak. CARR, John Dickson

Denis Diderot

DIDEROT, Denis (1713-1784)

Fransız, düşünür ve edebiyatçı. *Ansiklopedi*'yi yayımlamıştır. Deneyci-özdekçi bir felsefe geliştirmiştir. Türlerin evrimi düşüncesine öncülük edenler arasındadır.

5 Kasım 1713'te, Fransa'nın Champagne bölgesindeki Langres'da doğdu. 31 Haziran 1784'te Paris'te öldü. Babası ameliyat bıçakları üreten bir zenaatkârı. Manastıra kapanan iki kardeşi gibi Diderot da rahip olmak amacıyla eğitildi. On beş yaşına değin, doğduğu kentteki Cizvit okuluna gitti, kara cübbe giydi, çile çekmeyi öğrendi 1729'da babası onu Paris'teki Louis-le-Grand Cizvit Koleji'ne götürdü. 1732'de Paris Üniversitesi'nde Yunanca ve felsefe okutma yetkisi alarak mezun oldu ve din ile tüm ilişkilerini kesti. Geçici işlerde çalıştığı on yıl süresince yoksulluk çekti. Hazırları öne alan, gününü gün eden, disiplinsiz yaşantısının yanı sıra büyük bir öğrenme tutkusu ve çalışma gücü vardı. 1743'te

evlendi, ancak eşi onun yaşam biçimine hiçbir zaman ayak uyduramadı. Bu sıralarda, İtalyanca ve İngilizce öğrenen Diderot, gününün tüm önemli kitaplarını okudu. Shaftesbury'yi Fransızca'ya çevirdi. 1746'da adını vermeden *Pensées philosophiques*'i ("Felsefi Düşünceler") yayımladı. Köktenci ve din karşıtı görüşleri nedeniyle kitabın yaktırılmasına karar alındı. Bunun üzerine, geniş bir okur kitesince gizliden gizliye okunan bu kitabın yazarının Diderot olduğu duyulunca, okurlar arasında büyük ün yaptı. Aynı yıl, matematikçi d'Alembert'le birlikte *Ansiklopedi*'nin yayımlanması için çalışmalara başladı. Bu yayın, getirdiği düşüncelerin korkusuzca ileri olması nedeniyle, yergiler, sansür ve kapatılma tehlikesi içinde sürmüştür. Bütün bu yıldırıcı güçlüklerle karşı *Ansiklopedi*, Diderot'nun üstün çalışma gücü ve sebatı ile 1772 yılına değin çeşitli aralıklarla çıkarılmıştır. Diderot, 1749'da yayımladığı *Lettre sur les aveugles à l'usage de ceux qui voient* (Görenlerin Yararına Körler Hakkında Mektup) nedeniyle Vincennes hapisanesine atıldı. Burada birkaç ay tutuklu kaldı. Mahalle kilisesinden yapılan şikâyetler üzerine *Lettre sur les sourds et muets*'i ("Sağır ve Dilsizler Üzerine Mektup") yazdığı sırada evini polisler bastı. Bu kitabın içeriği daha yumuşak bulunduğundan bu kez kendisine dokunulmadı. 1759'da *Ansiklopedi*'nin yayımı yasaklanınca, Diderot felsefe yazıları yerine edebi yapıtlarını bastırmayı sürdürdü. Bu dönemde yazdığı halde yayımlamadığı *Rêve de d'Alembert* ("d'Alembert'in Rüyası") ve *Refutation de l'ouvrage d'Helvétius* ("Helvétius'un Yapıtının Çürütülmesi") en önemli felsefe çalışmalarındandır. 1766'da *Ansiklopedi*'nin son ciltleri yayımlanabildi. 1772'de artık bu girişim tamamlanınca, Diderot, önce Hollanda'ya sonra da Çariçe Katerina ile görüşmek üzere Rusya'nın başkentine gitti. Çariçe kendisine maaş bağladı. 1774'te Paris'e döndü. Yaşamının son on yılını daha sakin bir biçimde geçirdi.

Diderot'nun düşünce yapısı üzerindeki etkiler arasında, önce İngiliz deneyciliği ve özellikle Bacon ve Locke sayılabilir. Fransız aydınlanmasının öbür filozoflarında olduğu gibi, Locke, onun da birçok düşüncesi için çıkış noktası olmuştur. Çağdaşı ve dostları olan Voltaire, Condillac, Rousseau, d'Holbach ve Helvétius ile tartışmalarında birçok görüşü belirginleşmiş, tutarlı bir gelişime olanak bulmuştur. *Ansiklopedi* için çalışmaları, Diderot'ya çağının bilimsel gelişmelerini yakından anlamak ve izlemek olanağını vermiştir. John Toland'dan devinimin özek için zorunlu bir nitelik olduğu, ona dışardan gelmediği görüşünü almış, doğanın sürekli değişim ve devim içinde bulunduğu öğretisinde ise Herakleitos'dan etkilenebilir. Leibniz'den de etkilenen Diderot, onun monadlarını özekçi bir bakış açısıyla yeniden yorumlamıştır.

Diderot'nun düşünce dizgesi, deneycilik ve özdekçiliği bir araya getirir, canlıların evrimi görüşünü dinsel öğretiye karşı savunur, tanrıtanımlaştırma sonuçlanır. Bağınazlığı dışlayan, eleştiri ve özeleştiriyi sürekli kullanan, bilimsel ve köktenci bir tutum olarak, Diderot'nun yaklaşımı, çağına göre çok aşırı savları bir araya getiriyordu. Voltaire'in İngiliz deneyciliğini Fransa'ya tanımasıyla, *Ansiklopedi*'nin bir araya getirdiği filozoflar, Condillac'ın önderliğinde,

Deneyci
Özdekçilik

duyumculuğu benimsediler. Aralarındaki toplantılarda başlayan tartışma ve görüş alışverişi, yazılı ve basılı biçimde sürdü. Diderot, duyumculukla Condillac'ın öznal idealizme gidebileceğini düşünürken kendisi bu yaklaşımı özdekçilikle bağdaştırmaya çalıştı. Bilimselliğin etkisi altında, düşüncelerini deneyimlerle destekleme eğilimindeydi. Duyu organlarını ve bunların kökenlerini, doğrudan körleri inceleyerek ele aldı. Pek çok insan eğiliminin belirli değişik duyu organla-

rıyla bağlantılı olduğunu ve bir organın çalışmamasının, öbür duyuların keskinleşmesine yol açtığını kavradı. Değerlerin, doğru ile yanlış düşüncesinin, Tanrı'dan değil, duyulardan kaynaklandığı sonucuna vardı.

İnsanın duyularıya tanıdığı evren, fiziksel, özdeksel bir dizgedir. Bu, sürekli bir değişim içindedir. Özdek, özsel ya da zorunlu bir niteliği olarak, sürekli devinir. Diderot bu açıdan Descartes'ın fiziğini,

Ansiklopedi

İlk cildi 28 Haziran 1751'de yayımlanan *Encyclopédie ou dictionnaire raisonné des sciences, des arts et des métiers* ("Ansiklopedi ya da Bilimlerin Sanatların ve Zanaatların Açıklamalı Sözlüğü") adlı dev yapıt, çağının bilimsel ve felsefi bilgisinin bütününü toplayarak kitlelere iletmeyi amaçlıyordu. Son iki yüzyılda meydana gelen büyük düşünce ve bilim atılımları Bacon'dan* Newton'a* değin yepyeni bir bilgi dizgesi oluşturmuştu. Descartes'in* amaçladığı, bilginin sağlam temeller üzerinde yeniden kuruluşu, artık gerçekleşmişti. Dünyanın bilinmeyen bölgeleri bulunmuş, tanınmıştı. Bütün bu birikim şimdi halka açılacak bir yol bekliyordu. Bir anlamda, Aydınlanma, bu kitlelere maloluş hareketidir. Fransa'da bu olgunun en etkili aracı da Ansiklopedi olmuştur. 1728'de yayımlanan Chambers'in İngilizce *Cyclopedia'sı* bu alanda öncü idi. 1740'larda Diderot ve çevresindeki aydınlar, kitleleri eğitmek amacıyla bir büyük sözlük yayımlamayı ve bu amaçla Chambers'in yapısını Fransızca'ya çevirmeyi tasarlıyorlardı. 1743'te Parisli yayımcı Le Breton böyle bir girişimi benimsedi ve üç yayınevini daha yanına alarak, *Gua de Malves*'i editör seçti. Yayın izni ve kral fermanı 1745'te alındı. Editör, aynı yılın Aralık ayında Diderot ve d'Alembert'i* kadrosuna kattı. 1747'de *Gua de Malves* ayrılınca, 16 Kasım'da Diderot genel yayın yönetmeni, d'Alembert ise onun matematik maddelerine bakan yardımcısı seçildi. Çalışmaya başladıktan sonra Diderot, Chambers'in metnini beğenmemeye, içinde büyük eksiklikler bulmaya başladı. Sonunda yayımcıları, Chambers'in çevirisinden vazgeçirerek özgün ve daha geniş bir ansiklopedinin yazılması için ikna etti. 1748 Nisanı'nda bu amaçla resmi izin istendi. Ancak şimdi, iki yılda tamamlanarak sekiz ciltten oluşacağı düşünülen bu yayının maliyetinin nasıl karşılanacağı sorunu çıkmıştı. Maliyetin o günün parasıyla yaklaşık iki milyon Fransız Lirası'na çıkacağı düşünülüyordu. Diderot, birinci cildin maddelerinin yazımı için anlaşmalar yapmaya başladığı sırada tutuklandı. Vicennes'den çıktıktan sonra Ansiklopedi'ye artık bütün zamanını verecekti. Bir tanıtım broşürü hazırlayarak abone olunması için çağrıda bulundu. Aboneler, 9

taksitte 280 Fransız lirası ödeyeceklerdi. Sonraları, Ansiklopedi kilise ve devlet güçlerinin baskısıyla karşılaştıkça, özgür düşüncelerin kaynağı olarak görülmüş ve orta tabakalardan abone sayısı artmış, ayrıca 500.000 Fransız Lirası'na varan bağışlar almıştır.

Tanıtma broşüründe Diderot "encyclopédie" sözcüğünü şöyle tanımlıyordu: "bilimlerarası ilişki". Sözcüğün köken anlamı, "bir çember içine alınmış öğrenim" ya da "bir odak çevresinde toplanmış eğitim"dir. Gerçekten de Ansiklopedi projesi somutlaştığında, bilginin halka ulaştırılma deneyimlerinden en ünlüsü yaşama uygulanmış oluyordu. Sonuçta sekiz cilt yerine on yedi cilt metin, on bir cilt ek, beş resim cildi ve iki dizin cildine ulaşan bu yapıt, dışbaskılar, kapatmalar ve öbür güçlülere karşı yayını 1780'e değin sürdürdü. Ana metnin tamamlanmadığı 1766'da Diderot bitkin bir durumda görevinden ayrıldı.

Ansiklopedi'ye yazı yazarlar, o dönem Fransa'sının en önde gelen ilericiler bilgelere olmuştur. Giriş yazısını yazan d'Alembert, bununla büyük övgü almış ve 1758'deki kapatılma kararına değin özellikle matematik konularında büyük katkıda bulunmuştur. Diderot ise, yayın yönetmenliğinin yanı sıra, madde yazımını da sürdürerek, tüm güçlülere karşı yılmak bilmez bir cesaretle engelleri aşmıştır. 1753'ten sonra Rousseau*, Grimm, d'Holbach* ve Helvetius* çevresinde filizlenen yayına Condorcet* Duclos, Voltaire*, Turgot*, Necker*, Jaucourt*, Quesnay gibi düşünürler de katkıda bulunmuştur.

Sonunda dış baskılar ve düşmanlıklar d'Alembert'i uzaklaştırdığı gibi, Voltaire'i de yıldırması ve Ansiklopedi'den ayrılmıştır. 1758'de ise, Diderot ile Rousseau'nun dostlukları son bulmuştur. Eski arkadaşlarını yitiren Diderot son on cildi Paris'te gizli olarak bastırarak, yayımcı Le Breton'un kendisinin haberi olmadan, metinleri, anlamı bozmak pahasına yumaşatıp, törpülediğini farkedince çok öfkelenmiştir. Le Breton'a 1764'te yazdığı mektupta "Siz beni iki yıl alçakça aldattınız. Zamanlarınızı size vermiş olan yirmi namuslu insanın emeğini öldürdünüz" demiştir.

devimi özdeğe özgü bir nitelik olarak değerlendirerek yorumlar. Ona göre evrenin her yönünün, her yerinin durmayan bir değişim ve devinim içinde olmasının nedeni de budur. Özdek olarak atomlar, içlerinde bir güç kaynağı taşırlar. Tıpkı Leibniz'in monadları gibi, her atom bir güç odağıdır. Bu, cisimlerdeki, Descartes'ın açıklayabildiği, dış mekanik etkilerle devime geçişi vermenin ötesinde, cisimlerin kendilerinden kaynaklanan devinimi de anlaşılır kılar. Diderot, yine Leibniz'den esinlenmiş olabilecek bir düşünceyle, tüm özdeğin duyumsal olduğunu düşünür. Özdekte hem devimsellik hem de duyumsallık, onsuz olunmaz niteliklerdir. Özdek, canlı olsun ya da olmasın, duyumsaldır. Doğada bulunan her şey, her olgu devimdeki özdekle açıklanabilir. Özdeğin duyumsallığı, onun gelişerek karmaşık ve özelleşmiş yapılara dönüşmesi ve böylece organizmalar oluşturmaya neden olur. Bu organizmalar bir doğal evrim sonucu insan düzeyinde karmaşıklık kazanırlar. Anlık ve düşünce beynin işlevinden başka bir şey değildir. Kişi ise, beyin ve sinir sistemi ile birliğini, özdeşliğini kazanır. Bellek, kişinin geçmişi ile bugünü arasındaki birliğini kurar.

Diderot, bu sürekli değişim içindeki özdeksel evrenin her varlık parçacığında, karşılıkların bir araya geldiğini düşünür. Her bütünde varlık ve yokluk içiçedir. Özdek parçalarının devim içinde etkileşimleri sonucunda bu düzenli evren oluşmuştur. Bir Tanrı düşüncesini bu açıklamaya eklemek gereksizdir; bu düşünce açıklamayı daha iyi, daha zengin kılmayacaktır. Tümeller gibi tüm başka soyutlamalara karşı çok dikkatli olmalıdır. Bunlar düşüncemizi saptırabilirler. Soyutlamalar ancak, düşüncüyü özetledikleri soyut bilimsel dizgelerde yararlıdır ve ancak bu bağlamlarda kullanılmalıdır.

Özdekten başka bir varlığın bulunmadığı bir evrende insanın nasıl meydana geldiği sorusuna yanıt olarak, doğrudan yaratılma kuramını yadsıyan Diderot, bu olguyu sürekli ve geçişli bir değişimle açıklamaya çalışmıştır. Organik dokunun bulunmasından yarım yüzyıl önce, organizmaların küçük canlı öğelerin bir araya gelmesinden oluşan bütünler olduklarını ileri sürmüş, örnek olarak da, bir arı oğlunun bütünsel davranışının arıların tek tek davranışlarını aşan bir nitelik taşımasını göstermiştir. Evrim görüşünü doğrudan yaratma kuramına karşı savunurken, doğada, sık sık, yaşamını sürdürecekt uyarlamayı yapmaktan yoksun olan hantal varlıkların ortaya çıkıp sonra yok olduklarına değinir. Tanrı'nın böyle yaratıkları neden yaratmış olabileceğinin açıklaması verilemez der. Diderot'nun soyaçekim ve sinir sistemi konularında da öncü görüşleri vardır.

Özdekçi dünya görüşü eylem felsefesine de yansır. Ona göre yalnız fiziksel nedenler vardır. Ancak her olayın bir nedeni olduğu gibi, her eylem de bir fiziksel nedene bağlıdır. Bu belirlenimci eylem kuramında kalıtsal verilerin eylemi belirleyen nitelikleri vurgulanır. Diderot'ya göre istencin özgürlüğü düşüncesi anlamsız bir soyutlamadır. Mutluluk ve hazları eylemin amacıdır. Toplum kuralları insanın doğal ve özellikle cinsel eğilimleri üzerinde zararlı baskılar kurar. Sağlıklı insan doğal eğilimleri doyurulmuş insandır.

Pek çok düşünceye önder olan Diderot'nun 19.

yy özdekçilerini etkilediği ve özellikle Engels'in geliştirdiği doğa felsefesinin ana çizgilerini hazırladığı söylenebilir. Ancak, en büyük etkisi dönemindeki kitleler üzerinde olmuş; ilercisi, eğitici ve devrimci düşünceler yaymıştır.

Diderot'nun çok sayıda ve çeşitli türlerde yazınsal yapıtları da vardır. Bunlar üç ana bölümde toplanabilir: Oyunlar, eleştiri yazıları, romanlar.

Diderot 1749'da çıkan *Lettre sur les aveugles* adlı yapıtıdan dolayı başına gelenlerden sonra tiyatroya eğilmiştir. Ona göre tiyatro öz anlatım için bir tür araçtır. Bu temel düşünce çevresinde biçimlenen kuramsal görüşlerini *Entretiens* ("Konuşmalar"), *Dissertations sur le poème dramatique* ("Dramatik Şiir Üzerine"), *Paradoxe sur le comédien* ("Aktörlük Hakkında Aykırı Düşünceler") adlı yapıtlarında açıklamıştır. Burada klasik tragedyayı eleştirerek orta sınıfın sorunlarını gündeme getiren, gündelik yaşamı olduğu gibi yansıtan, karakterlerini çağdaş tiplerden seçen bir tiyatro anlayışını savunur. Ama oyunları bu görüşlerin gerisinde kalmıştır. Oyunları nutuk atan, didaktik karakterlerle doludur. Örneğin, toplum tarafından dışlanmış evlilik dışı bir çocuk ile ilgili olan *Le fils naturel* ("Doğal Evlat") ve benzer bir konunun işlendiği *Le Père de famille*'de ("Aile Babası") donuk, soyut karakterler yer alır. Bu oyunlarda ayrıca birer tablo kadar canlı anlatılmış duygusal sahneler de rastlanır. Gündelik yaşamdan alınmış bu etkileyici sahneler Diderot'nun genel olarak resme duyduğu yakın ilgiden kaynaklanır.

Diderot sanat eleştirileri alanında da ürün vermiştir. *La Correspondance Littéraire* adlı gizli başılan bir dergiye yazılar yazmış ve Fransa'da sanatsal etkinliklerin yayılmasında önemli katkıları olmuştur. Bu alanda en özgün başarısı, bizzat geliştirip yayınlattığı sergi izlenimleri yazılarıdır. *Salons* adlı toplu eleştiri yazılarında 1759-1771 arasında Paris'te açılan yıllık sanat sergilerinden izlenimlerini aktarmıştır. Bunun dışında edebiyat eleştirilerini *Eloge de Richardson* ("Richardson'a Ovgü") adlı kitapta toplamıştır.

Diderot'nun ilk yapıtlarından *Les bijoux indiscrets* ("Zamansız Takılar") bir öykü kitabıdır. Sonradan yazarlığını reddettiği bu yapıtı ve din adamlarına karşı kaleme aldığı *La Religieuse*'ü sayılmazsa onun dikkati çeken ilk romanı *Le Neveu de Rameau*'dur (Rameau'nun Yeğeni). 1762'de yazılmasına karşın ölümünden sonra 1891'de basılabilmektedir. Romanda anlatılan kişi bohem yaradılışı, hoşsohbeti ve taklit etme yeteneği ile Diderot'ya çok benzer. Tüm sıkıntılarının toplumsal sistemdeki bozukluklardan ve gelir dağılımındaki eşitsizlikten kaynaklandığını öne sürer. Böyle bir düzen içinde insan yaşamını sürdürebilmek için iki yüzlü olmak zorundadır. Oysa toplum onu mahvetmiş, doğanın ya da sezgilerinin izinde yürümesine engel olmuştur. *Jacques le fataliste et son maître* ("Kaderci Jacques ile Efendisi") bir tür gezi romanıdır. 17. yy serüven öykülerini andırır. Determinist bir kafa yapısına sahip olan romanın kahramanı Jacques, diyar diyar dolaşırken bir yandan çapkınlıklarını, bir yandan da felsefi düşüncelerini anlatır. Her iki yapıta da ancak en geniş tanımla roman denebilir.

Edebiyat

Evrım

- **YAPITLAR** (başlıca): Felsefe: *Pensées philosophiques*, 1746, ("Felsefi Düşünceler"); *Encyclopédie*, 1746-1772: *Lettre sur les aveugles à l'usage de ceux qui voient*, 1749, (Görenlerin Yararına Körler Hakkında Mektup, 1945); *Lettre sur les sourds et les muets*, 1751, ("Sağır ve Dilsizler Üstüne Mektup"); *Pensées sur l'interprétation de la nature*, 1754, ("Doğanın Yorumu Üstüne Düşünceler"); *Supplément au voyage de Bougainville*, (ö.s.), 1796, ("Bougainville Gezisine Ek"); *Rêve de d'Alembert*, 1830, (d'Alembert'in Rüyası, 1968). Edebiyat: *Le fils naturel*, 1757, ("Doğal Evlat"); *Le Père de famille*, 1758, ("Aile Babası"); *Paradoxe sur le comédien* 1758, (Aktörlük Hakkında Aşkırı Düşünceler, 1943); *La Religieuse*, 1796, ("Dindar"); *Jacques le fataliste et son maître*, 1796, (Kaderci Jacques ile Efendisi, 1949); *Le Neveu de Rameau*, 1891, (Rameau'nun Yeğeni, 1946).
- **KAYNAKLAR**: L.Cazamian, *A History of French Literature*, 1960; A.Cresson, *Diderot*, 1984, 2.basım (çev. A.Bezirci); L.G.Crocker, *Diderot, the Embattled philosopher*, 1954; O.E. Fellows (der.), *Diderot Studies*, 1949; A.M.Wilson, *Diderot: The Testing Years*, 1957.
- **BAKINIZ**: CONDILLAC, DESCARTES, ENGELS, HELVETIUS, HERAKLEITOS, HOLBACH, LEIBNIZ, LOCKE, TOLAND, VOLTAIRE.

DIDI (1928)

Brezilyalı futbolcu ve antrenör. Dünyanın en ünlü futbolcularındandır.

Asıl adı Waldir Pereira olan Didi 8 Aralık 1928'de doğdu. Futbola Fluminense takımında başladı, sonra Flamengo kulübüne geçti. Brezilya'nın ünlü Botafogo kulübünde adını duyurdu. 1959'da İspanya'nın ünlü Real Madrid kulübüne transfer oldu. Futbol dünyasının en büyük yıldızlarının bir araya geldiği bu takımda diğer futbolcularla uyum sağlayamadı, tekrar ülkesine döndü. 1962'de Cristal Lima, daha sonra Atlanta Mexico takımlarında oynadı. 1954, 1958, 1962 Dünya Kupası maçlarında Brezilya Milli Takımı'nda yer alan Didi futbol yaşamı boyunca 79 kez Brezilya Milli Takımı formasını giydi. 1966'da Sao Paulo takımında futbol hayatını kapattı. Büyük bir boy heykeli Rio de Janeiro'daki 150.000 kişilik Maracana Stadi'nin önüne dikildi. Didi daha sonra ülkesinden ayrılıp önce Peru'ya gitti, bu ülkenin milli takımını çalıştırarak bu takımın 1970 Dünya Kupası'nda çeyrek finale kadar yükselmesini sağladı. Daha sonra Arjantin'in River Plate takımını çalıştırdı. 1972'de Türkiye'ye gelerek Fenerbahçe takımına teknik direktör oldu. Üç yıllık görevi sırasında Fenerbahçe iki kez lig, bir kez de kupa şampiyonu oldu. 1975'te Suudi Arabistan'a giderek orada Hilal kulübünü çalıştırmaya başladı.

DIDOT, François Ambroise (1730-1804)

Fransız, matbaacı. Kendi adıyla anılan harf çeşidini geliştirmiştir.

Paris'te doğdu, aynı kentte öldü. Matbaacılık ve yayımcılıkla uğraşan bir ailenin oğluydu. Babası François Didot'nun kurmuş olduğu yayımcılık şirketinde çalıştı. Bu şirket modern harf biçimlerini kullanarak klasik eserleri basmaktaydı. Didot 1770'te daha sonra kendi adıyla anılacak olan yeni bir harf biçimi geliştirdi. Kuru ve sert çizgili bu yeni harfler Fransız matbaacılığında bir dönüm noktasını oluşturdu.

Didot aynı zamanda matbaacılıkta punto sistemini geliştirdi. Oğlu Firmin'in yeni matbaa harfleri geliştirmesine yardımcı oldu. Çok ince ve açık beyaz bir kâğıt olan "vêlin" kâğıdını imal ettirdi. Didot'nun geliştirdiği harf çeşidi günümüzde de kullanılmaktadır.

DIEFENBAKER, John George (1895-1979)

Kanadalı siyaset adamı. 1957-1963 arasında başbakanlık yapmıştır.

18 Eylül 1895'te Kanada'nın Ontario Eyaleti'nde, Grey ilçesinde doğdu, 17 Ağustos 1979'da Ottawa'da öldü. Saskatchewan Üniversitesi'nde öğrenim gördü. I. Dünya Savaşı'ndan sonra Prince Albert kentinin önde gelen avukatlarından biri oldu, 1936-1940 arasında Muhafazakâr Parti'nin Saskatchewan Eyalet başkanı oldu.

Diefenbaker, 1940'ta Kanada Avam Kamarası'na, 1956'da İlerici Muhafazakâr Parti'nin başkanlığına seçildi. 1957 genel seçimlerinde en çok oyu Muhafazakârlar alınca, Diefenbaker, 21 Haziran'da bir azınlık hükümeti kurarak başbakan oldu. 1958'de erken seçime gidildi. Muhafazakâr Parti meclisteki 265 üyelikten 208'ini alarak 22 yıllık Liberal Parti iktidarına son verdi.

Ancak Diefenbaker'ın başbakanlığı sırasında iktisadi bunalım nedeniyle devalüasyon yapıldı ve kemer sıkma politikası uygulanmaya başlandı. 1963'te çıkan Küba sorunda ABD'nin Diefenbaker'ın teklifi olan "Bomarc" füzelerini nükleer başlıklarla donatma isteğini kabul etmemesi, başta savunma bakanı olmak üzere birçok bakanın istifasına neden oldu. 5 Şubat 1963'te Avam Kamarası'nda güvenoyu alamayan hükümet, erken seçim yapılmasını kararlaştırdı. Çok az oy alan Muhafazakârlar, hükümeti Lester Pearson başkanlığındaki Liberal Parti'ye bıraktı.

Diefenbaker 1967'de yapılan parti kongresinde başkanlığı Robert Stanfield kazanınca siyasal yaşamdan çekildi. 1969'da Saskatchewan Üniversitesi rektörü oldu.

- **BAKINIZ**: L.PEARSON.

DIELS, Otto
(1876-1954)

Alman (FAC), organik kimyacı. Birçok organik bileşiğin sentezine olanak veren katılma tepkimesini gerçekleştiren, 1950 Nobel Kimya Ödülü'nü Alder ile bölüşmüştür.

Otto Paul Hermann Diels 23 Ocak 1876'da Hamburg'da doğdu. 7 Mart 1954'te Kiel'de öldü. Ünlü klasik dilbilimci Hermann Diels'in (1848-1922) oğludur. 1895'te Berlin Üniversitesi'nde kimya öğrenimine başladı, 1899'da doktora derecesini alarak aynı üniversitede önce Emil Fischer'in asistanı, 1904'te de öğretim görevlisi oldu. 1916'da kimya profesörlüğü ve Kimya Enstitüsü başkanlığı için Kiel Üniversitesi'nden gelen çağrını kabul ederek, 1948'de emekli oluncaya değin bu görevi sürdürdü. Öğrencisi ve asistanı Kurt Alder ile birlikte dien sentezini bu enstitüde gerçekleştiren Diels, II. Dünya Savaşı'nda iki oğlunu yitirmesine ve ileri yaşına karşın, hava bombardımanında büyük bir bölümü yıkılan enstitüyü yeniden düzenlemek için uğraştı ve emekli olduktan iki yıl sonra, 1950 Nobel Kimya Ödülü'nü Alder ile bölüştü.

Diels'in organik kimyaya en büyük katkısı, "Diels-Alder tepkimesi" adıyla bilinen ve altı karbonlu çevrimsel bileşikler veren dien sentezini gerçekleştirmesidir. 1928'de asistanı Kurt Alder ile birlikte dien tepkimeleri üzerinde çalışırken, olefin grubundan doymamış bir hidrokarbon ile bir dien arasında, o güne değin bilinmeyen bir katılma tepkimesi gözlemlenildi. Örneğin etilen ile bütadien tepkimeye girdiğinde, altı karbonlu bir halkalı bileşik olan ve karbon-karbon çift bağı içeren sikloheksen veriyordu. Tepkimenin en büyük özelliği de, katalizör, yüksek sıcaklık ya da basınç gerektirmeksizin olağan çevre koşullarında gerçekleşmesiydi. Canlı organizmalardaki tepkimelere çok benzer koşullar altında ve aynı hızla gelişen bu tepkime Diels'e, doğal ve biyolojik önemi olan birçok bileşiğin hücrede aynı tepkime mekanizmasıyla sentezlendiği inancını verdi. Gerçekten de, birkaç yıl içinde, aynı yöntemle pek çok organik bileşiğin sentezi gerçekleştirildi. Gates tek bir aşamada morfini, Woodward ve Sarett de kortizonu sentez yoluyla üretmeyi başardılar. Bu tepkime ürünlerinden biri de K vitamininin özelliklerini taşıyandı. Tüm bu bulgular, birçok hormon ve vitaminin hücrede aynı sentez yoluyla oluştuğu görüşünü güçlendirmişti. Canlıların yaşamsal etkinliğinde temel rol oynayan birçok organik bileşiğin yanı sıra iktisadi değeri olan maddelerin, örneğin izoprenin polimerleştirilmesi ya da bütadien ile stirenin polimerleştirilmesiyle sentetik kauçuk ve lastiğin üretimine olanak veren bu tepkime, organik sentez kimyasında yeni bir dönemi başlatmıştı.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Einführung in die organische Chemie*, 1907, ("Organik Kimyaya Giriş").
- **BAKINIZ:** ALDER, E.FISCHER, KEKULÉ, WINDAUS.

DIEMER, Alwin
(1920)

Alman, filozof ve doğabilimci. Doğabilimlerinde ve tinsel bilimlerde kavram çözümlemesine dayanan bir yöntem geliştirdi.

16 Nisan 1920'de Eisenberg'te doğdu. Ortaöğrenimini doğduğu ilde gördükten sonra, Almanya'nın değişik üniversitelerinde doğa bilimleri ve felsefe okudu. Düsseldorf Üniversitesi'nde öğretim üyesi oldu ve felsefe okutmaya başladı.

Diemer'in felsefeye yaklaşımı, Husserl'in geliştirdiği fenomenoloji (görüngübilim) sorunlarına kavram çözümlemesine dayalı bir yöntemi uygulamakla olmuştur. Ona göre felsefe ile doğa bilimleri ve tinsel bilimler arasında, tarih verilerinden kaynaklanan, bir bağlantı vardır. Bu bağlantıyı ortaya çıkarabilmek için kavramların tarih süreci içindeki gelişimini bilmek, onların çağdan çağa geçerken uğradıkları anlam değişmelerini, çözümleme yoluyla aydınlığa çıkarmak gerekir.

Diemer, önerdiği kavram çözümlemesine dayanarak Husserl ve Heidegger üzerinde çalışmış, onların ortaya attıkları görüşlerin tarihsel kökenlerini araştırmıştır. Varlıkbilim (ontologie) sorunlarına da kavram çözümlemesiyle yaklaşarak, ileri sürdüğü düşünceleri *Einführung in die Ontologie* ("Varlıkbilime Giriş") adlı yapıtında sergilemiştir. Diemer'in çalışmalarında uyguladığı çözümleyici yöntem felsefede olduğu gibi, kimi doğabilim sorunlarının açıklanışında da benimsenmiş, özellikle belgelere dayalı araştırmalarda etkili olmuştur.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Grundzüge Heideggerschen Denkens*, 1950, ("Heidegger'ci Düşüncenin Temelleri"); *Ed. Husserl, Versuch einer systematischen Darstellung Seiner Phaenomenologie*, 1964, (2.basım), ("Ed.Husserl ve Onun Görüngübilimin Dizgesel Bir Tanımlaması"); *Einführung in die Ontologie*, 1959, ("Varlıkbilime Giriş"); *Grundrisse der Philosophie*, 1962, ("Felsefenin Temeli"); *Was Heisst Philosophie?* 1964, ("Felsefe Nedir"); *Was heisst Wissenschaft*, 1964, ("Bilim Nedir?"); *Elementarkurs Philosophie: Dialektik*, 1977, ("Felsefe için Kılavuz: Dialektik").

DIESEL, Rudolf
(1858-1913)

Alman, mühendis ve mucit. Kendi adıyla anılan, sıkıştırılmış havayla ateşlemeli ve içten yanmalı motoru geliştirmiştir.

18 Mart 1858'de Paris'te doğdu. 29/30 Eylül 1913 gecesi İngiltere'nin Harwich limanına gitmekte olan bir gemiden Manş Denizi'ne düşerek kayboldu. Göçmen bir Alman ailesinin oğlu olmaktan kaynaklanan tüm güçlüklerle karşın ilköğrenimini Paris'te başanlı bir öğrenci olarak tamamlayan Diesel, 1870'te Fransa ile Prusya arasında savaş başlayınca ailesiyle birlikte İngiltere'ye gönderildi, bir süre sonra da bir

Rudolf Diesel

akrabasının çağrısına uyarak anayurdu olan Almanya'ya gitti. Augsburg'da lise diplomasını aldıktan sonra Münih'teki Technische Hochschule'ye girdi ve mekanik soğutmanın öncüsü Carl von Linde'nin en gözde öğrencisi olmayı başardı. Yükseköğrenimini tamamladıktan ve İsviçre'de iki yıl makine mühendisi olarak çalıştıktan sonra 1880'de, Linde'nin soğutma makinaları üreten kuruluşunda görev alarak Paris'e gitti. O yıllarda, amonyakın genleşmesi temeline dayanan bir motor geliştirmek için uzun araştırmalara girdiyse de çabalarından bir sonuç alamadı. 1890'da Linde'nin isteği üzerine, kuruluşun Almanya'daki fabrikasında görev almak üzere Berlin'e döndü ve basınç altında ısınan havayla ateşlenecek bir motor yapımına ilişkin tasarımlarını geliştirmeye başladı. 1892'de patentini aldığı bu motorun çalışma ilkelerini 1893'te yayımladığı "Theorie und Konstruktion eines rationellen Wärmemotor" ("Rasyonel Bir Isı Motorunun Kuramı ve Yapımı") adlı makalesinde açıklayan Diesel, Augsburg'daki Maschinenfabrik ve Essen'deki Krupp gibi iki büyük kuruluşla anlaşarak, yapım çalışmaları için gerekli parasal kaynak sorununu çözdü. Aynı yıl başlayan yapım çalışmaları 1897'de başarıyla sonuçlandı. Bu arada, başlangıçta yakıt olarak düşünülen kömür tozu, uygulamada ortaya çıkan güçlükler nedeniyle yerini ağır petrol yağlarına bırakmıştı. İlk örneği 1898'de Münih'te sergilenen ve büyük ilgi toplayan Diesel motorunun üretimine ilk kez ABD'de başlandı. Bu ilk girişimin başarıyla sonuçlanmasından yüreklerek, patent gelirleriyle 1899'da Augsburg'da bir fabrika kuran Diesel, sağlık sorunları, işletmecilik ve yatırım yanlışlarıyla tüm servetini yitirdiği gibi fabrikasını da kapatmak zorunda kaldı. Ardından sık sık ABD gezilerine çıkarak konferanslar düzenleyen ve zamanının büyük bir bölümünü sanat etkinliklerine ayıran Diesel, parlak bir geleceği olan buluşundanservet yapmayı başaramamışsa da uluslararası bir ün kazanmıştı. Bugün adı yalnız geliştirdiği motorla birlikte anılsa da gerçekte, sanat ve bilimin çeşitli dallarında etkinleşmiş, çok yönlü bir kişiliği vardı. Özellikle Paris'te bulunduğu dönemde sosyal bilimlere duvduğı yakın ilgiyi hiç yitirmemiş, toplum

ve iktisat üzerine görüşlerini iki ciltlik *Solidarismus* adlı yapıtında toplamıştır.

Diesel motoru temelde, içten yanmalı motorların ilk örneği olan Otto motoruna benzer. Bu ilk örneğin benzinle, Diesel motorunun ise ağır petrol yağlarıyla çalışması dışında, aralarındaki temel fark ateşleme sistemindedir. Otto motorunda, silindirdeki benzin-hava karışımını ateşlemek için elektrik kıvılcımından yararlanılmasına karşın, Diesel motorunda ateşleme düzeni sıkıştırılmış havanın ısınması temeline dayanır. Silindirdeki hav, başlangıç hacminin yaklaşık on dörtte birine incek kadar sıkıştırıldığında, havanın sıcaklığı kömür tozunu ya da ağır petrol yağlarını tutuşturabilecek düzeye ulaşır. O anda silindire gönderilen yakıtın yanmasıyla çıkan gazlar genleşir, genleşme basıncıyla piston geriye itilir ve ısı enerjisinin mekanik işe dönüşümü sağlanır.

İki ya da dört zamanlı Diesel motorlarında, silindire yakıt göndermek için değişik iki yöntem kullanılabilir. Havalı püskürtme yönteminde, yakıt silindire basınçlı havayla birlikte püskürtülür. Hava-sız ya da katı püskürtme denilen ikinci yöntemde ise, ince bir püskürtme memesi (enjektör) yardımıyla silindire yüksek basınçlı yakıt pompalanır. Bu iki yöntem de, kullanım alanının olanak ve gereksinimlerine göre dört ayrı seçenek sunan dört değişik Diesel motorunun üretimine olanak vermiştir. Örneğin, düşük devirli motorlar ya dört zamanlı ve hava püskürtmeli ya da iki zamanlı ve katı püskürtmeli, yüksek devirli motorlar ise genellikle dört zamanlı ve katı püskürtmeli tipte üretilir.

Diesel motoru, benzinli motora oranla daha büyük, ağır ve düşük devirli olmasına karşın, yakıtının ucuzluğu ve bakım kolaylığı nedeniyle geniş bir kullanım alanı bulmuştur. Birçok alanda buharlı motoru yerini almış, gemi ve trenlerde, fabrikalarda, pompalama tesislerinde ve elektrik üreteçlerinde en çok kullanılan motor türü olmuştur. Tüketilen birim ısı başına iş verimi açısından öbür motor türlerinin tümünden üstün olan Diesel motorlarının, ağır karayolu taşıtlarının yanı sıra binek taşıtlarında da kullanımı giderek yaygınlaşmaktadır.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Solidarismus*, 2 cilt, 1903, ("Dayanışma").

• **KAYNAKLAR:** E.Diesel, *Diesel: Der Mensch, Das Werk, Das Schicksal*, 1937; W.R.Nitske ve C.M.Wilson, *Rudolf Diesel: Pioneer of the Age of Power*, 1965.

• **BAKINIZ:** LINDE, N.A.OTTO.

DIETRICH, [Freibergli] (1250-1320)

Alman, filozof ve doğabilimci. Anlığın sürekli bir oluş içinde bulunduğu görüşünü savunmuştur.

Saxe'daki, Freiberg'te doğdu ve orada öldü. Bir Dominiken rahibi olan Dietrich, önce Freiberg manastırında okudu; sonra öğrenimini tamamlamak için

1276'da Paris'e gitti. Burada Alman Dominiken çevrelerinden esinlendi, özellikle Yeni-Platoncu Albertus Magnus ve Ulrich'in etkisinde kaldı.

Dietrich felsefeye Augustinus'dan etkilenecek ve gizemciliği savunarak girmiştir. Proclus gibi o da evreni, tanrısal "Bir" in, yoktan varettiğini öne sürmüştür. Ona göre Tanrı'yı nitelendirmek olanaksızdır, o bütün nedenlerin üstündedir. Tanrı'nın anlığı, sürekli oluş içinde bulunan bir varlıktır. Dietrich, *De intellectu et intelligibilis* ("Anlık ve Kavranabilirlik") adlı yapıtında insan anlığının özü gereği, tüm varlığın bir yansıması olduğunu söyler. Eylemde bulunmak, anlığa olanak veren tek ilkedir. Bu anlık (*Intellectus agens*) her zaman gerçeğin içindedir ve gerçekliği kendi akışı içinde yakalar. Bir töz olarak anlık, kendi varlığı ile sürekli bir oluş içindedir.

Doğa bilimleri ile de uğraşan Dietrich, gökkuşağının ışığın yansımaları ve kırılması sonucunda oluştuğunu, su damlacıklarının bu olgu üzerindeki etkisini saptamıştır. Ayrıca, optik sorunlarıyla da uğraşmış, büyüteç ve gözlük üzerine bilgiler vermiştir.

• **YAPITLAR** (başlıca): *De intellectu et intelligibilis*, 1296, ("Anlık ve Kavranabilirlik").

• **KAYNAKLAR**: K.Flasch, *Geschichte der Philosophie in Text und Darstellung*, 1982.

• **BAKINIZ**: ALBERTUS MAGNUS, AUGUSTINUS, PROKLOS ULRICH.

DIETRICH, Marlene (1901)

Alman asıllı ABD'li sinema oyuncusu. Canlandırdığı her role kendi damgasını vurmuş yıldız oyuncularından biridir.

Maria Magdalene Dietrich 27 Kasım 1901'de Berlin'de doğdu. Babası askerdi. Oyunculuk öğrenimine 1921'de Max Reinhardt'ın yanında başladı. Çeşitli Alman yapımlı filmlerde oynadıktan sonra, 1930'da Joseph von Sternberg'in yönettiği *Der Blaue Engel* (Mavi Melek) filmindeki kabare şarkıcısı Lola rolüyle parladı. Yönetmen Sternberg ile birlikte ABD'ye gitti ve orada 1930-1935 arasında Sternberg'in büyük bir özenle hazırladığı "Dietrich Efsanesi" ni oluşturan *Morocco* ("Fas"), *Shanghai Express* ("Şangay Ekspresi") gibi filmleri çevirdi. 1935'ten sonra, Sternberg'in yarattığı esrarengiz, ölümcül dışı görüntüsünden bıkararak, gerçek yaşamdaki esprili, zeki kişiliğini yansıtan güldürülerde ve serüven filmlerinde oynadı. 1960 ortalarına kadar sürdürdüğü sinema yaşamının yanı sıra şarkıcılık da yaptı.

• **YAPITLAR** (başlıca): Oynadığı Filmler: *Der Blaue Engel*, 1930, (Mavi Melek); *Morocco*, 1930, ("Fas"); *Shanghai Express*, 1932, ("Şangay Ekspresi"); *Blonde Venus*, 1932, ("Sarışın Venüs"); *The Garden of Allah*, 1936, (Allah'ın Bahçesi); *Angel*, 1937, ("Melek"); *Rancho Notorius*, 1952, (Yavlılar Fahişesi); *Judgement at Nuremberg*, 1962, (Nuremberg Mahkemesi).

DIETRICH, Wilfried (1933)

Alman (FAC) güreşçi. Dünyanın en başarılı ağır sıklet güreşçilerindendir.

Dünyanın en iyi ağır sıklet güreşçilerinden biri olarak adını duyurdu, Arka arkaya dört olimpiyat oyunlarında yer alabilecek kadar uzun bir güreş hayatı oldu. Hem greko-romen, hem de serbest stilde güreşti. 1956 Olimpiyat Oyunları'nda greko-romen ikincisi, 1960 Olimpiyat Oyunları'nda serbest güreş şampiyonu ve greko-romen ikincisi, 1964 Olimpiyat Oyunları'nda greko-romen üçüncüsü, 1968 Olimpiyat Oyunları'nda serbest güreş üçüncüsü olarak toplam 1 altın, 2 gümüş ve 2 bronz Olimpiyat madalyası kazandı. Ayrıca 1960 dünya, 1961 Avrupa ağır sıklet şampiyonluklarını kazandı. On iki yıl süreyle uluslararası güreş minderlerinde başarılı bir ağır sıklet güreşçisi olarak tanındı. Başarılı güreş yaşamı boyunca 26 kez Almanya şampiyonluğunu kazandı.

DIETZGEN, Joseph (1828-1888)

Alman, filozof ve toplumcu yazar. Toplum olaylarını özdekçi bir görüşle ele almıştır.

Köln yakınlarında Blankenberg'de doğdu, sonra-dan yerleştiği ABD'nin Chicago kentinde öldü. Yoksul bir ailenin çocuğu olduğundan düzenli bir öğrenim görmedi; geçimini dericilikle sağlamaya çalışırken, bir yandan da, felsefeye büyük ilgi duydu. 1848 Devrimi'nden sonra, uzun yıllar süren gezilere çıktı, önce ABD'ye, 1863'te Rusya'ya gitti, Petersburg'da bir dericinin yanında işçi olarak çalıştı. Sonra Almanya'ya daha sonra gene ABD'ye gitti, ölünceye dek orada kaldı.

Dietzgen işçi çevresinden gelen bir düşünür olduğu için, daha çok işçi sorunlarıyla ilgili bir felsefe anlayışını benimsemiştir. Felsefesinin odağını özdekçi bir görüş oluşturur. Ona göre özdeğin dışında bir gerçek yoktur, bilginin kaynağı toplumsal olaylar, onu edinme yolu da duyulardır. Başlıca yaratıcı güç emektir. Anlayış yeteneğinin gelişmesi, düşünme gücünün verimli olması "kafa işçiliğinin niteliğine bağlıdır". Dietzgen, bu düşüncelerini, *Das Wesen der menschlichen Kopfarbeit* ("İnsanın Kafa İşçiliğinin Yapısı") adlı yapıtında sergilemiştir.

Dietzgen'in özdekçi aydınlar üzerindeki etkisi uzun sürmüştür, yazıları işçilerin aydınlatılması için yapılan çalışmaların başlıca kaynakları arasında yer almıştır.

• **YAPITLAR** (başlıca): *Das Wesen der menschlichen Kopfarbeit*, 1869, ("İnsanın Kafa İşçiliğinin Yapısı"); *Die Briefe Über Logik, Speziell Demokratisch-proletarische Logik*, 1880, ("Mantık, Özellikle Demokrat-İşçi Mantığı Üstüne Mektuplar").

DIEZ, Ernst (1878-1962)

Avusturyalı sanat tarihçisi. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde Sanat Tarihi Bölümü'nü kurmuştur.

27 Temmuz 1878'de Lölling kentinde doğdu, Viyana'da öldü. Sanat tarihi ve arkeoloji eğitimini İ.Strzygowski ve W.Gurlitt'in öğrencisi olarak Graz ve Viyana üniversitelerinde yaptı. 1902'de Graz Üniversitesi'nde doktor unvanını aldı. 1903-1904'te Roma ve İstanbul'da bilimsel araştırmalar yaptı. 1905'te Viyana'da Avusturya Sanat ve Endüstri Müzesi'ne asistan olarak girdi ve 1907'ye değin orada çalıştı. 1908-1911 arasında Sarre'nin yanında Berlin Müzesi'nde görev aldı. 1911'de Viyana Üniversitesi'ne asistan oldu. 1908-1911 arasında İran, Hindistan, Mısır ve Anadolu'da araştırmalar yaptı. 1918'de Viyana Üniversitesi'nde doçent, 1924'te de profesör oldu. 1926'da Pennsylvania Üniversitesi'ne bağlı olan Bryn Mauritius College'dan aldığı çağrı üzerine ABD'ye gitti. 1930-1931 arasında Çin, Japonya, Hindistan ve Cava'da araştırma gezilerine katıldı.

1939'da tekrar Viyana Üniversitesi'ndeki görevine döndü. 1943'te İstanbul Üniversitesi öğretim kadrosuna katıldı. Edebiyat Fakültesi'nde ayrı bir bilim dalı olarak sanat tarihi eğitimini başlattı. Bu süre içinde Türk sanatı üstündeki çalışmalarını yoğunlaştırdı. 1948'de İstanbul Üniversitesi'nden ayrılarak Viyana'ya geri döndü. Türk, İran, Hint ve Çin sanatları üzerine pek çok makale ve yayını vardır. İslam Ansiklopedisi'nin yayın kurulunda da görev almıştır.

Ernst Diez'in Türkiye'de sanat tarihi eğitiminin başlamasında çok önemli bir yeri olmuştur. Türk ve İslam Sanatı Kürsüsü'nün kurulması onun başlattığı gelişmelerin bir sonucudur. Sanat tarihinde Viyana Okulu'nda yetişen bir bilim adamı olarak Türkiye'de bilimsel yöntem ve karşılaştırmaya dayanan sanat tarihi anlayışının yerleşmesinde etkili olmuştur.

- **YAPITLAR** (başlıca): *Einführung in die Kunst Ostasiens*, 1924, ("Doğu Asya Sanatına Giriş"); *Kunst des Islam* (Glück ile), 1925, ("İslam Sanatı"); *Churasanische Bau-denkmäler*, 1918, ("Horasan Yapıları"); *Alt-Konstantinopel*, 1920, ("Eski Konstantinopol"); *Indian Influence in Persian Art*, 1929, ("İran Sanatında Hint Etkisi"); *Persian Architecture*, 1935, ("İran Mimarlığı"); *Iranische Kunst*, 1944, ("İran Sanatı"); *Türk Sanatı*, 1964; *Karaman Devri Sanatı* (O.Aslanapa ve H.Koman ile), 1950; *Türk Sanatı* (O.Aslanapa ile), 1955; *Indische Kunst*, *Islamische Kunst*, 1960, ("Hint Sanatı, İslam Sanatı").

Türkiye'de Sanat Tarihinin Gelişmesi

Türkiye'de sanat tarihinin bir bilim dalı olarak benimsenmesinde ve eğitiminin gelişmesinde, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde 1943-1944 ders yılında açılan Sanat Tarihi Bölümü'nün önemli katkısı olmuştur. Bundan sonra kısa zamanda sanat tarihi eğitiminin önemi kavranmış ve Ankara, Hacettepe, Erzurum ve Ege üniversitelerinde sanat tarihi bölümleri oluşturulmuştur. Ayrıca Güzel Sanatlar Akademisi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Karadeniz (Teknik) Üniversitesi, Konya Akademisi, Yıldız Akademisi, Orta Doğu Teknik Üniversitesi Mimarlık fakülteleriyle Boğaziçi Üniversitesi'nin eğitim programlarında sanat ve mimarlık tarihiderslerine ağırlık verilmiştir. Çalışmalarda özellikle Türk sanatı ve sanat tarihi üzerinde yoğunlaşmıştır.

Diez, Erdmann, Verzone*, Otto-Dorn* gibi yabancı bilim adamlarının çeşitli üniversitelerde kurdukları bölümlerin sorumluluğu bir süre sonra Türk bilim adamlarının eline geçmiş ve bu bölümler önemli birer araştırma merkezi olmuştur. O.Aslanapa*, S.Eyice*, M.İpşiroğlu*, D.Kuban*, B.Ünsal*, S.K.Yetkin* bu kuşağın temsilcileridir. Bu grup yukarıda belirtilen kurumlarda eğitim ve araştırmada bilimsel yöntemin yerleşmesinde çaba göstermiş ve belirli konularda uzmanlaşmış bir ikinci kuşağın yetişmesine olanak sağlamıştır.*

Türk sanat tarihi çalışmalarında ikinci kuşak olarak adlandırılacak kadro, bir yandan yitirilmekte olan tarihsel yapıtları tararken, bir

yandan da kavramsal incelemelere ağırlık vererek sistemli bir biçimde sanat tarihi çalışmalarını sürdürmüştür. Türk sanatının değişik evreleri, çeşitli yapı tipleri, mimarlık öğeleri, küçük el sanatları incelenmiş, monografik araştırmalar üzerinde durularak belgeleme çalışmalarına hız verilmiştir. Bu gruba giren sanat tarihçilerinden Ayda Arel Beylikler dönemi, Batılılaşma süreci ve konut sorunsalı; Oluş Arık türbe yapıları ve Orta Çağ Anadolu Türk mimarlığı; Rüçhan Arık Türk Barok mimarlığı ve duvar resmi; Afife Batur Erken Osmanlı mimarlığı yapım teknikleri, Türkiye'de Art-Nouveau (Yeni Sanat) üslubu ve Osmanlı yapılarında geçiş öğeleri; Yıldız Demiriz Bizans ve Erken Osmanlı mimarlıklarında bezeme; Güner İnal minyatür sanatı ve çevre ilişkileri; Semra Ögel Selçuklu taş bezemesi, Türk mimarlığında kubbeli mekân gelişmesi, konut mimarlığı ve çevresel sanat; Gönül Öney çini sanatı, keramik sanatı ve Orta Çağ Anadolu Türk mimarlığında bezeme; Bülent Özer çağdaş mimarlık; Günsel Renda duvar resmi, minyatür ve Türk resim sanatı; Metin Sözen medrese mimarlığı, kent monografisi ve Doğu Anadolu Beylikleri mimarlığı; Sezer Tan-suğ Türk resim sanatı; Şerare Yetkin çini ve halı sanatı; Hüseyin Rahmi Ünal Orta Çağ Anadolu Türk mimarlığı; Ünsal Yücel silah sanatı ve Türk resim sanatı konularına ağırlık vererek çeşitli araştırma ve yayınlar yapmışlardır. Bunları izleyen genç kuşak, Türkiye'de sanat tarihi çalışmalarının yelpazesini daha da genişletmektedir.

- **KAYNAKLAR:** *Beiträge zur Kunstgeschichte Asiens, In Memoriam Ernst Diez*, 1963; O.Aslanapa, "Edebiyat Fakültesi Sanat Tarihi Bölümünün Kuruluşunun Otuzuncu Yıldönümü", *Sanat Tarihi Yıllığı*, 1974-1975.

DIGBY, Kenelm

(1603-1665)

İngiliz siyaset adamı, filozof, ve doğabilimci. Descartes ve Aristoteles felsefelerinin birleşiminden kaynaklanan bir düşünce geliştirmeye çalışmıştır.

11 Temmuz 1603'te Buckinghamshire'da Gayhurst'te doğdu, 11 Haziran 1665'te Londra'da öldü. Babası, Kral I.James'e suikast düzenlemek suçuyla idam edilen bir soyluydu. Annesi tarafından inançlı bir Katolik olarak yetiştirildi. 1620'de Oxford Üniversitesi'ndeki öğrenimini yarıda bırakarak, annesiyle Venedik'e gitti. 1623'te İngiltere'ye döndü. Kral I.Charles adına özellikle diplomasi işleriyle görevlendirilerek Fransa'ya gönderildi. 1642'de İngiltere'ye, 1643'te yeniden Fransa'ya dönerek, felsefeyle ilgili incelemelerini sürdürdü.

Fransa'da Descartes ile tanışan Digby, gezimci olmasına karşın, onun felsefesinden etkilendi. Descartesçi görüşü, Aristoteles'in metafiziğiyle kaynaştırmaya çalıştı. Doğabilimleri ile ilgili görüşlerinde de Descartes'm etkisi sezilir. Digby'ye göre hava küresi, Güneş'ten gelen ve parçacıklardan oluşan ışınlarla doludur. Bu ışınlar nesnelere çarptıklarında, nesnelerin tözünden atomlar koparılır. Atmosfer bu parçacıkların bir alaşımıdır.

Sinirlerle beyne kadar taşınan bu atomlar, imgelemde, koptukları bütünü bir örneğini oluştururlar. Fazla atomlar da bellekte saklanır. Ancak, sayı, ilişki gibi soyut kavramlar, insan ruhunun ayrı bir özelliği olarak vardır, bu yolla bilinirler. Simya ile ilgilenen Digby, insan gövdesini bir tür makine olarak yorumlamıştır. Doğa bilimi alanındaki çalışmalarını sırasında oksijenin bitkiler için önem taşıdığını bulmuştur.

- **YAPITLAR** (başlıca): *Of the Nature of Bodies*, 1644, ("Cisimlerin Doğası Üstüne"); *Of the Nature of Man's Soul, out of Which the Immortality of Soul is Evinced*, 1644, ("Ruhun Ölümsüzlüğünü Ortaya Koyan İnsan Ruhunun Doğası Üstüne"); *Institutionum Peripateticarum Libri V. Cum Appendice Theologica de Origine Mudi*, 1651, ("Gezimci Okulların V.Kitabı, Dünyanın Oluşumu Üzerine Tanrıbilimsel Bir Yaklaşım Eki ile").

- **KAYNAKLAR:** F.Cassirer, *Geschichte des Erkenntnis-problems*, 1906; Chalmess, *Dictionnaire Biographique*.

- **BAKINIZ:** CHARLES I, O.CROMWELL, DESCARTES, GEULINCK.

Wilhelm Dilthey

DILTHEY, Wilhelm

(1833-1911)

Alman, filozof. Tinsel olayları deney biliminin temeli yapmaya çalışmış, insanın çevresiyle ilgili yaşamına yeni ve tarihsel bir yorum getirmiştir.

19 Kasım 1833'te Biebrich'te doğdu, 1 Ekim 1911'de Seis'ta öldü. Ortaöğrenimini Wiesbaden'de bitirdikten sonra Heidelberg Üniversitesi'nde tanrıbilim, Berlin Üniversitesi'nde tarih ve felsefe okudu. 1864'te doktor sanını kazandı, 1866'da Basel, ve Kiel, 1868'de Breslau üniversitelerinde görev aldı, 1871'de Berlin Üniversitesi'nde Lotze'den boşalan kürsüye atandı.

Dilthey'in felsefeye yaklaşımı, Darwin'in doğa ve gelişim anlayışından kaynaklanan, Haeckel ile Nietzsche'de pozitivist-naturalist (doğalcı) görüşle açıklanan düşünce akımına karşı tepkiyle başladı.

Fichte, Herder, Hegel gibi Alman idealistlerinin yapıtlarını inceleyen, onların geliştirdikleri evren anlayışının etkisinde kalan, Kant'ın bilgi kuramından ve varlık görüşünden etkilenen Dilthey için felsefe doyurucu değildi. Özellikle insan bu felsefenin ileri sürdüğü gibi doğa yasalarının egemenliği altında bulunan tek katlı bir varlık alanı olamazdı. İnsanda, doğa yasalarını aşan, doğal olayların dışında kalan, yalnız kendi koşullarına bağlanan bir varlık alanı vardır. Bu alan "tinsel"dir ve insanı "insan" yapan varlık katıdır. Oysa doğanın dışında ve doğal olandan öte bir varlık alanı tanımak istemeyen naturalist felsefe anlayışı tinsel ve düşünsel yaşama bir "yan-varlık" diye bakıyor, bütün düşünme gücünü doğa sorunları üzerinde yoğunlaştırıyordu. Bu akıma göre gerçek varlık doğadır, kaynağını doğada bulan yaşam ise varlık türlerinin bir bölümünde ortaya çıkan "doğal gelişim" in sonucudur. Tinsel yaşam ise bağımsız bir varlık alanı değil, doğal süreçtir. Dilthey, bu görüşe karşı çıkarak, tinsel ve düşünsel yaşamın bağımsız bir varlık alanı olduğunu, pozitivist-naturalist akımın benimsediği varlık alanının çok üstünde bir değer taşıdığını ileri sürmüştür. Ona göre, insan yaşamının

İnsan bilimleri

anlaşılmasında, tarihin büyük bir önemi vardır. Ancak bu tarih, kültür sorunlarını, onlara aranan çözümleri, kültürün insan yaşamıyla olan bağlantısını, düşünce alanındaki gelişmeleri konu edinen bir bilimdir. "İnsan bilimleri" ya da "tinsel bilimler" gibi adlar verilen bu çalışma dalının ereği "insan yaşamını anlamak"tır.

İnsan ve tarih varlığı

Dilthey'e göre felsefenin konusu yaşamdır; felsefe ele aldığı bütün sorunların temelini yaşamı yerleştirme gereğindedir. Yaşam, yalnız doğal süreç değil, tinsel alanı kaplayan, bütün düşünce ürünlerinin doğuşuna olanak sağlayan bir varlık alanıdır. Adına "tinsel evren" denen bu varlık alanı deneylerle, deneyimlerle, insan yaşantılarının bütün türleriyle ilgilidir. Felsefe bu alanı konu edinince "evrenin bütünü" anlama olanağı bulur. Felsefenin de içinde bulunduğu, bütün "tinsel bilimler" in ereği bu "bütün"ü anlamak ve açıklamaktır. Yaşamdan yola çıkan tinsel bilimlerin yaşambilimle (biyoloji) bağlantısı söz konusu değildir. Burada konu edinilen yaşam tin (Geist) ve "özne" ile eşanlı olan, bütün "insan soyunu kapsayan"-bir varlıktır. Bu "yaşam"ın doğa bilimleri alanı dışında kalmasının nedeni sorunlara aranan çözümde uygulanan yöntem ayrılığıdır. Doğa bilimleri, kişinin dışında kalan, tek tek algılanan olayları konu edinir. Oysa tinsel bilimleri sorunlara yaklaşımı başkadır. Bu bilimler "canlı" varlık alanında, kendilerine özgü bir biçimde "ortaya çıkan" değişik "yaşantılar"ı konu edinir. Yaşam, doğa bilimlerinin ilgilendiği olaylar gibi tek tek varlıklardan, tek tek oluşlardan kurulu bir "bileşim" değildir, kendi içinde bir "bütün"dür. Öte yandan, tinsel bilimler doğa bilimleri arasında, konuyu kavrama bakımından da ayrılık vardır. Doğa bilimleri deneylere, gözlemlere dayanarak doğayı "açıklamaya" çalışır, tinsel bilimler ise tinsel olayları "anlamayı" amaç edinir.

Yaşantılar

Ruhbilim, Dilthey'in düşünce dizgesinde, bir odak durumundadır. Bilgi kuramıyla bağlantılı olduğu ileri sürülen eski ruhbilim, insanı kendi çevresinin bütünlüğüyle anlama olanağından yoksundur. Bu yoksunluğun, uygulanan yöntemden kaynaklandığını ortaya atan Dilthey'e göre, yeni ruhbilimin konusu insandır. Ancak bu insan, görünen doğal yaşamı değil, düşünen tinsel yaşamı incelenmesi gereken insandır. Bu nedenle ruhbilim insanı "anlama"ya çalışan bir bilimdir. Bu "anlama"eyleminde uygulanan yöntem ise tinsle ilgili olayları "birlikte duymak", onların "içine girmek"tir. Birlikte duyulmayan, içine girilmeyen bir tinsel olaya ancak "dışından" bakılır ki bu da olayı kendi bütünlüğü içinde kavramaya yetmez, yanılamaya yol açar. Bir tinsel olaya dıştan bakmak, ona, dolaylı olarak yaklaşmaktır. Bu tür bir yaklaşım da olayı anlamaya değil yorumlamaya yarar. Oysa yeni ruhbilim, yorumlara, varsayımlara dayanmaz; olayın içine girerek, olayı bir bilinç akışı içinde "duyarak", doğrudan doğruya kavramaya çalışır. Bu kavrama biçimine "sezgi" de denebilir. Doğa olaylarına dıştan bakan bir bilim, tinsel yaşamın içinde geçen olayları, "insan yaşantıları" nı duyamadığından anlayamaz, kişi ancak "içine girdiği" olayı duyabilir, anlayabilir. İçine girilerek anlaşılın tinsel olaylar insanın "tarih varlığı" olarak gerçeğini ortaya çıkarır. İnsanı, tinsel olayların bütünlüğü içinde gören Dil-

they, yeni ruhbilim yanında yeni bir tarih anlayışı da getirmiştir.

Tarih, insanın çevresinde geçen, tinsel olayların bütünüdür. İnsanın bir "tarih varlığı" oluşu, bir bilinç akışı içinde sürüp giden olayları kendi kendine yaşaması yüzündendir. Bu nedenle tarih insanın "kendi evidir", içinde varolduğu ortamdır. İnsan evrende "yabancı" gibidir. Özellikle, öteki varlıklarla kendi arasında "içkin" bir bağlantı kuramaz, onlara ancak "dıştan" bakabilir. Oysa tarihte bu "yabancılık" ortadan kalkar, insan kendini "tarihin içinde"

Yaşantı

Felsefe tarihinde insana, taşıdığı yetiler dolayısıyla, değişik açılardan bakılmış, değişik tanımlar getirilmiştir. Aristoteles'in görüşüne göre, insan bir zoon politikon'dur (toplum içinde yaşayan canlı). Onun başlıca özelliği bir toplum içinde yaşaması, "toplumsal bir varlık" olarak kendini sürdürmesidir. Bu tanımın temelini oluşturan da insanın "düşünme yeteneği" taşımasıdır. Bütün diriler içinde düşünen, düşündüğünü başkalarına aktaran yalnız insandır. Başka bir anlayışa göre ise, insan "toplumsal varlık" olmanın ötesinde, daha üstün bir yeteneğin de taşıyıcısıdır. Bu yeteneğin kaynağı düşünmek, bilmektir. Bu bakımdan o bir homo sapiens (bilge kişi) özelliği taşımaktadır. Bunlar gibi, insana zoon logikon (us taşıyan, düşünen canlı), zoon mathematikon (hesaplamayı bilen canlı), zoon rethorikon (konuşan canlı) türünden değişik nitelikler yüklenmiştir. Daha sonraki dönemlerde ise insan için homo faber (araç yapan kişi) tanımı ileri sürülmüştür.*

İnsana hangi açıdan bakıldığını açıklayan bu tanımlara yenileri eklenmiş, özellikle 19.yy'dan sonra insan bir "tin (Geist) varlığı" olarak görülmeye başlanmıştır. Öte yandan doğa bilimlerinden kaynaklanan ve özdekçiliğe ağırlık veren bir anlayışa göre insan bir doğa varlığıdır, özdeğin genel yasalarına bağlıdır. Bu açıdan doğal, özdeksel varlığı dışında insanın önemli bir yanı yoktur. Düşünme yeteneği de doğa yasalarına uygun bir gelişim sonucu kazanılmıştır.

Kant-Hegel* felsefesinden yola çıkan Dilthey, bütün doğacı, özdekçi görüşleri bir yana iterek, insanda "doğal olmayan" bir varlık alanının bulunduğunu ileri sürdü. Yaşantı (Erlebnis) adını verdiği bu varlık alanı insanın anlaşılması için yeni bir aşamadır ve insanla ilgili yorumların gelişim aşamalarından biridir. İnsanı anlamaya yönelik felsefe kuramlarının birbirine eklenmesiyle "insan idesi"nin tarihi ortaya çıkar. Bu tarih, insanı "doğal varlık" değil de, "düşünce üreten varlık" olarak görür. Bu alandaki son görüşü Dilthey'in izini süren Erich Rothacker* ortaya atmıştır. Öte yandan Arnold Gehlen*, insana, başka bir açıdan bakarak Dilthey'in "yaşantı" kavramını daha geniş bir alana aktarmıştır.*

Anlamak ve birlikte duymak

tarikle özdeşleşmiş bir bilinç varlığı olarak kavrar. Bu nedenle tarih insanın anlaşılmasını, evrendeki yerinin bilinmesini sağlayan bir bilimdir. Aynı ayrı toplumlar oluşturan insanların yaşam anlayışlarını, evrenle ilgili görüşlerini, bilim ve felsefe sorunlarına getirdikleri değişik çözümleri, yorumları sergileyen tarihtir. Dilthey tarih konusunda üç ayrı görüşün bulunduğunu ileri sürer. Birincisi doğacı-özdekçi bir düşünceden yola çıkarak, toplumda geçen bütün olayları nedensellik yasasına göre açıklayan akımdır. Bu akımın kurucusu Demokritos ve Epikuros'tur. Hobbes, Feuerbach, A.Comte ve L.Büchner gibi düşünürler ise, bu özdekçi tarih anlayışını geliştirmişlerdir. Bunlar bütün tinsel olayları yadsırlar, özgürlüğü tanımazlar. İkincisi nesnel idealist görüşü benimseyen çığırır. Bunlara göre dışevren içevrenin yansıdığı bir alandır. Daha doğrusu dışevren içevrenin bir yansımasıdır, varlık temelde birdir, değişiklik ve çokluk görünüştedir. Varlığa tümtanrıci (panteist) bir gözle bakan bu çığır için varolan gerçekte "bir"dir, çokluk ise "görünüş"tür. Bu çığırın öncülleri Herakleitos, Parmenides ve Stoacılık'tır. Üçüncüsü ise öznel idealist (*subjektif idealist*) akımdır. Bu akımın kurucusu Platon'dur. Kant, Schiller ve Fichte onun izini sürmüş, görüşlerini yeni yorumlarla geliştirmişlerdir. Bu akımı benimseyenlere göre temel varlık tinsel olandır, kişi için istenç özgürlüğü ana ilkedir.

Dilthey, kendi düşünce dizgesine göre sergilediği bu üçlü tarih anlayışına bir yenisini eklemeyiz. Ancak, gerçekliğin birtakım ilişkilerle dolu olduğunu, usdışı (irrasyonel) bir nitelik taşıdığından kavranamayacağını, doğa ötesi bir varlığın olanaksızlığını ileri sürer. Onun sergilediği düşüncelere göre, felsefe değişik varlık anlayışlarının biçimlerini, özelliklerini konu edinen bir öğreti niteliği kazanır. Bu konuda felsefe yalnız değildir, onun yanında sanat ve din yer alır. Böylece üç ayrı tarih anlayışının karşısına üç ayrı öğreti çıkar. Bunlar da felsefe, sanat ve dindir. Bu üç öğretinin evrene bakışı, sorunları çözümü ve yorumu farklıdır. Ancak insanı anlama konusunda üçü de birleşir.

Dilthey'e göre, yaşamı konu edinmelerine karşılık, felsefe, sanat ve din, yaşamın özünde oluşan bilmeyeyi, yaşam bilmecesini (Lebensrätzel) çözümlemeyiz. Özellikle inancın kişiden kişiye, toplumdan topluma değişmesi, onun göreliliği böyle bir sorunun kesin çözüme ulaşmasına elverişli değildir. Ayrıca, bir bütün olmasına karşılık, yaşamın kendi içinde dönemleri vardır. Bu "dönemler kendi içlerinde bağımsız değerler taşıyır." Bu nedenle genel geçerlik taşıyan saltık değerlerin varlığını ileri sürmek de gereksizdir, böyle bir "değerler alanı" da yoktur. Uygarlık alanında, her tarih dönemi kendi anlamını kendi içinde taşıdığından, felsefe bakımından bir son ere söz konusu olamaz.

Metafizik konusunda, Dilthey'in ileri sürdüğü düşünceler, Leibniz'in görüşlerini içeren eleştirilerinde toplanmıştır. Bu eleştirilerde, ele alınan konular arasında "düşünme yasası" önemli bir yer tutar. Bu yasadın yola çıkan Dilthey'e göre metafizik bağımsız bir alan değildir, "yaşamın insan ve tarih bakımından yapılmış salt ve içkin yorumundan" kaynaklanmıştır. Yaşam "kendiliğinden" anlaşılır durumdadır. Birtakım aşkın güçlerden doğan "metafizik yorumlar" ve

tanrısal varlık, "salt tin" gibi kavramlar yaşamla bağlantılıdır. Bu nedenle, metafiziği, insan yaşantısının (Erlebnis) dışında bağımsız bir varlık alanının bilimi diye düşünmek gereksizdir.

Dilthey, bilginin kaynağını, geliştirdiği insan anlayışına uygun olarak, tinsel varlık alanında bulur. Bilgi bir bilinç ürünüdür, dışevrenle ilgili algılar insanın içevrenini bilmeye yetmez, ancak nesnelerin görünüşlerini tanımaya yarar. Gerçek bilgi insanın yaşantısıyla ilgili olan, içevrenini kavramaya yarayan bilgidir. Dilthey'in bu konudaki düşünceleri tinsel bilim (Geisteswissenschaften) tanımlamasıyla ilgilidir.

Dilthey'in geliştirdiği bilim anlayışı, daha çok, tarih alanında etkili olmuş, yeni bir tarih felsefesinin doğmasına olanak sağlamıştır. Bütün düşüncelerini insan varlığı üzerinde yoğunlaştıran bu yeni tarih anlayışının ilgi alanına giren kültür ürünleri yeniden ele alınıp yorumlanmaya başlamıştır. Özellikle Erich Rothacker'in insanı bir "kültür varlığı" olarak açıklamaya çalışması Dilthey'den kaynaklanan bir tarih anlayışıdır. Öte yandan, tarihi bir insan bilimi, insan başarılarının gelişimiyle bağlantılı bir süreç diye anlayan Arnold Toynbee de Dilthey'den esinlenmiş, uygarlığı kültür varlıklarıyla yorumlayan *A Study of History* ("Tarih Araştırmaları") adlı yapıtını yazmıştır. Ruhbilim, sanat tarihi, felsefe tarihi, tarih ve tinsel bilim adı altında toplanan öteki bilim birimlerinin çalışma yöntemlerinin yeniden gözden geçirilmesinde Dilthey'in bilim anlayışı etkili olmuştur.

• **YAPITLAR** (başlıca): *Einleitung in die Geisteswissenschaften*, 1883, ("Tinsel Bilimlere Giriş"); *Ideen über ein Beschreibende und Zergliedernde Psychologie*, 1894, ("Anlatımcı ve Ayrımlayıcı Bir Ruhbilim Üstüne Düşünceler"); *Jugendgeschichte Hegels*, 1906, ("Hegel'in Gençlik Dönemi Tarihi"); *Der Aufbau der geschichtlichen Welt in den Geisteswissenschaften*, 1910, ("Tinsel Bilimler İçinde Evren Tarihinin Yapısı"); *Die Typen der Weltanschauung*, 1911, ("Dünya Görüşünün Tipleri"); *Das Erlebnis und die Dichtung*, Lessing, Goethe, Novalis, Hölderlin, ("Yaşam ve Şiir, Lessing, Goethe, Novalis, Hölderlin").

• **KAYNAKLAR**: B.Akarsu, *Çağdaş Felsefe*, 1979; E.Bréhier, *Histoire de la philosophie*, 1981; L.Landgrebe, *Philosophie der Gegenwart*, 1957; W.Wieland, *Geschichte der Philosophie*, 1982.

• **BAKINIZ**: FICHTE, HEGEL, HERDER, KANT, RANKE, ROTHACKER. *Yaşam bilmecesi*

D'INDY, Vincent (1851-1931)

Fransız, besteci. Fransa'da senfonik müziğin ve sahne müziğinin Alman müzik geleneğinin etkisinde gelişmesinde rol oynamıştır.

Paul Marie Théodore Vincent D'Indy 27 Mart 1851'de Paris'te doğdu, 1 Aralık 1931'de aynı kentte öldü. On dört yaşında, Albert Lavignac ile çalışmaya başladı. 1874'te Paris Konservatuvarının org bölümüne girdi. Aynı yıllarda müziğinde kalıcı etkiler bırakacak olan César Franck'ın öğrencisi oldu. Almanya'ya

yaptığı gezilerin de sayesinde Alman müzik geleneğini tanıdı, Bach, Beethoven, Weber ve Wagner'den büyük ölçüde etkilendi. 1894'te koro şefi Bordes ve orgcu Guilman ile birlikte Paris'te Schola Cantorum adlı müzik okulunu kurdu. Fransız müziğini Alman ustalar ve Franck'tan esinlenerek yeni bir düzeye getirmek amacıyla kurulan Société Nationale de Musique'in (Ulusal Müzik Cemiyeti) yönetiminde bulundu. Gerek bu çalışmaları gerekse Schola Cantorum'da verdiği derslerle döneminin müzik yaşamında etkin bir rol oynadı.

D'Indy, sahne müziği, senfonik müzik ve oda müziği gibi değişik türlerde çok sayıda ürün vermiştir. Üzerinde derin ve kalıcı etki bırakan bestecilerin başında Wagner gelir. Fransız müzik geleneğinin Bach, Beethoven ve Wagner'de doruğuna ulaşan Alman geleneğinin yanında yüzeysel kaldığını düşünmüş, Fransız operasında Wagner müziğinin ilkelerinin izlenmesini savunmuştur. İlk dönem yapıtları arasındaki, Schiller'in bir şiiri üzerine yazdığı *Le Chant de la cloche* ("Çanın Şarkısı") adlı operası Schumann ve Weber gibi Alman bestecilerinin yanı sıra en çok Wagner etkisini taşır. D'Indy, daha sonraki yıllarda, gelişen uluşçu eğiliminin de etkisiyle Fransız halk müziğinin senfonik kaynak oluşturabileceğini düşünmüş, *Symphonie cévenole*'de ve *L'Étranger* ("Yabancı") adlı operasında halk şarkılarından yararlanmıştı. *İkinci Senfoni* ve *La Légende de Saint Christophe* ("Aziz Christophe Efsanesi") adlı operasında Gregor şarkılarına yer vererek, bu melodilere olan ilginin canlanmasında etkili olmuştur.

Debussy ve izleyicilerinin duygusal algılamaları öne çıkaran anlayışına karşı D'Indy, kural ve ilkelerin bilinçle uygulandığı, sistemli yapılara dayanan bir müzik anlayışını savunmuştur. Yoğun anlatımıyla yapıtları, Schola Cantorum'da verdiği derslerin kursesiz bir uygulaması ve dışavurumu sayılabilir.

- **YAPITLAR (başlıca):** Opera: *Le Chant de la cloche*, 1883, ("Çanın Şarkısı"); *Fervaal*, 1895; *L'Étranger*, 1898, ("Yabancı"); *La Légende du Saint Christophe*, 1915, ("Aziz Christophe Efsanesi"); *Le Rêve de Cinyras*, 1923, ("Cinyras'ın Düşü"); *Orkestra Müziği: Istar*, 1896; Senfonik çeşitlemeler: *İkinci Senfoni*, 1903; *Jour d'été à la montagne*, 1905, ("Dağlarda Bir Yaz Günü"); *Poème des rivages*, 1921, ("Kıyı Şiirleri"), senfonik süit. *Oda Müziği: Yaylılar ve Piyanos İçin Beşli*, 1924; *Yaylı Çalgılar Dörtlüsü*, 1929.

- **BAKINIZ: DEBUSSY, FRANCK, WAGNER.**

DINE, Jim (James)

(1935)

ABD'li ressam. Happening (oluşum) türü çalışmalarıyla tanınmıştır.

16 Haziran 1935'te Ohio'nun Cincinnati kentinde doğdu. Cincinnati ve Ohio üniversitelerinde sanat eğitimi gördü. 1968'e değin Yale Üniversitesi, Ohio'daki Oberlin Koleji ve New York'taki Cornell Üniversitesi'nde öğretmenlik yaptı. 1967'de Londra'

da kaldığı sıra Petersburg Yayınevi için bir dizi baskı resim hazırladı.

1959-1960 yıllarında düzenlediği *Happening*'lerle dikkati çekmiş bu konunun önderlerinden biri olmuştur. *Happening*'de sanatçıdan başka bazen izleyicilerin de bir ölçüye kadar önceden tasarlanmış bir olayın içinde yer almaları öngörülmektedir. Olay belli bir çevrede, bir tiyatro havası içinde, boya, müzik ve hareket aracılığıyla gerçekleştirilir. Yapılanlar bazen filme de alınarak sonradan gösterilir.

Jim Dine başka yapıtlarında geleneksel bir malzeme olan boyadan başka bornoz, banyo küveti, tıraş makinesi gibi çeşitli sanayi ürünlerini de kullanmıştır. Bu tür yapıtlarda bu nesneler, günlük işlevlerinden soyutlanmakta, sanat yapıtı olarak yeni bir boyut içerir hale gelmektedir. Bunların büyük boyutlu olanları, düzenlenen sanat olayına çevresel bir nitelik kazandırmaktadır. Daha küçükler ise üç boyutlu bir tür yapıtım (kolaj) oluşturacak gibi kullanılmaktadır.

DINGLER, Hugo

(1881-1954)

Alman felsefe tarihçisi. Bilimsel felsefenin gelişmesinde önemli katkıları olmuştur.

7 Temmuz 1881'de Münih'te doğdu, 29 Haziran 1954'te orada öldü. Ortaöğrenimini Münih'te, yükseköğrenimini Göttingen Üniversitesi'nde bitirdi. 1907'de Münih Üniversitesi'nde felsefe doktoru sanını kazandı. 1912'de aynı üniversitede doçent, 1920'de profesör oldu, 1932'de Darmstadt Yüksek Teknik Okulu'nda görev aldı.

Dingler, felsefeye Mach'ın başlattığı bilimsel yöntemle yaklaştı, bütün çalışmalarını bilimsel felsefe sorunları üzerinde yoğunlaştırdı. Özellikle fizik ve matematik yöntemlerine dayalı bir felsefe anlayışını benimseyen Dingler için önemli olan, gerçeklik bilgisine giden yolu herkese açabilmek, genel geçerlik taşıyacak nitelikte bir bilim yöntemi uygulayarak felsefe sorunlarını çözme başarıdır. Bu yöntem kesin bilgiye götürecek olan temelleri bulmak içindir. Bu temeller de ancak doğa bilimlerinde bulunabilir. Bu nedenle felsefenin doğa bilimlerine dayanması gerekir.

İlk felsefe çalışmalarını bu temel sorun üzerinde toplayan Dingler *Die Grundlagen der Naturphilosophie* ("Doğa Felsefesinin Temelleri") adlı yapıtında bir doğa felsefesinin dayanması gereken temelleri, *Die Grundlagen der Physik* ("Fiziğin Temelleri") adını verdiği çalışmada da fiziğin temellerini araştırmıştır. Dingler'e göre bilimin de felsefenin de ana konusu bilginin temel sorunlarıdır. Temel sorunlar yeterli bir çözüme ulaşmadıktan sonra onlar üzerine kurulacak bilginin sağlamlığından söz edilemez. Temel sorunu ayrıca bir yöntem sorununu gündeme getirir. Yöntemin dayanağı doğadır; doğa bilimlerinin deneyle saptanan verileridir.

Metafizikğin temel sorunu ise istençtir. Bu istenç diri bir varlıktır ve düşünme yoluyla kavranamaz, yalnız varolduğu, sürekli bir akış içinde kendini sürdürdüğü sezilir. Bu durum, istencin, temel varlık olduğundan dolayıdır. Bu nedenle düşünmenin temelidir, en son varlıktır. Dingler'e göre kişi bu diri istenci yadsımaya kalksa bile "bunu yine kendi istencine dayanarak yapabilir, oysa kişi istenci, bütün düşünme eyleminde, salt olan en son nesnedir, temel varlıktır." Bu özelliği dolayısıyla bir temel varlık olan istencin ötesine varmak, onun arkasında başka bir temel bulunduğunu kanıtlamaya çalışmak olanacağı yoktur. İstenci konu edinen matematik, bu özelliği nedeniyle, "en son olan"ın (*res ultima*) bilimidir.

Dingler'in düşünce dizgesinde istenci konu edilen metafizikğin karşısında, "ideler"i konu alan fizik yer alır. *Die Methode der Physik* ("Fiziğin Yöntemi") adlı yapıtında işlediği "ideler" istencin dışında kalan ve istenç işe karışmadan, deneyle, kazanılan temel girdilerdir. Bu ideler, bilincin ışığı altında incelenir, işlenirse doğayı tanımaya yardımcı olabilecek öğeler elde edilir. Bilinçle işlenen ideler, daha sonra, gene doğayı anlamakta yarar sağlayacak düşünce ürünlerini doğurur. Böylece "en son olan"ın, "istenç" in bilimi olan metafizik ile "ideler" in bilimi olan fizik el ele vererek doğanın bütününe anlamaya yarayacak yöntemi oluşturur.

Dingler matematik ve özellikle geometri soruları üzerinde de çalışmış, "aksiyom"ların kaynağına inmeyi, onları oluşturan temel öğeleri bulmayı amaçlamıştır. Ona göre bu temel öğeleri oluşturan kök-varlık da, istençtir. Bunu yapmaktaki amacı da bu temel ile bu temelden kaynaklanan bilimlerin uygulandıkları alanlar arasında sürekli bir ilgi kurmanın gereğini göstermektir.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Die Grundlagen der Naturphilosophie*, 1913, ("Doğa Felsefesinin Temelleri"); *Die Grundlagen der Physik*, 1919, ("Fiziğin Temelleri"); *Der Zusammenbruch der Wissenschaft und der Primat der Philosophie*, 1926, ("Bilimin Çöküşü ve Felsefenin Önceliği"); *Das Experiment, sein Wesen und seine Geschichte*, 1929, ("Deneyin Yapısı ve Tarihi"); *Philosophie der Logik und Arithmetik*, 1931, ("Manük ve Aritmatik Felsefesi"); *Geschichte der Naturphilosophie*, 1932, ("Doğa Felsefesinin Tarihi"); *Die Methode der Physik*, ("Fiziğin Yöntemi").

• **KAYNAKLAR:** A.Hübscher, *Çağdaş Filozoflar*, 1980, W.Kramps, *Die Philosophie Hugo Dinglers*, 1955; H.Scheele, *Dingler e Philosophie System*, 1933.

• **BAKINIZ:** MACH.

DIRAC, Paul (1902)

İngiliz, kuramsal fizikçi. Kuantum mekaniğine birçok temel katkıda bulunmuş, özellikle elektronlar için görelilik kuramına uygun dalga denklemlerini geliştirerek karşı elektronlar ve karşı maddenin varlığını ortaya çıkarmasıyla tanınmıştır.

Paul Adrien Maurice Dirac 8 Ağustos 1902'de Bristol'da doğdu. Babası İsviçreli, annesi İngilizdi. Eğitiminin ilk yıllarından başlayarak matematiğe büyük yeteneği olan Dirac, Bristol Üniversitesi'nde ilk önce elektrik mühendisliği, 1921'de mezun olduktan sonra da 2 yıl matematik okudu. Eğitimine kuramsal fizik alanında bulduğu bir bursla Cambridge Üniversitesi'nde St. John's College'da devam ederek 1926'da doktorasını aldı. Ertesi yıl St. John's College'a, 1930'da da Royal Society'ye üye seçildi. 1932'de Cambridge'de daha önce Newton'un kürsüsü olan Lucas matematik profesörlüğüne getirildi. 1933'te kuramsal çalışmalarıyla öngördüğü karşı elektronun (pozitron) bulunması üzerine Nobel Fizik Ödülü'nü Erwin Schrödinger ile paylaştı. Çeşitli ödüllerin yanı sıra Copley ve Royal Society Kraliyet madalyalarını alan Dirac, Dublin, Kopenhag, Göttingen, Leiden, Wisconsin, Michigan ve Princeton üniversitelerinde çalıştı. Cambridge'den emekli olduktan sonra çalışmalarını ABD'de Florida Eyaleti Üniversitesi'nde sürdürdü.

Dirac'ın fiziğe ilk temel katkısı, 1925'te yazdığı bir makalede klasik mekanikteki Poisson parantezlerinin kuantum mekaniğinde komütatörler haline geldiğini göstermek oldu. Buna göre, klasik mekanikteki pozisyon, momentum gibi normal sayılardan oluşan değişkenler, kuantum çarpımlarında sıraya dikkat edilmesi gereken ($AB \neq BA$) cebirsel operatörler haline geliyor; çarpımda sıra farkını veren komütatörler de kuramın kuantum karakterini gösteriyordu. Heisenberg'in belirsizlik ilkesinin en genel matematiksel ifadesi, Dirac'ın bulduğu bu ilke mevcuttur. Ayrıca bu makale, herhangi bir klasik sisteme karşı önerilebilecek kuantum kuramının nasıl geliştirileceğine ilişkin bir sistematik çerçeve de ortaya koyuyordu. Dirac bu düşüncelerini 1926'da "dönüşüm kuramı" adını verdiği yöntemle kuantum mekaniğinin genel formüleştirmesini gerçekleştirerek tamamladı. Böylece Heisenberg, Schrödinger, Born, Pauli, Jordan ve Bohr'un katkıları ile 1925-1926 arasında kuantum mekaniğinin son şeklini almasını sağladı. Gene de kuantum kuramı henüz görelilik kuramına uygun halde değildi ve ancak ışık hızından çok düşük hızlar içinde geçerliydi.

1926'da Enrico Fermi ve Dirac iki ayrı makale ile elektronların davranışının, klasik özdeş parçacıkların ve fotonlarınkine benzemeyen ayrı bir istatistiğe uyduğunu ileri sürdüler. Daha önce Hintli fizikçi Bose ve Einstein, fotonların özel bir istatistiğe uyduklarını göstermişlerdi; bugün bu sınıf parçacıklara bozon denmektedir. Dirac özellikle elektronların bu

Fermi-Dirac istatistiği

yeni istatistiğin kuantum kuramı ile ilgisini açıklığa kavuşturdu. Elektron gibi Fermi-Dirac istatistiğine uyan parçacıklardan (fermiyonlar) bir fiziksel konumda en fazla bir tane olabileceği, birden fazla parçacığın dalga fonksiyonlarının parçacıkların yer değişimine göre bakışsız olması gerektiği böylece anlaşıldı. Bu daha önce Pauli'nin atom düzeylerindeki elektronlar için ortaya koyduğu dışlama ilkesinin genelleştirilmesiydi. Böylece doğadaki tüm parçacıkların ya bozon, ya da fermiyon olmaları gerekiyordu. Fermi-Dirac istatistiği metallere atom çekirdeğine, kuvarlardan nötron yıldızlarına dek son derece farklı fiziksel sistemlerin davranışlarında temel bir rol oynamaktadır.

Dirac 1927'de atomların ve elektronların ısınımila etkileşmelerinde ısınım alanının kuantum özelliklerinin de göz önünde bulundurulması gerektiğine ilişkin bir makale yayımladı. Bu makale, elektromagnetik alanın da diğer dinamik değişkenler gibi kuantumlaşmasını ilk kez önerdiğinden kuantum elektrodinamiğinin ve kuantum alanlar kuramının başlangıcı sayılır. Dirac'ın bu kuramı ısınım olaylarını Schrödinger denkleminde karşılaşılan tutarsızlıklara yol açmadan açıklayabiliyor, ayrıca bu denklemin kapsamına girmeyen Compton Olayı (fontonların elektronlardan saçılmaları) gibi yeni bulguları da başarıyla kapsıyordu. Günümüzde doğadaki temel olayların kuantum alanlar kuramıyla açıklanacağı şeklinde genel bir kanı vardır; bütün kuantum alanlar kuramlarının temelinde de Dirac'ın 1927'deki "ikinci kuantumlaşma" düşüncesi yatmaktadır.

Dirac 1928'de iki makale ile elektronlar için görelilik kuramına uygun kuantum dalga denklemini vererek sonuçlarını inceledi. Denklem, zaman türevinin Schrödinger denklemindeki gibi birinci mertebeden olması ve uzay-zaman koordinatlarında göreliliğe uyacak bakışının bulunması koşullarından çıkıyordu. Kuramın deneysel başarıları hemen görüldü; örneğin elektronun spin'inin (öz açısal momentum) $\hbar/2$ ($\hbar$ =Planck sabiti, $\hbar/2\pi$) çıkması denklemin doğal bir sonucu olduğu gibi elektronun g-faktörü (manyetik momentin açısal momentuma oranından çıkan bir sayı) için tam istenildiği gibi 2 değeri bulunuyordu. Hidrojenin tayfında, daha önce Sommerfeld'in Bohr modeline görelilik kuramını uygulayarak getirdiği düzeltmeler de aynen elde edilebiliyordu. Ayrıca Dirac'ın 1927'de önerdiği yöntemle kuantumlaşmış ısınım alanı Dirac dalga fonksiyonu ile birlikte alındığında, ışığın elektronlardan saçılma etki kesitini veren Klein-Nişina formülü, iki hızlı elektronun saçılmalarını betimleyen Möller formülü ve elektronların çekirdek alanlarında saçılmalar sırasında çıkan ısınım için doğru sonuçlar çıkarılıyordu.

Öte yandan, yeni Dirac denkleminin çok temel bir sorunu da vardı: Kuram, göreliliğe uygun olarak $E = \sqrt{p^2c^2 + m^2c^4}$ (E =enerji, p =momentum, c =ışık hızı, m = elektron kütlesi) denkleminde dayandığı için verilen bir p değeri için karekökün hem artı, hem eksi değerini ciddiye almak gerekiyordu; negatif enerjili bir elektrona nasıl bir anlam verileceği ise belli değildi. Bu problemin çözüm yolunu bulan da gene Dirac oldu: 1929'daki bir araştırmasında negatif enerji düzeylerinin Pauli dışlama ilkesine göre zaten elektronlarla tümüyle doldurulduğunu öne sürdü. Nor-

mal "boşluk" diye adlandırılan ortam, Dirac'ın deyi-mi ile sonsuz negatif enerjili ve elektrik yüklü bir "deniz" oluyordu. Ancak bu deniz her yerdebulundu-ğu için, pratikte basit boşluktan farklı görünmeyecekti. Yalnız, bazen bir foton bu denizden negatif enerjili bir elektrona pozitif enerjiye yükseltirse, ortaya yeni bir olgu çıkacaktı; denizde meydana gelen "delik" denizin negatif enerjisi ve yükünün yarattığı arka plana göre, sanki pozitif yüklü ve enerjili bir parçacık-mış gibi davranacaktı. Buna karşılık pozitif enerjili ve negatif yüklü normal bir elektron bu denizdeki bir deliğe düşebilirdi. O zaman da, gene baştaki deliği pozitif yüklü bir parçacık olarak düşünmek ve olayı, bu parçacık bir elektronla çarpışıp yok olurken enerjinin bir fontonla açığa çıkması şeklinde yorumlamak olanaklıydı. Dirac önce yeni ve hiç gözlenmemiş bir parçacık ortaya sürmekten çekindiği için, pozitif yüklü proton olarak yorumlamayı önerdi. Ancak Oppenheimer ve Weyl denkleme göre yeni parçacığın kütesinin de elektronundaki ile aynı olduğunu belirtince Dirac da bu savı kabul etti. Bu "delikler" pozitif yükleri dışında her yönden elektronlarla aynı özellikleri taşıdıkları için karşı elektron ya da "pozitron" diye adlandırıldı. Böylece Dirac karşı parçacıkların varlığını, parçacık-karşı parçacık çiftlerinin ısınım enerjisinden üretilebileceklerini ve bu çiftlerin bir araya geldiklerinde yeniden yok olarak ısınıma döneceklerini ileri sürmüştü oluyordu. Kuramsal açıdan fiziğin maddeye bakış açısında köklü bir değişikliğe yol açabilecek bu savın kanıtı umulandan erken geldi. Dirac'ın kuramsal çalışmalarından bağımsız olarak kozmik ışınları araştıran C.D. Anderson 1932'de pozitronun varlığını deneyle kanıtladı; 25 yıl sonra da Segrè ve Chamberlain'in araştırmaları sonucunda karşı protonlar (antiproton) bulundu. Dirac bu kuramından dolayı 1933'te Nobel Ödülü'nü kazandı. İlk başta kuramın büyük bir kusuru gibi görünen negatif enerjili çözümlerin karşı madde gibi yepyeni bir gerçeği ortaya çıkarmasını Dirac, "Denklem, yazarından daha akıllı" diye yorumladı; ne var ki gerçekte negatif enerji probleminden kurtuluş yolunu gösteren de gene kendisiydi.

Dirac denklemleri ve beraberinde getirdiği yeni boşluk ve karşı madde kavramları fizik tarihinin en önemli buluşları arasındadır. Denklem kapsımı konusunda Dirac bir arkadaşına yazdığı bir mektupta "kimyanın tamamını ve fiziğin büyük bir kısmını açıklamaya yeterli" demiştir ki, pratik anlamda olmasa da ilke olarak bu sav doğrudur. Boşluğun aslında "boş" olmayıp, fiziksel olaylara katılabilen bir ortam olduğu görüşü de ilk kez "Dirac denizi" ile ortaya konmuş; daha sonraki gelişmeler, boşluğun bundan bile daha "dolu" olduğunu göstermiştir. Ayrıca Dirac görelilik kuramı ile kuantum mekaniğini ilk kez birleştirebilmiş ve bu birleşimin kaçınılmaz sonucu olarak karşı maddenin varlığının gerektiğini belirtmiştir.

Dirac 1931'de klasik elektromagnetik kuramı ifade eden Maxwell denklemlerindeki bir bakışsızlıkla ilgilendi. Bu denklemlerde pozitif yükler elektrik alan çizgilerinin başladığı, negatif yükler ise bittiği noktalar olarak düşünülür. Magnetik alanlar ise denklemlerde diğer her yönden elektrik alanlarına paralel bir rolü üstlenmiş gibi görünürlerse de, elektrik

Pozitron ve
karşı
parçacıklar

Yeni bir
"Boşluk"
kavramı

alanlarından farklı olarak doğada birbirinden ayrı artı ve eksi magnetik yüklere rastlanmaz. Örneğin bir mıknatısın kuzey ve güney kutupları hep bir arada bulunur; mıknatıs parçalansa da ortaya tek başına kuzey ve güney kutuplar değil, iki yeni çift kutuplu (normal) mıknatıs çıkar. Kısaca, Maxwell denklemlerinin biri bu "Doğada tek magnetik kutup (monopol) yoktur" gözlemini ifade eder. Buna karşılık tek pozitif ve negatif yükler vardır ve Millikan'ın deneyiyle gösterdiği gibi, temel elektron yükü e 'nin artı ve eksi tam katsayıları ile verilmektedir. Yükün bu biçimde "kuvantalaşmış" olmasının herhangi bir açıklaması da 1931'e değin öne sürülmemiştir.

Dirac bu iki olgunun çok özgün bir biçimde birbirlerine bağlanabileceğini gösterdi. Önce bir magnetik tek kutbun, bir ucu sonsuza gönderilmiş, sonsuz incelikte bir çubuk mıknatısa benzediğine dikkati çekti. Sorun gözlem altındaki ucu koruyarak çubuğun gerisini yok etmekti. Gerçekten de, kuvantum mekaniğinde elektrik yüklü parçacıkların magnetik alanlarla etkileşmelerinin kurallarına göre, "elektrik yük $\times$ magnetik yük = tam sayı" olursa bu çubuğun varlığı hiçbir deneyle farkedilemeyecekti. Böylece magnetik yükler tam sayı ise, elektrik yüklerin tam sayı oluşu da açıklanacaktı. Ayrıca elektrik yükünden elde edilen elektrik ince yapı sabiti $\propto e^2/hc^2$ olduğundan, magnetik ince yapı sabiti bunun tersi mertebesinde olacak ve magnetik kutup-karşı kutup çiftleri birbirlerine elektrik yüklerden çok daha sıkıca bağlanacaklardı. Bu da o zamana değin bir kutbun tek başına bulunamayışını açıklıyordu.

Dirac'ın makalesini günümüze değin çok sayıda deneysel ve kuramsal araştırma izledi. Deneysel çalışmalarda, bir iki tartışmalı aday dışında tek kutupların varlığını gösteren bir bulguya rastlanmadı. Kuramsal açıdan da, Abelyen olmayan ayar kuramlarının elektronmagnetik, zayıf ve kuvvetli etkileşmeleri betimlemek ve bunları birleştirmek için kullanılmaları magnetik tek kutupların önemini son derece artırdı; çünkü bu kuramlarda tek kutuplar klasik çözümler arasında kaçınılmaz olarak ortaya çıkıyordu. Hatta birleşik alan kuramları evrenin oluşumunu açıklayan "büyük patlama" (*Big Bang*) kuramıyla birleştirdiği zaman o kadar bol magnetik kutup bulunması gerekiyordu ki, bunların deneysel yöntemlerle bulunamayışını açıklayabilmek için evrenin büyük patlamanın ilk anlarında bir faz değişimi geçirdiğini kabul etmek gerekli oldu. Böylece bu kutupların yokluğu konusundaki bulgular, evrenin doğuşundaki süreçlere ışık tuttu.

Magnetik tek kutupların, kuvvetli etkileşme yapan parçacıkları ortaya çıkaran kuvarkları eldeki bilgilere uygun bir şekilde hapsedmekte de önemli bir rol oynadıklarına inanılmaktadır. Bu kurama göre, kuvvetli etkileşmelerin ayar kuramının en temel durumu basit boşluk değil, kuramdan çıkarılan magnetik tek kutupların yoğunlaşmasından oluşan, Dirac denizini andıran bir ortamdır. Böyle bir "boşluk", kuramın "elektrik" yüklerine karşı gelen kuvarkların hapsolmasını sağlayacaktır. Magnetik tek kutup kavramı Dirac tarafından ortaya atıldığından bu yana yaklaşık elli yıl geçmesine karşın, fiziğin en ilginç ve temel araştırma konularında araştırmacıların karşısına çıkmaktadır.

Dirac 1937'de kozmoloji ve temel doğa sabitlerini birbirine bağlayan bir öneride bulundu; bir protonla bir elektron arasındaki elektrostatik çekimin Newton kütleçekimine oranının 10^{40} gibi fizikte sık görülmeyen büyüklükte bir sayı vermesini, açıklanması gereken bir problem olarak gören Dirac bu oranın evrenin doğumu sırasında 1-1000 mertebesinde "normal" bir sayı olduğunu, fakat evrenin yaşlanıp genişlemesi ile bu değere ulaştığını öne sürdü. Buna göre Newton kütleçekimi "sabit" G aslında sabit olmayacak, zamanla azalacaktı. Ayrıca bu görüşe göre evrenin bütün olarak davranışı, mikroskobik düzeydeki olayları etkileyebiliyordu. Dirac'ın bu önemli savının doğruluğu deneylerle henüz kanıtlanabilmiş değildir.

Dirac'ın fiziğin tümünü ilgilendiren temel katkılarının yanı sıra, kuramsal fiziğin gelişmesinde son derece önemli rol oynayan, teknik buluşları da vardır. Bunlardan birinde kuvantum mekaniğini standart Hamilton değil, Lagrange formalizminde ele almayı önermiş, Feynman da bu düşünceden hareket ederek kuvantum mekaniğini yeni bir uzay-zaman yaklaşımı ile geliştirebilmiştir. Dirac bir başka çalışmasında serbestlik derecelerinde kısıtlamalar olan sistemlerinde kuvantum kuramının nasıl uygulanabileceği konusunda genel bir formalizm getirerek, bu katkısıyla 1970'lerden sonra ortaya çıkan Abelyen olmayan ayar kuramlarının kuvantumlaştırılmasına temel oluşturmuştur.

1925'lerden sonra kuvantum kuramının gelişmesinin hemen her aşaması Dirac'ın düşünceleriyle başlamış ya da yönlendirilmiştir. Kuvantum mekaniğinin en genel bir biçimde formüle edilmesi ve klasik mekanikle ilişkisinin açıklanması, Fermi-Dirac istatistiğinin bulunması, kuvantum alanlar kuramının temellerinin atılması, görelilik kuramı ile Kuvantum mekaniğinin birleştirilmesi ve karşı parçacıkların varlığının ortaya çıkarılması, bugün çok farklı kuramlarda karşılaşılan magnetik tek kutup, kuramsal fizikte yüzyılın en önemli buluşları arasındadır. Ayrıca bu katkıların çoğunun ortak bir özelliği, belirli bir problemin çözülmesiyle bitmemesi, yeni ve derin bir araştırma alanının açılmasına yol açacak nitelikte olmasıdır. Özellikle kuvantum alanlar kuramı ve magnetik tek kutup savı, kuramsal yüksek enerji fiziğinde Abelyen olmayan ayar kuramları çerçevesinde son yıllarda, yani ilk ortaya atılmalarından 50-60 yıl sonra, üzerinde en çok çalışılan konular haline gelmiştir.

Dirac'ın bilimsel makale ve kitaplarının ve düşüncelerinin özgünlüğü de kayda değerdir. Yapıtlarında rastlanan anlatım, gerek yalınlığı ve kestirmeliğiyle, gerekse dile getirilen düşüncelerin derinliği ve çarpıcı yeniliğiyle bir bilim adamından çok bir sanatçıda görülmesine alışılmış, belirgin bir "üslup" oluşturmaktadır. Bu üslubun nereden kaynaklandığı konusunda belki Dirac'ın şu sözü bir fikir verebilir: "İnsan güçlü bir fiziksel sezgiye sahipse ve bir yandan da denklemlerinde güzellik arıyorsa, fizikte doğruya ulaşır".

● YAPITLAR (başlıca): *Principles of Quantum Mechanics*, 1930, ("Kuvantum Mekaniğinin İlkeleri"); *General Theory of Relativity*, 1975, ("Genel Görelilik Kuramı").

◀ Magnetik tek kutup kavramı

- **KAYNAKLAR:** N.H. de V. Heathcote, *Nobel Prize Winners in Physics, 1901-1950*, 1954; M. Jammer, *The Conceptual Development of Quantum Mechanics*, 1966.
- **BAKINIZ:** C.D. ANDERSON, BOHR, BORN, S.N. BOSE, de BROGLIE, O. CHAMBERLAIN, COMPTON, EINSTEIN, FERMI, FEYNMAN, HEISENBERG, MILLIKAN, NIŞINA, R. OPPENHEIMER, PAULI, SCHRÖDINGER, SEGRÉ.

DIRANAS, Ahmet Muhip (1908-1980)

Türk, şair. Bireysel konuları işleyerek ince duyarlıklı bir şiir evreni yaratmıştır.

İstanbul'da doğdu, 21 Haziran 1980'de Ankara'da öldü. İlk öğrenimini Sinop'ta, orta öğrenimini Ankara Erkek Lisesi'nde tamamladı. Bu okuldaki edebiyat öğretmenisi Ahmet Hamdi Tanpınar'dı. 1930-1935 arasında Ankara'da *Hakimiyet-i Milliye* gazetesinde çalışırken, bir yandan da Ankara Hukuk Fakültesi'ne devam etmek istedi, ama öğreniminin ikinci yılında okuldan ayrılarak İstanbul'a gitti. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü'ne girdi. Güzel Sanatlar Akademisi'nde kütüphane müdürlüğü yaptı. 1938'de, yeniden Ankara'ya döndü. 1942'ye dek CHP Genel Merkezi'nde Halkevleri Kültür ve Sanat Yayınları yönetmenliği, 1946-1949 arasında da Çocuk Esirgeme Kurumu Neşriyat Müdürlüğü görevlerinde bulundu. *Zafer* gazetesinde günlük fıkralar yazdı. 1950 seçimlerinde, Demokrat

Parti'den milletvekili adayı gösterildi ama kazanamadı. 1951'de Devlet Tiyatrosu Edebi Kurul üyesi oldu; 1957-1960 arasında Çocuk Esirgeme Kurumu başkanlığını yaptı; Anadolu Ajansı ve İş Bankası Yönetim Kurulu üyeliklerinde bulundu.

İlk şiiri "Bir Kadına", lise öğrencisiyken, Muhip Atalay imzasıyla *Milli Mecmua*'da çıktı. Daha sonra çeşitli dergilerde yayımladığı şiirleriyle tanınmaya başladı. Uzun yıllar kitap çıkarmamakta direndi. Şiirlerinin tümünü 1974'te *Şiirler* adlı kitapta topladı. Tiyatro türünde de çalışmaları olan Diranas'ın ilk oyunu *Gölgeler* 1947 CHP Piyas Yarışması'nda ikincilik kazandı. Bu oyun 1946'da İstanbul Belediyesi Şehir Tiyatroları'nda, 1952'de de Devlet Tiyatroları'nda sahnelendi. Diğer oyunları *O Böyle İstemez* 1948'de, *Çıkamaz* ise 1977'de ilk kez oynandı.

Diranas, Batı şiirini, özellikle Baudelaire, Verlaine gibi Fransız şairlerini ve geleneksel Türk şiirini ustaca değerlendirmiştir. Onun gözlem alanı gerçek yaşamdan çok bu çok iyi özümlediği şiir dünyasıdır. Şiirinde bir görüntüyü, bir durum ve 'an'ı saptamaya önem verir. Bunu duygusal bir yoğunluk içinde, kendine özgü bir dil ve imge yapısı kurarak yansıtır. Gününün sorunlarından oldukça uzak, insanın bireysel duygulanışlarını, özleyiş ve anılarını biçimi ön planda tutarak duygu ve imge yoğunluğu içinde işlemiştir.

- **YAPITLAR** (başlıca): *Şiir: Şiirler*, 1974; *Kırık Saz*, T. Fikret'in şiirlerinin günümüz diliyle söyleniş, 1975. *Oyun: Gölgeler*, 1947; *Gölgeler ve Çıkamaz*, 1977.
- **KAYNAKLAR:** Ş. Kurdakul, "Ahmet Muhip'in Şiiri", *Çağdaş Eleştiri*, (6), 1982; O. Ural, *Şiirler: Ahmet Muhip Diranas*, 1982; T. Uyar, *Bir Şiirden*, 1983.

Kar

*Kardır yağın üstümüze gecedin,
Yağmurlu, karanlık bir düşünceden,
Ormanın uğultusuyla birlikte
Ve dörtlüğe, dümdüz bir mavilikte
Kar yağıyor üstümüze, inceden.*

*Sesin nerde kaldı, her günkü sesin,
Unutulmuş güzel şarkılar için
Bu kar gecesinde uzaktan, yoldan,
Rüzgâr gibi tâ eski Anadolu'dan
Sesin nerde kaldı ? kar içindesin !*

*Ne sabaktır bu mavilik, ne akşam !
Uyandırmayın beni, uyanamam.
Kaybolmuş sevdiklerimiz aşkına,
Allah aşkına, gök, deniz aşkına
Yağsın kar üstümüze buram buram...*

*Buğulandıkça yüzü her aynanın
Beyaz dokusunda bu saf rüyanın
Göğe uzanır - tek, tenba - bir kamış
Sırf unutmak için, unutmak ey kıt !
Büyük yalnızlığını dünyanın.*

DIRICHLET, Gustav (1805-1859)

Alman, matematikçi. Analiz yöntemi sayılar kuramına uygulamış, kuramsal mekanik konusunda değerli çalışmalar yapmıştır.

Gustav Peter Lejeune Dirichlet 13 Şubat 1805'te Prusya'nın Düren kentinde doğdu. 5 Mayıs 1859'da Göttingen'de öldü. Bonn ve Köln'de orta öğrenimini tamamladıktan sonra, 1822'de matematik okumak amacıyla Paris'e gitti. Posta memuru olan babası, oğlunun daha çocukluk yıllarında beliren matematik sevgisini ve yeteneğini köreltmek istememiş, Fourier, Poisson, Laplace ve Le Gendre gibi büyük ustaların önderliğinde matematikte altın çağını yaşayan Fransa'da okumasına karşı çıkmamıştı. Dirichlet, Paris'te yaşadığı üç buçuk yıl boyunca bir yandan Collège de France ile Paris Fen Fakültesi'ndeki dersleri izledi, bir yandan da geniş çevresi ve toplumsal etkinliği olan bir generalin çocuklarına özel ders verdi. Bu görevle hem parasal güçlükleri yenmiş, hem de dönemin büyük matematikçi ve sanatçılarıyla tanışma olanağı bulmuştu. Ancak generalin ölümüyle Paris'teki desteğini yitirince, Almanya'da temel bilimler gelişmesi için

çaba gösteren ve başka ülkelerdeki bilim adamlarını Alman üniversitelerinin çatısı altında toplamaya çalışın Humboldt'un çağrısına uyarak 1826'da ülkesine döndü. Gerçi üniversitede ders verebilmesi için gerekli olan doktora çalışmasını tamamlamamıştı ama, Köln Üniversitesi'nin verdiği onursal doktor unvanıyla sorun çözüldü ve Dirichlet Breslau Üniversitesi'nde (bugün Polonya'da Wrocław) önce doçentliğe, sonra profesör yardımcılığına getirildi. Ne var ki, aradığı çalışma ortamını bu üniversitede bulamamıştı. 1828'de Breslau'dan ayrılıp Berlin'e giden Dirichlet, meslek yaşamının 27 yılını Berlin Üniversitesi'ne adadı, 1831'de de Berlin Bilimler Akademisi üyeliğine seçildi. 1840'larda Dirichlet, Jacobi ve Steiner gibi değerli matematikçilerin ders verdiği Berlin Üniversitesi, Gauss'un önderliğinde dünyanın sayılı matematik merkezlerinden bir olan Göttingen Üniversitesi'nden sonra Almanya'nın en önemli öğretim kurumlarından biri durumuna gelmişti. 1855'te, Gauss'un ölümü üzerine Göttingen Üniversitesi'ne geçen Dirichlet yalnız kuramsal çalışmalarıyla değil, Dedekind, Riemann ve Kronecker gibi değerli öğrenciler yetiştirerek de ülkesinde matematiğin gelişmesine büyük katkıda bulunmuştur.

Dirichlet'in bilimsel çalışmalarında sayılar kuramının özel bir yeri vardır. Tamsayıların incelenmesinde analitik yöntemler kullanan, böylelikle "süreklilik" kavramını ve bu kavrama ilişkin matematiksel araçları sayılar kuramına uygulayan ilk matematikçi Dirichlet'tir. 1825'te, beşinci dereceden

$$x^5 + y^5 = A \cdot z^5$$

türündeki belirsiz denklemlerin incelenmesi için bir yöntem geliştirmişti, sonradan gene aynı probleme dönerek Fermat'ın "son teoremi" diye anılan

$$x^n + y^n = Z^n$$

denkleminin, $x, y, z \neq 0$ koşuluyla, $n=14$ için tamsayılı çözümünün olmayacağını kanıtladı. 1837'de a ve b , 1'den büyük ortak böleni olmayan iki tamsayı olmak üzere, $a+b, 2a+b, 3a+b, \dots, na+b, \dots$ biçimindeki her aritmetik dizide sonsuz sayıda asal sayının var olduğunu gösterdi. Fermat tarafından ortaya atılan ve bugün "Dirichlet teoremi" olarak bilinen bu teoremi kanıtlarken

$$\sum_{n=1}^{\infty} a_n e^{-\lambda n^2}$$

türünde toplamlardan (Dirichlet serileri) yararlanmıştı. 1838-1842 yılları arasında yayımladığı makalelerin üçünde rasyonel ve karmaşık katsayılı ikinci dereceden yapıları konu alan Dirichlet, bu yapıları da gene analitik yöntemle incelerken, her dereceden cisimler için geçerli olabilecek genel bir cebirsel sayılar kuramına varmayı amaçlıyordu. 1846'da Berlin Bilimler Akademisi'ne sunduğu "Zur Theorie der complexen Einheiten" ("Karmaşık Birimler Kuramı Üstüne") başlıklı makalede açıkladığı sonuçlarla, cebirsel sayılar kuramında önemli bir yeri olan birimler kuramının temellerini attı. Cebirsel sayılar cisminde yer alan tamsayılar halkasında $uv=1$ olacak biçimde bir v ögesi bulunabiliyorsa u 'ya birim denir. Dirich-

let'in, bir halkada bulunan birimlerin sayısına ilişkin teoremine göre, gerçek birimlerin sayısı r_1 ve sanal birim çiftlerinin sayısı r_2 ile gösterilirse, birim sayısı $r_1 + r_2 = 1$ formülüyle hesaplanabilir. Ölümünden sonra, öğrencisi ve dostu Dedekind'in derleyip 1863'te *Vorlesungen über Zahlentheorie* ("Sayılar Kuramı Üzerine Dersler") adıyla yayımladığı cebirsel sayılar kuramına ilişkin ders notlarında, idealler kuramı için son derece önemli bazı düşünceler de yer alıyordu.

Dirichlet, sayı kuramının yanı sıra analiz ve uygulamalı matematiğin pek çok konusuyla da ilgilenmiştir. Analize ilişkin çalışmalarında Fourier'un etkisi belirgindir. $[-x, x]$ aralığında sürekli olan ya da sonlu sayıda süreksizlikler taşıyan fonksiyonları temsil edebilen

$$\sum_{n=1}^{\infty} a_n \sin nx + \frac{b_0}{2} + \sum_{n=1}^{\infty} b_n \cos nx$$

biçimindeki Fourier serilerini incelemiş ve bu serilerin temsil ettiği fonksiyona yakınsama koşullarını araştırmıştır. Bu amaçla Fourier serisinin ilk n teriminin toplamına eşit olan

$$\int_0^x f(x) \frac{\sin nx}{\sin x} dx \quad \text{ve} \quad \int_0^x f(x) \frac{\sin nx}{x} dx$$

integrallerini tanımlayan Dirichlet, bu integrallerle $f(x)$ 'in farkının sıfıra yaklaşmasından yararlanarak serinin yakınsamasını gösteren bir yöntem geliştirmeyi başarmıştır. Bu integraller bu gün Dirichlet'in adıyla anılır. Gene Dirichlet integrali olarak bilinen ve değişkenleri $(x/a)^2 + (y/b)^2 + (z/c)^2 + \dots$ toplamı 1'den büyük olmamak üzere her değeri alabilen,

$$\int \dots \int x^{p-1} y^{q-1} z^{r-1} \dots dx dy dz$$

biçimindeki çok katlı integrallerin de istatistikte ve istatistiksel mekanikte pek çok uygulaması vardır.

Matematik, fonksiyonun çağdaş anlamdaki tanımını da Dirichlet'e borçludur. 1837'de yayımladığı bir çalışmada, fonksiyonu, belirli bir aralıkta yer alan her x için $f(x)$ ile gösterilen tek bir değere sahip bir anlatım olarak tanımlayan Dirichlet o güne değin matematiksel simge ve işlemlerle yazılmış anlatımlar olarak kabul edilen fonksiyon tanımının yerine günümüzde kullanılan tanımı önermiş oluyordu.

Dirichlet, özellikle potansiyel fonksiyonlarına ve bir sistemin dengesine ilişkin çalışmalarıyla da genel mekanik bilimine değerli katkılarda bulunmuştur. Bu çalışmalar içinde en iyi bilineni, dış yüzeyinin sıcaklığı ölçülen bir kürenin iç bölgelerindeki sıcaklık dağılımını verecek potansiyel fonksiyonunun bulunmasını amaçlayan ve günümüzde "Dirichlet problemi" ya da "potansiyel kuramının birinci sınır değer problemi" diye anılan problemin çözümüdür. Dirichlet bu problemde aranan denge sıcaklığının, belirli sınır koşullarıyla,

$$\frac{\delta^2 u}{\delta x^2} + \frac{\delta^2 u}{\delta y^2} + \frac{\delta^2 u}{\delta z^2} = 0$$

biçimindeki Laplace denkleminin çözümü olan u

Uygulamalı matematik ve kuramsal mekanik çalışmaları

Sayılar kuramının analitik incelemesi

(x, y, z ,) fonksiyonuyla belirlendiğini göstermiştir. Isı, elektrik ve sıvı akışının incelenmesinde önemli bir yeri olan Dirichlet problemi küre ve disk gibi her türden basit bağlantılı bölgelere uygulanabilir.

Dirichlet, kendisinden önce ayrı yönlerde gelişmiş olan aritmetik düşünce ile analitik yöntemlerin birleşimini sağlayarak analitik sayılar kuramı adı verilen yeni bir matematik dalının öncüsü olduğu gibi, getirdiği tanım, ilke ve yöntemlerle de analiz ve mekanikte yeni ufuklar açmıştır.

- **YAPITLAR** (başlıca): *Vorlesungen über Zahlentheorie*, (ö.s), R.Dedekind (der.), 1863, ("Sayılar Kuramı Üzerine Dersler"); *G.Lejeune Dirichlet's Werke*, (ö.s), L.Kronecker ve L.Fuchs (der.), 2 cilt, 1889-1897, ("G.Lejeune Dirichlet'in Yapıtları").
- **BAKINIZ:** CAUCHY, DEDEKIND, FERMAT, J.B.FOURIER, GAUSS, K.G.JACOBI, KRONECKER, LAPLACE, RIEMANN.

DISCHINGER, Franz (1887-1953)

Alman, mühendis. Yapılarda büyük açıklıkların üzerini örtmede kullanılan kabuk konstrüksiyonların ilk uygulayıcılarından.

8 Kasım 1887'de Heidelberg'de doğdu, 9 Ocak 1953'te Berlin'de öldü. Karlsruhe Yüksek Teknik Okulu'ndaki öğrenimi sırasında, matematikçi Karl Heun ve statikçi Friedrich Ergesser'in öğrencisi oldu. Özellikle Ergesser'in yapım sorunlarına kuramsal ve deneysel yaklaşım biçimi, Dischinger'in ilerideki çalışma yöntemini etkiledi. Dischinger, öğrenimini tamamlayınca bir süre tünel, kanalizasyon gibi yapımlarda çalıştı. 1913'te donatılı beton (betonarme) yapımı konusunda uzmanlaşmış olan Dyckerhoff ve Widmann Şirketi'ne katıldı ve kısa zamanda basınçlı

Kabuk Konstrüksiyonlar

Bir ya da iki yöne doğru eğriligi olan, basınç ve çekme güçlerine karşı dirençli bir malzemeden oluşan, iki boyutlu yüzeyel taşıyıcılara kabuk denir. Kabuklar çok geniş bir alanı az bir kalınlıkla örtebilme özelliğine sahiptir. Kabuk üstüne gelen yükler, yüzeye eşit olarak dağılır. Kabuğa taşıma gücünü veren kalınlığı değil, biçimidir. Basit bir deney bunu çok iyi anlatabilir: Ucsundan tutulan bir tabaka kâğıt kendi ağırlığını bile taşıyamayarak hemen büküldüğü halde, ona silindirik bir biçim verildiği zaman başka dış yükleri bile taşıyabilecek bir direnç kazanır, çünkü tek yöne doğru eğriligi olan bir kabuk durumuna gelmiştir. Doğada pek çok bitki ve hayvan kabuğunun bu ilkeden yararlanarak oluştuğu gözlenir. Yumurta kabuğu, salyangoz ve midye kabukları, fındık ve ceviz kabukları bunun örnekleridir. Yapay kabuklar çok çeşitli malzemelerle ve daba karmaşık biçimlerde yapılabilir. Geniş bir alanı örtmek amacıyla yapılan yapılarda ahşap, çelik, plastik gibi malzemelerden yararlanılabilir, ama en uygun ve yaygın kabuk malzemesi donatılı betondur (betonarme).

19.yy'da yapılmış, ama uygulamaya dönüşmemiş kuramsal çalışmalar bir yana bırakılırsa, kabuk konstrüksiyonlar 20.yy'da geliştirilmiştir. Kabuk taşıyıcıları yapıda ilk kullananlardan biri İspanyol mimarı A.Gaudi'dir*. Gaudi taşıyıcı strüktürlere ilişkin deneysel çalışmalarını 1909'da, Barcelona'da yaptığı Sagrada Familia Kilisesi bahçesindeki okulda uygulamıştır. 1920'lerin başında ise üç Alman mühendisi, W.Bauersfeld, F.Dischinger ve U.Finsterwalder* konuyu kuramsal ve uygulamalı yönden ele alarak bu yeni yapım yönteminin gelişmesine yol açacak temel ilkeleri ortaya koymuşlardır. Kabuklar geniş bir alanı oldukça az bir malzeme kullanımıyla örtebildiklerinden fabrika,

toplantı, sergi ve spor salonu, istasyonlar ve terminal, hal ve alışveriş merkezi, hangar ve depo gibi daha çok bu tür bir örtüyü gerektiren işlevleri olan özel amaçlı yapılarda kullanılır. Önemli örnekler arasında W.Bauersfeld ile F.Dischinger'in Almanya'da Jena kentindeki ZeissPlanetaryumu(1925), E.Freyssinet'nin Fransa'daki Reims Hali (1928-1929), G.Baroni'nin İtalya'da Milano'daki Dökiimbane Yapısı (ilk Hiperbolik paraboloid kabuk, 1934), E.Torroja'nın* İspanya'da Madrid Hipodromu Tribünleri (1935), R.Maillart'ın* İsviçre'deki Zürih Sergisi Çimento Pavyonu (1938-39) sayılabilir. Daha sonraki yıllarda ABD'de Hellmuth, Leinweber ve Yamasaki'nin Missouri'deki St.Louis Uçak Terminali (1953-55), E.Saarin'en* New York'taki TWA Uçak Terminali (1961-62), İtalya'da P.L.Nervi'nin* Roma'daki Küçük ve Büyük Spor Sarayları (1956-1957) ve (1958-1960), Meksika'da F.Candela'nın* Xochimilcho'daki Yüzen Bahçeler Lokantası ve Acapulco'daki La Jacaranda Gece Kulübü (1958) gibi kabuk konstrüksiyon çalışmaları, çağdaş mimarlığın anlatım dilini zenginleştiren örnekler olmuştur. Uluslararası alanda üzerinde en çok söz edilen konstrüksiyon, J.Utzon* tarafından tasarlanan Sidney Operası'dır. 1957'de uluslararası bir yarışmada birinci seçilen tasarımda öngörülen kabuk örtüler önemli mühendislik sorunları yaratmış, tasarımda yapılan değişikliklere karşın gene de ancak 15 yıllık bir yapım süresi sonunda 1973'te bitirilebilmiştir. Türkiye'de kabuk konstrüksiyon uygulaması yok denecek kadar azdır. İki önemli tasarımda Ankara'da uygulanan bir spor salonunun çatısı bir süre sonra yıkılmış, mimar V.Dalokay* tarafından gene Ankara'da tasarlanan Kocatepe Camii'nin kubbesi ise yerine başka bir tasarım uygulandığı için gerçekleştirilememiştir.

hava ile temellendirme konusunda uzmanlaştı.

I.Dünya Savaşı'nda askere alındı, birkaç kez yaralandı ve kahramanlık madalyası aldı. Kasım 1922'de Zeiss Planetaryumu'nu yapan Walter Bauersfeld'in Dyckerhoff ve Widmann Şirketi'ne katılmasını sağladı. Onunla birlikte yürüttüğü ilk çalışmalarında, büyük açıklıklı donatılı beton kabukların kesidini inceltmeyi ve dik açılı mekânların bu tür kabukla örtülme olasılıklarını araştırdı. 1924'te Bauersfeld'le birlikte, Almanya'nın Jena kentindeki bir fabrikanın çatısında tonoz biçimindeki ilk donatılı beton kabuğu uyguladı. 1926-1928 arasında mühendis Finsterwalder'le Frankfurt'taki pazar yerinde ilk çapraz donatılı silindirik kabuk örtüyü gerçekleştirdi. Daha sonra çeşitli biçim araştırmalarına yöneldi, 1929'da Basel Pazarı'nı sekizgen bir kabuk ile örttü. Aynı yıl *Beton und Eisen* adlı dergide çokgen kubbeler üzerindeki çalışmalarını ve kuramlarını açıkladı. Bir yıl sonra özellikle çift eğrilikli kabuklara değindiği *Eisenbetonschalen als Raumträger* ("Uzay Taşıyıcı Betonarme Kabuklar") adlı çalışmasıyla Prusya Yapı Bilimleri Akademisi'nin açtığı yarışmada birincilik aldı. 1932'de öğretim görevlisi olarak Berlin-Charlottenburg Yüksek Teknik Okulu'nda yığma yapı ve donatılı beton derslerini vermeye başladı. Bir yandan da araştırmalarını sürdürüyor, kuramlarını kanıtlayıcı deneyler yapıyordu. Uzun süre üzerinde çalıştıktan sonra, 1934'te germe çeliği ile beton arasında bağlantı kullanılmadan ön-gerilimli beton yapımına ilişkin patentini aldı. 1936'da Saksonya'da Plauen'de, Aue Irmağı'üstünde bu yöntemle bir köprü yaptı. Almanya'daki önemli öngerilimli beton uygulamalarından biri olan bu köprüde çatlakların belirmesi, Dischinger'in çalışmalarını bu yönde ilerletmesini engelledi.

Dischinger daha sonra germe taşıyıcılar ile ilgilendi ve çalışmalarını asma köprü tasarımları üzerinde yoğunlaştırdı. Asma köprülerin 1000 m açıklık geçebileceklerini kanıtlamaya çalışırken, bu açıklığın 2000 m'ye kadar ulaşabileceğini gördü. Dischinger bundan sonra yalnız asma köprüler konusunda çalıştı. Taşıyıcı kabloların ayaklara bir yelpaze oluşturur gibi eğik olarak bağlandığı köprüler tasarladı. Ancak bu tür köprüler onun ölümünden sonra başka mühendisler tarafından gerçekleştirildi. Aachen ve Karlsruhe Yüksek Teknik Okulları ve İstanbul Teknik Üniversitesi, Dischinger'e onursal doktorluk payesi verdi.

Dischinger, çalışmalarında yapının yalnızca statik yönünü gözönüne alan bir mühendis kuşağının temsilcisidir. Bu nedenle kimi yapılarında konstrüsiyonla biçim arasında uyumsuzluklara rastlanır. Dischinger bu çalışmalarında konuyu hem kuramsal, hem de uygulamalı açıdan yaklaşmıştır. Yapıtlarından, kullandığı malzemeyi, yani donatılı betonu tanıyan, onun fiziksel, kimyasal, geometrik ve mekanik özelliklerini çok iyi bilen, iyi bir deneyci, kuramcı ve uygulayıcı olduğu anlaşılır.

- **YAPITLAR(başlıca):** Fabrika çatısı için kabuk örtü, 1924, Jena; Frankfurt Büyük Pazarı üstünde kabuk örtü (Finsterwalder ile), 1926-1928; Leipzig Büyük Pazarı üstünde kabuk örtü (H.Rüsch ile), 1927-1929; Basel Büyük Pazarı üstünde kabuk örtü (Finsterwalder ile), 1929; *Aue Köprüsü*, 1936-1937, Plauen, Saksonya.

DISNEY, Walt (1901-1966)

ABD'li çizgi film yapımcısı. Çizgi filme dünya çapında ünlü tipler kazandırmış, bu alanın yaygınlık kazanmasında öncülük etmiştir.

Walter Elias Disney 5 Aralık 1901'de Chicago'da doğdu, 15 Aralık 1966'da öldü. Gezginci bir marangozla bir ilkokul öğretmeninin oğluydu. İlkokul sıralarında resme ve desene büyük yeteneği olduğunu gösterdi. Aile Kansas'a taşındığında mektupla canlandırma film dersleri veren bir kursa başladı ve daha sonra da Kansas Sanat Enstitüsü ve Desen Okulu'na yazıldı. Ailenin yeniden Chicago'ya taşınması ve I. Dünya Savaşı'nın araya girmesiyle desen etkinlikleri yarıda kaldı. Savaşın sona 1919'da gene Kansas'a giderek çeşitli stüdyolarda sanat yönetmeni olarak çalıştı. Bu stüdyolardan birinde canlandırmacı Ub Iwerks ile tanıştı. Disney ve Iwerks küçük bir stüdyo ve elden düşme bir kamera kiralarak canlandırma reklam filmleri çekmeye başladılar. İlk çizgi film dizileri masallardan esinlenerek yaptıkları yedişer dakikalık filmlerden oluşan *Alice in Cartoonland* (Alis Çizgi Film Ülkesinde) oldu. Walt Disney daha sonra işin ticari yönünü iyi bilen kardeşi Roy ile birlikte çalışmak üzere Los Angeles'e gitti. Iwerks'i de kendileriyle birlikte çalışmaya razı etti.

İkilinin yarattıkları ilk tip 1928'de *Oswald, the Lucky Rabbit* (Talihli Tavşan Oswald) oldu. Küçük bir ortaklığın başlangıcı olan bu tipi aynı yıl bir ikincisi, dünyaca ün kazanacak olan *Mickey Mouse* (Miki Fare) izledi. Miki'li iki kısa film daha piyasaya verildi. 1927'de sesli sinemanın başlaması Walt Disney'e sesli çizgi filmin sağlayacağı olanakları düşündürdü. Böylece hemen sesli bir Miki Fare serüveninin çekimine girişildi ve 1928'de piyasaya çıkan *Steamboat Willie* (İstimbote Willie) büyük başarı kazandı. Miki'yi Walt Disney'in kendisi seslendiriyordu. Film, sesi, özellikle de müziği görsel ritmin bütünleyicisi olarak kullanması ile ilgi çekti.

1929'da Disney *Silly Symphonies* (Sersem Senfoniler) adını verdiği bir dizinin ilk filmi olan *Skeleton Dance*'i (İskelet Dansı) yaptı. Filmde, mezardan kalkan bir iskelet Saint-Saëns'in *Danse macabre* parçası eşliğinde dans ediyordu. Ne var ki başarılı başlayan bu dizi, çizgilerinin zorluğu ve çizimin zahmetliliği yüzünden giderek tehlikeye düştü. Miki Fare ile kız arkadaşı Mini'nin kazandıkları başarı Disney'i başka hayvanlara yöneltti. Böylece dizide yeni yeni hayvanlar yer almaya başladı: 1931'de *Donald Duck* (Vakvak Amca), 1932-1933'te *Pluto* ve *Gufi* adı verilen köpekler ve 1933'te *Three Little Pigs* (Üç Küçük Domuz). İktisadi krizin en buhranlı günlerinde ortaya çıkan bu filmlerin özellikle sonuncusu çok tutuldu. Film, evlerini yıkmaya çalışan kötü kurtla karşı direnen üç küçük domuz masalının bir uyarlamasıydı. Kriz günlerinin seyircilerinde yüreklendirici bir etki yaptığı söylenen bu filmler Disney'i iktisadi krize karşı para kazanan sayılı kuruluşlardan birinin sahibi yaptı.

Çizgi film tipleri

Disney, 1930'lar boyunca çizgi film alanında yenilikler yaparak etkinliklerini artırdı. Iwerks'in başkanlığında çalışan yetenekli genç canlandırmacılar-dan kurulu bir ekip geliştirdi. 1932'de *Flowers and Trees*'de (Çiçekler ve Ağaçlar) çizgi filmde ilk kez renk kullandı. Çekirgelerle karıncalar, kaplumbağayla tavşan gibi sonradan pek yerleşmeyen yeni tipler denedi. Kardeşi Roy bir Miki Fare sanayiini kurmaya girişti. Miki Fare ve Vakvak Amca oyuncakları, gömlekleri vb nesnelerin satımıyla büyük kârlar sağlandı. Örneğin, 1933 Noel'inde satılan 250.000 adet Miki Fare oyuncak treni bu alanda bir rekor sayıldı.

Uzun metrajlı
filmler

► Disney'e
eleştiriler,
tepkiler

Walt Disney sürekli yenilik peşindeydi. Çoktan-dır hayal ettiği bir işe, uzun metrajlı film çekimine girişti. İlk denemesi olan *Snow White and the Seven Dwarfs*'ın (Pamuk Prenses ve Yedi Cüceler) yapım çalışmalarına 1935'te başladı. Büyük bir organizasyon gerektiren bu yapıma canlandırmacılıktan çok koordinatör ve son seçici olarak katılmayı seçen Walt Disney bu zorlu girişimin altından başarıyla kalktı. Film,

eleştirmenler ve halk tarafından çok tutuldu. Disney ilk olarak bu filmde insanları da çizgi film evrenine katıyordu. İnsanlar onun evreninde sevimli karikatür-ler olarak yer alıyor, cadı ve benzeri kötülük simgeleri dışında tedirgin edici olmaktan uzak sunulmalarına özen gösteriliyordu.

Filmin çekimi sırasında Iwerks *Multipane* kame-rayı ve *Stereophonic* ses düzenini geliştirdi. Bu teknikler ilk olarak 1940'ta *Fantasia*'da başarıyla kullanıldı. Filmde Stravinski, Paul Dukas, Çaykovski gibi bestecilerin ünlü müzik parçalarına uygun olarak hazırlanmış çizgi film sekansları yer alıyordu. Disney' bu sanatsal başarıdan sonra iki uzun metrajlı çizgi film daha yaptı: *Pinocchio* (Pinokyo) ve *Dumbo*. *Dumbo*, uçan bir filin öyküsüydü ve giderek meka-nikleşen Disney yapımları içinde yapımcının ilk dönem filmlerinin sıcaklığını ve içtenliğini koruyan bir film olarak dikkati çekti.

Bu dönemde aydınlar ve eleştirmenler Disney'in beğenisini, sanat yeteneğini sorgulamaya başladılar. Onun, bazı sanatsal katagorileri umursamazcasına

Canlandırma Sineması

Canlandırma sineması, arka arkaya çizilmiş resimlerin hareket yanılması uyandıracak bi-çimde filme çekilmesi ilkesine dayalı bir sinema türüdür. Bunun içinde kuklaların filme çekilmiş hareketleriyle üç boyutlu soyut nesnelerin hare-ketleri de girer. Çizilmiş resimlerin hareket yanılması uyandıracak biçimde kurgulanması 19. yy'mortalarına doğru, sinemanın bulunuşun-dan çok önceye rastlar. 1882'de Emile Reynaud, Praxinoscope adlı teknikle profesyonel anlamda canlandırma olayını başlatır. Daha sonra Lumière kardeşlerin*, Edison'un* ve Méliès'nin* yaptığı hareketli fotoğraf denemeleri bu alanda-ki aşamalardan bazılarıdır.

1906'da, J. Stuart Blackton, Vitagraph firması için stop-motion denen fotoğraf tekniğiyle filme çekilmiş ilk çizgi filmini yapar. 1908'de Fransız Emile Cohl*, küçük kibrit çöplerini siyah bir fon önünde dansettirerek *Fantasmagorie* adlı canlandırma filmini hazırlar. 1908-1918 arasın-da yüzden fazla çizgi film hazırlayan Cohl "Fantoche" adlı ilk çizgi film kahramanını yaratmakla da ünlüdür. ABD'de ise canlandırmacı Winsor McCay, 1909'daki *Gertie the Dinosaur* ("Dinozor Gertie") adlı filmle canlan-dırma sinemasını yaygın eğlenceler arasına sokar.

I. Dünya Savaşı'nın sonunda, "The Katzenjammer Kids", "Krazy Kat", "Felix the Cat", "Coco the Clown" gibi diziler çizgi filmi iyice yaygın-laştırmıştır. 1920'li yıllarda bu durum sürer. 1928'de sesli sinemaya geçiş çizgi filmin yerini daha da sağlamlaştırır. Walt Disney bu alandaki en ünlü girişimcidir. Disney stüdyosundaki grevler sonucunda ayrılıp kendi stüdyolarını kuran UPA (United Productions of America-

Amerikan Birleşik Yapımları) canlandırmacıla-rı daha özgür ve çağdaş bir çizgileme tekniğine yönelirler. Mr.Magoo, Gerald Mc Boing Boing gibi tiplerin yaratıcısı olan bu grubun çalışma-ları, II.Dünya Savaşı sonrasında Polonya, Çe-koslovakya, Yugoslavya gibi sosyalist ülkelerde-ki çizgi film çalışmalarını yönlendirmiş ve bu çalışmalar çizgi film alanında büyük bir atılıma yol açmıştır. Macar George Pal, Çek Jiri Trnka* gibi ustalar ise bu ülkelerdeki kukla-film sine-masının önemli adları arasındadır. Alman Lotte Reiniger de, başka bir alanda, kâğıttan oyma figürlerle yapılan siluet sinemasında başarıya ulaşmış tartışmasız tek addır.

Canlandırma sinemasında da, her alanda oldu-ğu gibi, avant-garde (öncü) çalışmalar yapılmış-tır. Viking Eggeling, Hans Richter, Walter Ruttmann, Fernand Léger'in oldukça artistik denemeleri, Len Lye, Norman McLaren gibi sanatçılar tarafından ticari alana da kaydırıl-mıştır.

1950'ler ve 1960'larda canlandırma sineması bütün reklam ve tanıtma alanlarına girmiştir. Özellikle televizyon, canlandırma sinemasının çeşitli olanaklarını değerlendirip yaygınlaştırmak açısından birinci derecede etken olmuştur. Türkiye'de canlandırma sineması alanındaki ilk ciddi çalışma, 1951'de Turgut Demirağ tarafından yapılan *Evvel Zaman İçinde*'dir. Laboratuvar işlemleri için gönderildiği ABD'de kaybolan bu filmde sonra uzun metrajlı can-landırma denemesi yapılmadı. 1960'lar ve son-rasında birçok sanatçı kısa canlandırma filmleri üzerine çalıştılar. Özellikle reklamcılık sektörü-nün gelişmesiyle, bu sektöre çok sayıda kısa film üretildi.

sömüren bir fırsatçı tüccar olduğunu söylediler. Disney ise büyük parasal başarıya kavuşmuş kimi sanatçıların rahat tavrıyla bu eleştirilere kulak asmaz göründü. II. Dünya Savaşı'nın araya girmesiyle birtakım ticari zorluklarla karşılaştı. O sırada üstünde çalışılan *Bambi*'nin yapımı kesintiye uğradı, stüdyoda konulu sinema filmlerinin çekilmesine girişildi. Burbank'daki Disney Stüdyosu'nun kurulması büyük masraflara mal olmuştu. Stüdyoda ertesi yıl çıkan grev Disney kuruluşlarında ciddi bir sarsıntıya yol açtı. Walt Disney'in sanatsal ve kişisel baskıcılığı çalışanların hoşnutsuzluğuna yol açıyordu. Grev zarar görmeden atlatıldıysa da olay kuruluşun dışı karşı durumunu sarstı. Walt Disney artık eskiden olduğu gibi ortak çalışmaya saygılı, yanında çalışanlara kol kanat geren bir patron olarak görülüyordu. Ona ve onun çizgi film anlayışına karşı bir görüş benimseyen çizgi film sanatçıları, UPA (United Productions of America-Amerikan Birleşik Yapımları) adını verdikleri bir yapımevi kurdular.

Savaştan sonra, *Bambi* ile elde edilen başarı ve doğalcılığa varan çizgi titizliği başka filmlerle de sürdürüldü. 1944'teki *The Three Caballeros* (Üç Süvari), çizgi filmle sinema filmini bağdaştırıyordu. Walt Disney II. Dünya Savaşı sırasında canlandırma sinemasıyla sinema filmini bağdaştıran propaganda sineması örnekleri de vermişti. Önceki deneylerine ve bu çalışmalarına dayanarak savaştan sonra bu tekniğe giderek ağırlık verdi.

Belgeselle konulu filmi bağdaştıran Disney filmleri arasında 1950'deki *Beaver Valley* (Kunduzlar Vadisi) ve *The Living Desert* (Yaşayan Çöl) gibi örnekler yer alır. Bunlarda da canlandırma filmlerinde olduğu gibi hayvanlar şirineleştiriliyor, doğa bir luna-park dekoru içinde veriliyordu.

Bu arada, uzun metrajlı çizgi filmlerden de vazgeçilmiş değildi. *Cinderella* (Külkedisi), *Alice in Wonderland* (Alis Harikalar Ülkesinde), *Peter Pan*, *Lady and the Tramp* (Leydi'nin Aşkı) ve *Sleeping Beauty* (Uyuyan Güzel) birbirini izledi. Öte yandan televizyonun yaygınlık kazanması ile televizyon dizileri daha kârlı yatırımlar olmaya başlıyordu. Televizyon için hazırlanan *Zorro* ve *Davy Crockett* dizileri, Hayley Mills ve öteki çocuk yıldızlara çevirtilen serüven filmleri Walt Disney stüdyolarının iyice zenginleşmesine yol açtı. Bu filmlerin yanı sıra bu filmlerdeki kahramanların posterleri, oyuncakları ve giysileri de pazarlanıyordu. Disney'in sinema filmleri alanındaki en büyük başarısı, baş oyuncusu Julie Andrews'a Oscar kazandıran 1964 tarihli *Mary Poppins* (Gökten İnen Melek) oldu. Bu arada Walt Disney stüdyoları televizyon için *Walt Disney's Wonderful World of Colour* ("Walt Disney'in Harika Renk Dünyası") adlı başarılı bir dizi film yaptı.

Walt Disney'in başka bir önemli girişimi de Disneyland adını verdiği eğlence parkıdır. 1955'te Los Angeles'da açılan bu park, tasarımı ve yapımı açısından Disney filmlerinin fantezilerini çağrıştırılmaktadır. Büyük bir gelir kaynağı olan parkta ünlü çizgi film kahramanlarına adanmış bölümler bulunmaktadır. Walt Disney'in ölüm yılı olan 1966'da Florida'da Disney World adı verilen ikinci eğlence parkının kurulmasına girişilmiştir.

Walt Disney, toplam 29 Oscar Ödülü almıştır.

Sinema tarihinde canlandırma sinemasını ticari alanda söz sahibi yapan ilk sanatçı olarak bilinir. Hem yarattığı tipler, hem de sinemacılık serüveni yoğun bir ticari çabanın sonucudur. Çizgi film tipleri bugün Batı'nın ve Batıcılık'ı benimseyen kültürlerin vazgeçilmez prototipleri arasına girmiş bulunmaktadır.

• **YAPITLAR** (başlıca): *Oswald, the Lucky Rabbit*, 1928, (Talihli Tavşan Oswald); *Mickey Mouse*, 1928, (Miki Fare); *Donald Duck*, 1931, (Vakvak Amca); *Snow White and the Seven Dwarfs*, 1937, (Pamuk Prenses ve Yedi Cüceler); *Fantasia*, 1940; *Pinocchio*, 1940, (Pinokyo); *Dumbo*, 1941; *Bambi*, 1942; *The Three Caballeros*, 1944, (Üç Süvari); *The Living Desert*, (Yaşayan Çöl), 1953, *Cinderella*, 1950, (Külkedisi); *Alice in Wonderland*, 1951, (Alis Harikalar Ülkesinde); *Peter Pan*, 1953; *Lady and the Tramp*, 1955, (Leydi'nin Aşkı); *Sleeping Beauty*, 1958, (Uyuyan Güzel); *Mary Poppins*, 1964, (Gökten İnen Melek).

• **KAYNAKLAR**: R.D. Feild, *The Art of Walt Disney*, 1942; D. Disney Miller (P.Martin ile), *The Story of Walt Disney*, 1957; R. Schickel, *The Disney Version*, 1968.

DISRAELI, Benjamin (1804-1881)

İngiliz devlet adamı ve yazar. İki kez başbakan olmuş, Muhafazakâr Parti'yi bir kitle örgütü haline getirmek için çaba harcamıştır.

21 Aralık 1804'te Londra'da doğdu, 19 Nisan 1881'de aynı kentte öldü. İtalya'dan göç eden bir Yahudi ailesinin çocuğudur. Baba D'Israeli, Yahudi cemaatiyle arası açıldığından, Benjamin'i 1817'de Hristiyan olarak vaftiz ettirdi. 1858'e kadar Yahudiler'in İngiliz Parlamentosu'na girmeleri yasaktı. Bu nedenle babasının-bu davranışı ilerde genç Benjamin'in kişiliğine yön verecek en önemli etken oldu.

Babasının bilim ve edebiyat çevrelerinde tanınmış ve sevilmiş olması Benjamin'in de bu ortam içinde yetişmesini sağladı. Genç yaşta edebiyatla ilgilendi. 17 yaşındayken bir avukat yanında kâtip olarak çalışmaya başladı. Ancak bu işle yetinmeyip iş çevrelerinde spekülasyonlara girişti ve sonuç olarak ağır bir borç yükünün altına girdi.

1831'de politikaya atılmaya karar verdi. Ailesinin seçim bölgesi olan High Wycombe'dan parlamentoya girebilmek için üç kez bağımsız aday olarak seçimlere katıldı. 1832-1835 arasındaki bu seçimlerde başarı sağlayamayınca bir partiye katılmaya karar verdi. 1835'te Muhafazakâr Parti'ye girdi. O günlerde Muhafazakâr Parti bir arayış içindeydi. Partinin, canlılık kazanması için, genç yeteneklere ihtiyacı vardı. Aranılan özellikleri kişiliğinde toplayan Disraeli, konuşma sanatındaki ustalığı ve kendine güveni ile dikkati çekti. 1837 ara seçimlerinde Maidstone seçim bölgesinden parlamentoya girdi.

1841 genel seçimlerini Muhafazakârlar kazanınca, Disraeli, hükümette kendisine de yer verilmesini istedi. Ancak parti önderi Peel bu isteği geri çevirdi. Partinin yönetimini elinde bulunduran grupla Disraeli'nin temsil ettiği yeni ve genç akım arasındaki

Siyasal yaşamı

"Genç İngiltere" grubu

Kıbrıs'ın İngiltere'ye bağlanması

çelişki böylece ortaya çıkmış odu. "Genç İngiltere" adlı bu grup Peel'in yöntemlerine karşı çıktı. Muhafazakâr Parti'nin Peel'in kısa vadeli stratejisine göre değil, ilkelere ve programlara göre yönetilmesini savundular. Onlara göre parti inandırıcı ilkelere dayanmayan sağlam bir temele oturtulmalıydı. Muhafazakârlar süregelen durumun kısır savunucuları olmamalıydılar. Romantik bir düşünce akımı olan "Genç İngiltere" grubu, kraliyetle halkın birlikte İngiltere'yi ayakta tutacağına inanıyor ve bunların birbirlerine kenetlenerek İngiltere İmparatorluğu'nu yüceltecekleri görüşünü benimsiyordu. Bu nedenle Muhafazakâr Parti'nin daha geniş bir tabana yayılması gerekiyordu.

Disraeli, Peel Muhafazakâr Parti'nin önderi olarak kaldıkça kendisinin yükselmeyeceğini biliyordu. Peel'i devirme fırsatı 1846'da ünlü "Tahıl Yasaları" tartışması sırasında doğdu. Peel, yıllardır tahıl ithalini zorlaştıran vergileri düşürmeyi tasarlıyordu. Bu ise Muhafazakâr Parti'nin geleneksel dayanağı olan büyük toprak sahiplerinin çıkarlarına ters düşüyordu. Disraeli bu son derece duyarlı konu ile ilgili olarak politik koşulları iyi değerlendirdi. Peel'e karşı zorlu bir polemige girişti. Peel tahıl vergilerini düşürmeyi başardı, fakat Haziran 1846'da istifa etmek zorunda kaldı.

Önemi

Bir süre sonra Disraeli Muhafazakâr Parti içinde daha da ilerleyerek 1848'de Parti'nin önderi oldu. Parti oy hakkı ve sosyal reform konularında atılımlar yaptı. Disraeli'ye göre bu iki konu Muhafazakârlar'ın rakibi Liberal Parti'ye bırakılmamalıydı. 1867'de önerdiği yeni seçim yasası tasarısını parlamento onayladı. Bu yasa ile oy hakkını kısıtlayan "10 Sterlinlik mal varlığı" barajı kaldırıldı. Böylelikle seçmen kitlesi iki katına çıkarıldı. 1868'de Disraeli başbakan oldu. Ancak partisi aynı yıl içindeki seçimlerde başarısız oldu.

Muhafazakârlar'ın başında Disraeli, Liberaller'in başında ise Gladstone vardı. Disraeli'nin Kraliçe Victoria ile yakınlığı ona büyük avantajlar sağlayacaktı. Kraliçe ile Disraeli en çok Gladstone'a karşı duydukları tepkide birleşiyorlardı. 1874'te Disraeli ikinci kez başbakan oldu. 1875'te Muhafazakârlar'ın çıkarttığı ağır sanayi merkezlerinde işçilerin barınma koşullarını düzenleyen sosyal reform yasasıyla Liberaller'in getirdiği uygulamalar aşılış oluyordu. Kamu sağlığı ve sendikalarla ilgili yasalar da bu dönemde parlamentodan geçirildi.

Disraeli İngiliz İmparatorluğu'nun büyüklüğünü ve gücünü artırmaya yönelik bir dış politika izledi. Ona göre, büyük tehlike Rusya idi. İngiltere ile Hindistan arasındaki bağlantının korunması gerektiğini savundu. 1875 Süveyş Kanalı sorunuyla ilgili girişimleri sonunda Mısır Hidivi İsmail Paşa'nın Süveyş Kanalı Şirketi'ndeki hisselerini İngiliz hükümetisatın oldu. Böylece Disraeli'nin yoğun çalışmaları sonucunda İngiltere bu önemli su yolunun denetimini elde etmiş oldu. Disraeli, Rusya'ya karşı bir tampon olarak Osmanlı İmparatorluğu'nun korunması gerektiğini savunuyordu. 1877'de Disraeli, Rusya'ya karşı savaşa girmesi için Osmanlı hükümetini etkilemeye çalıştı. İngiltere para ve silah yardımı yapacak, gerekirse askeri yardımını da esirgemeyecekti. 1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'nda bunların hiçbirisi gerçekleş-

medi. Savaş Osmanlılar'ın yenilgisiyle sonuçlandı. İngiliz hükümetinin iç çekişmeleri ve Disraeli'nin özellikle Dışişleri Bakanı Salisbury'e söz geçirememesi sonucu Rus orduları Aya Stefanos'a (Yeşilköy) kadar geldiler. 3 Mart 1878'de Aya Stefanos Antlaşması imzalandı. İngiliz hükümetinin bu antlaşmayı Ruslar'la görüşeceğini açıklaması üzerine Ruslar antlaşmanın içerdiği katı koşulları daha da sertleştirdiler.

Kıbrıs Adası'nın İngiliz İmparatorluğu'na katılması Disraeli'nin başbakanlığı yıllarında gerçekleşti. Hindistan yolunu korumak için Disraeli Mart 1878'de II. Abdülhamid'e Kıbrıs'ın "geçici bir süre için" İngiltere tarafından yönetilmesini önerdi. Abdülhamid'in İngiltere'ye karşı duyduğu kuşku bu öneriden sonra daha da arttı. Ancak artan baskılara karşı koyamayınca 4 Haziran 1878'de Kıbrıs Antlaşması imzalandı.

Aya Stefanos Antlaşması 13 Haziran 1878'de toplanacak olan Berlin Kongresi'nin gündemini de içeriyordu. Bu kongreye Disraeli İngiltere'den baş delege olarak katıldı. İngiltere açısından kongrenin sonuçları "Disraeli'nin zaferi" olarak tanımlanmıştır. Gerçekten de Rusya'nın özellikle Bulgaristan konusunda Aya Stefanos Antlaşması'nda yer alan sert koşulları yumuşatıldı. Ama konferansta gene de en çok zarar gören Osmanlı Devleti oldu.

Disraeli iç politikada sağın geniş bir tabana oturması gereğini vurgulayarak Muhafazakâr Parti'ye yeni bir boyut kazandırmış oldu. Kitle tabanı olan sağın, aydın azınlığından oluşan sağdan daha da güçlü olduğunu ileri sürdü. Disraeli, politik görüşlerine yazdığı romanlarında da geniş yer vermiştir. Bunların en önemlisi "Genç İngiltere" hareketinin dinamiğini konu alan *Coningsby*'dir. Ayrıca Yahudiler'in İngiltere'de seçme ve seçilme haklarının olması gerektiğini savunduğu *Tancred* da önemli kitapları arasındadır. Politik yaşamının ilk günlerini konu alan *Endymion* ise en son yapıtıdır.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Vivian Grey*, 5 cilt, 1826-1827; *The Young Duke*, 3 cilt, 1831, ("Genç Dük"); *Vindication of the English Constitution*, 1836, ("İngiliz Anayasası'nın Aklanması"); *The Letters of Runnymede*, 1836, ("Runnymede'in Mektupları"); *Coningsby*, 1844; *Tancred*, 1847; *Lord George Bentinck: A Political Biography*, 1852, ("Lord George Bentinck: Bir Siyasal Yaşam Öyküsü"); *Endymion* 1880.

• **KAYNAKLAR:** E. Clarke, *Benjamin Disraeli*, 1926; S.R. Graubard, *Burke, Disraeli, and Churchill*, 1961; A. Maurois, *Veil de Disraeli*, 1927; W.W. Monypenny ve G.E. Bukle, *The Life of Benjamin Disraeli, Earl of Beaconsfield*, 6 cilt, 1910-1920.

• **BAKINIZ:** GLADSTONE, VICTORIA I.

DI STEFANO, Alfredo (1926)

Arjantin asıllı İspanyol futbolcu. Futbol dünyasının en çok gol atan oyuncularındandır.

4 Temmuz 1926'da Buenos Aires'te doğdu. Futbola doğduğu kentin River Plate kulübünde başla-

Dış politikası

dı. Seri atakları ve güzel golleriyle kısa zamanda büyük üne erişti. Bir ara Huracan kulübüne geçtiyse de tekrar River Plate'e döndü. 1949'da Kolombiya'nın Millonarios Bogota takımına transfer oldu. Bu takımın "korsan" olarak nitelendirilen kadrosunun Uluslararası Futbol Federasyonu Birliği (FİFA) tarafından cezalandırılması üzerine 1953'te İspanya'ya gitti, orada Real Madrid takımına girdi. Real Madrid'in dünyanın en ünlü futbolcularını toplayan "Beyaz Şimşekler" adıyla anılan kadrosunda ünü gün geçtikçe arttı. Futbol dünyasında "Sarı Ok" adıyla tanındı. Real Madrid'in 8 kez lig, 1 kez kupa şampiyonluğunu kazanan kadrosunda yer aldı. On bir yıl oynadığı Real Madrid takımına tam 308 gol kazandı. 2 kez Latin Kupası'nı, 1 kez Kıtalararası Şampiyon Kulüpler Kupası'nı kazanan Real Madrid takımının en başarılı oyuncusu olarak 1957 ve 1959 yıllarında Avrupa'da "yılın futbolcusu" seçildi. Oynadığı liglerde 12 kez gol krallığını kazandı. Real Madrid forması altında attığı 49 golle Avrupa Kupaları'nın Gol Kralı oldu. Futbol yaşamı boyunca 900'ün üzerinde gol attı. 6 kez Arjantin, 31 kez de İspanya milli takımında oynadı. Attığı 23 golle İspanya milli takımının da gol kralı oldu. 1964'te İspanya'nın Barcelona takımına geçti. 1967'de futbolu bıraktı. Daha sonra antrenör olarak bazı İspanya ve Arjantin takımlarını çalıştırdı.

DIX, Otto (1891-1969)

Alman, ressam. Yeni Nesnelcilik (Neue Sachlichkeit) akımının temsilcilerindendir.

2 Aralık 1891'de Unternhausen'de doğdu, 2 Temmuz 1969'da Singen'de öldü. 1905-1909 arasında Dresden Uygulamalı Sanatlar Okulu'nda sanateğitimi gördü, I.Dünya Savaşı'nda Hollanda, Fransa, Polonya ve Rusya cephelerinde çarpıştı. Savaşın sonra öğrenimini Dresden ve Düsseldorf akademilerinde tamamladı. 1927-1933 arasında Dresden Akademisi'nde öğretmen olarak çalıştı. 1933'te Naziler tarafından sanatı yozlaştırmakla suçlanarak görevine son verildi. Yapıtlarını sergilemesi yasaklandı, 1939'da da tutuklandı. II.Dünya Savaşı'nda Alman ordusunda savaşırken Fransa'da esir düştü. 1946'da yeniden Almanya'ya döndü. Batı Berlin, Berlin ve Dresden akademilerine onur üyesi seçildi. 1959'da Düsseldorf kentinin Cornelius nişanı ile ödüllendirildi.

Dix, başlangıçta Alman toplumunun iki dünya savaşı arasında içine düştüğü yoksullukları ve çelişkileri ele alan eleştirel bir üslup geliştirmiştir. Özellikle *Savaş* adını verdiği metal baskı dizisinde savaşın vahşetini ve çeşitli olumsuz etkilerini çarpıcı bir dille yermiştir. Aynı anlayışı daha sonra Yeni Nesnelciler'in sergilerinde de ısrarla sürdürmüştür. Resimleriyle iletmek istediği bildiriye daha güçlü kılmak için perspektifi ve biçimi en aşırı boyutlarına değin zorlamıştır.

• **YAPITLAR** (başlıca): *Savaş*, dizisi, 1914, Devlet Sanat

Müzesi, Düsseldorf; *Kibrit Satıcısı I*, 1920, Devlet Galerisi, Stuttgart, *Annemle Babam*, 1924, Aşağı Saksonya Eyalet Galerisi, Hannover; *Kibrit Kutusu*, 1926, Devlet Sanat Salonu, Mannheim.

Sergey Pavloviç Diaghilev

DIAGHİLEV, Sergey Pavloviç (1872-1929)

Rus bale emprezaryosu. Rus bale-sini Avrupa'ya tanıtmış ve baleye sanatsal bir bütünlük kazandırmıştır.

31 Mart 1872'de Novgorod dolaylarında Perm'de doğdu, 19 Ağustos 1929'da Venedik'te öldü. Soylu bir anne ve tuğgeneral bir babanın oğluydu. Annesi doğum sırasında ölünce üvey annesi tarafından müzik eğitime yönelik sıkı bir disiplin altında yetiştirildi. 1890'da hukuk öğrenimi görmek için St.Petersburg'a (bugün Leningrad) gitti ve burada ressam Aleksandr Benois (1870-1960) ve Léon Bakst'in (1866-1924) çevresinde toplanan genç kuşak müzisyen, ressam ve yazarlarından oluşan Mir İskusstva (Sanat Çevresi) adlı gruba katıldı. 1893'te bu topluluktaki bazı arkadaşlarıyla, Almanya, Fransa ve İtalya'yı kapsayan bir geziye çıktı ve Emile Zola, Charles Gounod ve Giuseppe Verdi gibi sanatçılarla tanıştı. Dönüşte, Petersburg'da Rimsky-Korsakov'dan müzik dersleri aldı. Diaghilev, 1896'da hukuk öğrenimini tamamlamasına karşın, meslek olarak müzikle ilgili bir uğraş seçmeye karar verdi. Korsakov kendisine yeteneklerini beste alanında kullanmasını söyleyince, bir vokal parça besteledi. Bu yapıtı ilgi görmeyince beste çalışmalarına son verdi ve sahne gösterileriyle ilgilenmeye başladı. Diaghilev'in opera ve bale konusunda riskli, çok masraf gerektiren, sahnelenmesi güç tasarımları vardı. Parası olmadığından bunları bir süre ertelemek zorunda kaldı. 1899'da arkadaşlarıyla *Mir İskusstva* adlı bir dergi çıkarmaya başladı ve 1904'e değin bu derginin yayın yönetmenliğini üstlendi. Aynı yıl Maryinsky Tiyatrosu'na sanat danışmanı olarak atandı ve 1901'e değin tiyatronun yayın işlerini yürüttü. 1903'te 18.yy Rus portre ressamlarının yapıtlarını toplamaya başladı ve bunları 1905'te St.Petersburg'daki Tavride Sarayı'nda sergiledi. Aynı yıl Rusya turnesine çıkmış olan Isadora

Duncan'ın bir gösterisini izledi. Duncan'ın "serbest dans" adını verdiği, müzik parçalarının bağımsız yorumuna dayanan üslubu, Diaghilev'in ilgisini yeniden baleye çekti. Diaghilev 1906'da Fransız ve Rus sanatları arasındaki yakınlığı araştırmak için Paris'e gitti ve Salon D'Automne'da Rus ressamlarına ayrılmış bir sergi açtı. Bir yıl sonra gene Paris'te, Rus bestecilerinin yapıtlarının çalındığı bir dizi konser düzenledi. 1908'de M. Mussorgski'nin *Boris Godunov* adlı operasının sahneye konmasını sağladı. Başrolü Şalyapin'in oynadığı bu yapıt büyük ilgi toplayınca, Diaghilev'den bir sonraki mevsim Paris'te sergilenmek üzere bir gösteri daha düzenlemesi istendi. Bu çağrı, değişik sanat dallarını tek bir bütün içinde sergilemek amacıyla olan Diaghilev'in aradığı olanaktı. Rusya'ya dönüşünde Çarlık Tiyatrosu'nda, başta Anna Pavleva, Mihail Fokin, Vaslav Nijinsky olmak üzere, Tamara Korsavina, İda Rubinstein, Mihail Mordkin ve Adolf Bolm gibi dansçıların katıldığı bir topluluk kurdu. Bu toplulukla 1909'da Paris'te Châtelet Tiyatrosu'nda, iki ay süresince bir gösteri düzenledi. Isadora Duncan'ın yenilikçi dansı, R. Wagner'in konuları ve Charles Baudelaire'in kuramından yola çıkarak hazırlanan gösteride topluluk geleneksel balenin katı kurallarından uzak yorumuyla büyük ilgi çekti. Diaghilev'in ünü, bunu izleyen yıllarda sergilenen Stravinski'nin *Ateş Kuşu*, *Petruşka* ve *Bahar Ayini* baleleriyle bütün Avrupa'ya yayıldı. 1911'de Nijinski'nin Maryinski Tiyatrosu'ndan ayrılmasıyla topluluk bağımsız, özel bir kuruluş haline geldi ve Rus Baleleri Topluluğu adıyla, Roma, Monte Carlo, Londra, ABD ve Güney Amerika'da temsiller verdi. Diaghilev, Ekim Devrimi'nin ardından bir daha dönmek üzere Rusya'dan ayrıldı ve 1929'a değin Rus Baleleri Topluluğu'nun yöneticiliğini yaptı, dünyanın birçok yerinde gösteriler düzenledi. 1929 Temmuzunda Londra'da Covent Garden'da düzenlediği gösterisinin ardından dinlenmek için Venedik'e gitti ve orada öldü.

Sergey Diaghilev genç ve yeni yetişen yeteneklere ilgiyi ve insanları bir araya toplamaktaki üstün becerisiyle gününün bale sahnelerinde etkili olmuştur. Düzenlemeleriyle Fokine, Nijinsti, Massine, Nijinska ve Balanchine gibi koreografların, Karsavina, Bolm, Dolin ve Lifar gibi dansçıların yeteneklerinin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Çalışmalarında Stravinski, Prokofiyev, Poulenc, Satie, Ravel, Debussy, de Falla gibi bestecilerin, Benois, Bakst, Picasso, Matisse, Marie Laurencin (1885-1956), Derain, Braque, Utrillo ve G. de Chirico gibi birçok ressamın ve J.L. Vaudoyer, Cocteau gibi yazarların katkılarından eşsiz bir bütün ortaya çıkarmıştır.

Diaghilev 1910-1920 arasında en önemli sanatsal gelişim ve eğilimleri harekete getirmiş, baleye bir bütünlük ve ciddiyet kazandırmıştır.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Ateş Kuşu*, 1910, müz. Stravinski; *Petruşka*, 1910, müz. Stravinski; *The Afternoon of a Foun*, müz. Debussy, ("Bir Pan'ın Öğleden Sonrası"); *Bahar Ayini*, müz. Stravinski; *Neşeli Kadınlar*, müz. Scalatti; *Üç Köşeli Şapka*, müz. Manuel de Falla; *Tilki*, müz. Stravinski; *Düğün*, müz. Stravinski.

DİBİL

(765-861)

Arap, şair. Abbasiler'e karşı yazdığı ağır yergilerle tanınmıştır.

Asıl adı Muhâmmed'dir. Bazı kaynaklarda Hasan veya Abdurrahman olarak da geçer. Nerede doğduğu belli değildir. Basra'da öldü. Yaşlı dişi deve anlamına gelen Dibil lakabıdır.

Gençliğinde düzensiz bir yaşam geçirdikten sonra Bağdat'a yerleşti. Yergi şairi Müslim b. Velid ile tanıştı. Onan şiir yazma yöntemlerini öğrendi. Yine onun yardımıyla Abbasi halifesi Harun Reşit'in sarayına girdi. Resmi görevle Toharistan'ın (Kuzey Afganistan) Simincan kasabasında bulundu. Hacca gitti. Dönüşünde Mısır'da valilik görevinde bulunan Muttalib b. Abdullah'ın yanında bir süre kaldı. Valiye methiyeler yazarak ödüller aldı. Assuan'a yönetici olarak atandı. Bir söylentiye göre daha önce valiye yazdığı yergilerden ötürü hemen görevinden ayrıldı.

İbrahim b. Mehdi, 817'de el-Memun'un Horasan'da bulunduğu bir sırada halife ilan edilince, halife ve Abbasi ailesi hakkında ağır yergiler yazdı. Dibil yaşamı boyunca Halife Ali'den yana koyu bir Şii olarak kaldı. Peygamber soyundan gelen imamlara yazdığı övgülerle onlara bağlılığını belirtti.

Dibil ile şair Ebu Sadü'l-Mahzumi arasında Bağdat'ta toplumun büyük bir kesimini yıllarca oyalayan büyük bir tartışma oldu. Ebu Sadü'l-Mahzumi kuzey Araplar'ını (Nizariler) tutuyor, kasideleriyle Dibil'in tuttuğu güney Araplar'ını (Kahtâniler) yeriordu. Dibil'de bunları kaba halk diliyle yanıtlıyordu. Durum ileri boyutlara varınca halife Mutasım olaylara el koydu. Hatta Dibil kuzey Araplar'ına söylediği bir yergi yüzünden Basra valisi tarafından zindana atıldı. Hapisten kurtulduktan sonra el-Ahvaz topraklarına sığındı. Bazı şiirleri İbn Kuteybe ve Ebu'l-Ferec el-İsfahani tarafından derlenmiştir.

DİKMEN, Halil

(1906-1964)

Türk, ressam. Klasik bir sanat eğitime dayanan, konularını yurt gerçeklerinden alan büyük kompozisyonlarıyla tanınmıştır.

İstanbul'da doğdu, 17 Ekim 1964'te Ankara'da öldü. Güzel Sanatlar Akademisi (şimdi Mimar Sinan Üniversitesi) İbrahim Çallı ve Hikmet Onat atölyelerinde resim öğrenimi gördü. 1927'de Resim Bölümü'nü birincilikle bitirince Fransa'ya gönderildi. Paris'te önce Académie Julien'de Albert Laurens'den ders aldı sonra da André Lhote atölyesinde bir buçuk yıl çalıştı. 1931'de yurda döndü. Kayseri Lisesi'nde altı yıl süren resim öğretmenliğinden sonra 1936-1937 ders yılında kısa bir süre Galatasaray Lisesi'nde öğretmenlik yaptı.

1937'de Atatürk tarafından kurdurulan Resim ve Heykel Müzesi'ne ilk müdür olarak atandı. 1961'e değin bu görevde kaldı. Müzenin kuruluşu gibi ağır bir işi başarmanın yanı sıra müzenin gelişip yeni koleksiyonlarla zenginleşmesinde büyük rol oynadı. Resim ve Heykel Müzesi müdürü iken 1949'dan başlayarak bir yandan da Akademi'de resim galerisi öğretmenliği yaptı. 1961'de Milli Eğitim Bakanlığı Güzel Sanatlar Genel Müdürlüğü'ne getirildi ve ölümüne değin bu görevi yürüttü.

Halil Dikmen bir ara D Grubu sergilerine katıldı. Ancak yaradılışı ve eğilimleri grubun soyutlamaya yönelik estetik anlayışıyla pek bağdaşmadı. Paris'te çalıştığı süre içinde Rönesans ressamlarının tekniklerini, kompozisyon ve ışık-gölge anlayışlarını incelemişti. Klasik sanata, özellikle İtalyan klasiklerine büyük tutkusu vardı. Bu tutku desen ve taslaklarıyla *Cephane Taşyan Köylü Kadınlar*, *Portakal Toplayanlar*, *Balıkçılar* gibi büyük boyutlu kompozisyonlarında izlenir. Tablolarında renkten fazla desene ve ışık-gölgeye önem verdi. Işık ve gölgelerin dağılımında klasik ölçülere başvurdu. Yüzeyi önce griler ya da toprak renkleriyle örter, valörlerini (renk değerleri) düzenledikten sonra, tablo kuruyunca hafifçe renklendirirdi. Valörcü ve akademik çalışmalarından sonra bir süre, soyutlama dozu bir hayli yüksek, kübist kökenli biçimsel denemelere girdi. Ama hangi türe başvurursa vursun figüratif bir Klasikçilik'e tutkunluğu, hemen ortaya çıkan bir özelliği idi.

D Grubu'nun sergilerine ve devlet sergilerine katılan Halil Dikmen, 1929'da Salon d'Automne'a *Saksı İçinde Jeranyum* resmi ile kabul edildi. Yaşamı boyunca çeşitli ülkelerde sergiler açtı.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Cephane Taşyan Köylü Kadınlar*, 1933, İstanbul Resim ve Heykel Müzesi; *Masalı Natürmort*, 1951; *Balıkçılar*, 1958, İstanbul Resim ve Heykel Müzesi; *Portakal Toplayanlar*, 1959; *Kadın Portresi*, İstanbul Resim ve Heykel Müzesi; *Köylü Kadınlar*, İstanbul Resim ve Heykel Müzesi.

• **KAYNAKLAR:** N.Berk, *İstanbul Resim ve Heykel Müzesi Tanıtmağı*, 1972; N.Berk, H.Gezer, *50 Yılın Türk Resim ve Heykeli*, 1973; Güzel Sanatlar Akademisi, *Halil Dikmen*, 1964, broşür.

DİKMEN, Şükriye (1918)

Türk, ressam. Kesin konturlar ve düz renklerle boyanmış yüzeylerin bireşimine dayanan bir üslup oluşturmuştur.

İstanbul'da doğdu. 1948'de İstanbul Güzel Sanatlar Akademisi (bugün Mimar Sinan Üniversitesi) Yüksek Resim Bölümü'nü bitirdi. 1953'te Paris'te École du Louvre'un Sanat Tarihi Bölümü'nden mezun oldu. Yine Paris'te üç yıl boyunca Fernand Léger'in atölyesinde, iki yıl da Académie Ranson'da çalıştı. 1953'ten başlayarak yurt içi ve yurt dışında birçok kişisel sergi açtı. 1957'de Edinburgh Festivali'ne, 1961'de Sao Paulo Bienali'ne, 1962'de Brüksel,

Paris ve Viyana'da açılan Çağdaş Türk Sanatı sergilerine katıldı. 1968'de İstanbul Güzel Sanatlar Akademisi'nde eski ve yeni resimlerini bir araya getiren bir toplu sergisi düzenlendi.

Resimlerinde öğrencisi olduğu Léger'den başka Matisse'in etkileri de görülür. Portreler, nüler, natürmort ve manzara resimleri yapmıştır. Resimlerini yalınlaştırılmış, kesin konturlarla sınırlı ve iki boyutlu biçimlerle kurar. Bu biçimleri saf renklerle, bazen parlak, bazen mat uyumlar içinde yüzeysel olarak boyar, boyası saydam ve incedir. Işık-gölge oyunlarına başvurmaz. Katı ama açık ve sade bir anlatımı vardır.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Portre*, 1960; *Portre*, 1965; *Portre*, 1963; *Kompozisyon*, 1967; *Kompozisyon*, 1968, *Kavuncu*.

• **KAYNAKLAR:** N.Berk, *İstanbul Resim ve Heykel Müzesi Tanıtmağı*, 1972; N.Berk, *50 Yılın Türk Resim ve Heykeli*, 1972; Ş.Dikmen, *Retrospektif Sergisi Kataloğu*, 1968.

DİKRAN ÇUHACIYAN (1836-1898)

Osmanlı, besteci. Türkiye'de operet yazan ilk müzikçidir.

İstanbul'da doğdu, İzmir'de öldü. Bazı kaynaklar doğum tarihini 1837 ya da 1840 olarak verirler. Sultan Abdülmecid'in saatçıbaşı Kevork Çuhacıyan'ın oğludur. Özel derslerle piyano öğrenerek müziğe başladı. Müzik öğrenimi görmesi için 1861'de babası tarafından İtalya'nın Milano kentine gönderildi. İki yıla yakın bir zaman süren öğrenimi sırasında, İtalyan opera-buffa, Fransız opera-komik ve "singspiel" denilen Alman operet örneklerini tanıma fırsatı buldu. İstanbul'a dönünce, "Kınar" (Kemençe) adlı bir müzik derneği kurdu, bir de aynı adda, Ermenice bir müzik dergisi çıkarmaya başladı.

1868'de *İkinci Arşak* adlı operasını besteledi; konusu 4. yy Ermeni tarihinden alınan bu yapıt, bazı bölümleri çıkarılarak, *Olympia* adıyla, 1869'da Beyoğlu'ndaki Naum Tiyatrosu'nda sahnelendi. Ertesi yıl Naum Tiyatrosu'nun yanması üzerine, Beyazıt'taki Askeri Misafirhane'yi kiralayarak, Karakin Melikyan adlı zengin bir Ermeni'nin maddi desteğiyle operetler sahnelemeye başladı. Bestelediği tarihten iki yıl sonra, 1874'te burada sahnelediği *Arif Ağanın Hilesi*, ilk Türk operetidir. Bu operetin gördüğü ilgi üzerine, Güllü Agop da Gedikpaşa Tiyatrosu'nda Çuhacıyan'ın yapıtlarına yer vermek istedi. Çuhacıyan, kendi oyuncularını ile Güllü Agop ekibinin birleşmesiyle kurulan bu güçlü kadro için aynı yıl *Köse Kâhya*, bir yıl sonra da *Leblebici Horhor Ağa* operetlerini yazdı. Bunlardan ilki kimi eleştirmenlerce bestecinin en başarılı yapıtı sayılmış; Anadolu'dan İstanbul'a gelen bir köylünün başından geçen olayları neşeli şarkılarla anlatan ikincisi ise çok yaygın bir ün kazanmıştır.

Sırbistan Savaşı'nın zaferle sonuçlanması üzerine, 1876'da, Çuhacıyan, bu savaşı konu alan *Aleksinaz* operasını besteledi. 1878 Osmanlı-Rus Barış

Antlaşması'ndan sonra, Grandük Nikola şerefine düzenlenen törende yapıtlarından bölümler dinletti; II. Abdülhamid ile Nikola kendisini birer nişanla ödüllendirdiler. Çeşitli tarihlerde Fransız ve İtalyan nişanları da almıştır. Çuhacıyan 1883'te Balkan ülkelerinde 1885'te de Mısır'da turneye çıktı, yapıtları bu ülkelerde büyük ilgi gördü. İki kez Paris'e gidip geldi, piyanist, orkestra ve koro şefi olarak konserler verdi. Son gidişinde *Zemire* operasını sahneye koydu, ama beklediği ilgiyi görmedi. Son yapıtı olan *Indiana* operasını sahneye koyamadan, büyük bir yoksulluk içinde yaşadığı İzmir'de öldü. Cenaze töreninde, kendi bestesi olan "Cenaze Marşı" çalındı. İzmir Ermeni Mezarlığı'nda bulunan mezarına 1903'te bir anıt taş dikilmiştir.

Çuhacıyan, Türkiye'de operet ve opera yazan ilk bestecidir. İlk operet tiyatrosunu da o kurmuştur. Müziğinin en belirgin özelliği, geleneksel Türk müziğinin makamları ile çeşitli motiflerinden geniş ölçüde yararlanmasıdır. Türk müziğini Batı müziğiyle kaynaştırmaya çalışmış, bu yolda ilk denemeleri yapan besteci olmuştur.

Çuhacıyan, yaşadığı yıllarda yeterince ilgi görmemiş bir sanatçıdır. Bunun başlıca nedenleri, opera ya büyük ilgi duyan Abdülmecid zamanında henüz yapıt vermemiş olması, daha sonraki padişahlar zamanında da sahneli müziğe yönelik ilginin canlı tutulmaması ve bestecinin yapıtlarını sahnelemek için gerekli maddi destekten yoksun kalmasıdır. Operetleri asıl 1908 Meşrutiyeti'nden sonra ilgi görmeye başlamış, yakın zamanlara kadar birçok kez sahnelenmiştir. Ayrıca, operetlerindeki sevilen şarkılar zamanın tanınmış sanatçılarınca taş plaklara okunmuş, böylece geniş bir kitlenin sevdiği bir besteci olmuştur.

• **YAPITLAR (başlıca):** Opera: *İkinci Arşak* (Arsace II), öteki adıyla *Olimpia*, 1868; *Aleksinaz*, 1876; *Zemire*, 1880; *Indiana*, 1897. Operet: *Arif Ağanın Hilesi*, 1872; *Köse Kâhya*, 1874; *Leblebici Horhor Ağa*, 1875. Çeşitli: marşlar; şarkılar; sözlü dini besteler; piyano parçaları.

• **KAYNAKLAR:** M.R. Gazimihal, *Türkiye-Avrupa Müsiki Münasebetleri*, 1939; İ.M.K.İnal, *Hoş Sada*, 1958; G. Oransay, *Batı Tekniğiyle Yazan 60 Türk Bağdar*, 1965.

DİLÂÇAR, Agop (1895-1979)

Türk, dilbilimci. Türk Dil Kurumu'nun ilk başuzmanı olarak Türkçe'nin özleştirilmesi çalışmalarına katkıda bulunmuştur.

22 Mayıs 1895'te İstanbul'da doğdu, 12 Eylül 1979'da aynı kentte öldü. Asıl soyadı Martayan'dır. 1935'te Atatürk'ün isteğiyle Dilâçar soyadını aldı. Kayseri'den İstanbul'a göç etmiş, ticaretle uğraşan bir Ermeni ailesinden geliyordu. İlk ve ortaöğrenimini Gedikpaşa'da misyonerlerin açtığı bir Amerikan okulunda tamamladı. Küçük yaşlarda İngilizce ve Ermenice öğrenmişti. Ortaöğrenimi sırasında da Rumca ve İspanyolca öğrenme olanağını buldu. 1910'da Robert

Kolej'e girdi. Dil öğrenmek onun için bir tutku olmuştu; burada Latince, Yunanca ve Almanca öğrenmeye başladı. Okuldaki yabancı öğrenciler yoluyla Rusça ve Bulgarca'yla tanıştı. Ayrıca öğretmeni Tevfik Fikret'in de etkisiyle Türk diline özel bir ilgi duydu. 1915'te Robert Koleji bitirince, savaş yılları olduğu için hemen askere alındı. Güney cephesinde, o sırada Şam karargâhının komutanı olan Mustafa Kemal'le karşılaştı, onunla Türkçe üstüne söyleşiler yaptı. 1918'de Beyrut'ta bir okulun müdürü oldu. Bir yıl sonra İstanbul'a gelerek Robert Kolej'de İngilizce öğretmenliğine başladı. Evlendikten sonra Sofya'ya yerleşti. Svaboden Üniversitesi'nde Eski Doğu dilleri ve Osmanlıca dersleri verdi. 1932'de ilk Türk Dil Kurultayı'na çağrıldı. Bu tarihten sonra İstanbul'a yerleşti. 1934'te Türk Dil Kurumu başuzmanlığa atandı. 1936-1950 arası Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi'nde dilbilim tarihi ve genel dilbilim dersleri verdi. 1942-1960 arasında *Türk Ansiklopedisi*'nin danışmanlığını ve redaktörlüğünü yürüttü. 1960'dan ölümüne değin dilcilik ve Türkoloji ile ilgili araştırma ve çalışmalarını yoğun olarak sürdürdü.

Dilâçar, yayım etkinliklerine daha öğrenciyken başlamış, *Jamanak*, *Püzanston* gibi Ermenice gazetelerde yazılar yazmıştı. Beyrut'ta bulunduğu sırada da gene bir Ermenice gazetesinin yazı işlerini yürüttü. Ayrıca çeviriler yaptı. 1922'de *İlk Deney* adlı bir oyun yazdı. Ancak onun tanınmasını sağlayan çalışmaları, özellikle eski Türk dilleriyle ilgili araştırmalarıdır. Sofya'da başladığı Türk dili araştırmalarının ilk ürünü, Orhon yazıtlarını en eski Türk yazını olarak değerlendiren *Türk Kraganuçyun 1200 Amyagı* (Türk Yazıtlarının 1200.Yıldönümü) adlı çalışmasıdır. Bunun hemen ardından ilk Türk Dil Kurultayı'na sunduğu bildirilerde, Türk diliyle Sümer ve Hint-Avrupa dilleri arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Son yıllarında ise *Kutadgu Bilig* üzerine eğilmiş, 1972'de *Kutadgu Bilig İncelemesi* adlı bir çalışma yayımlamıştır.

Cumhuriyet dönemiyle başlayan dil tartışmaları ve dilin özleştirilmesi çalışmalarında, Türk Dil Kurumu başuzmanı olarak Dilâçar'ın önemli bir yeri vardır. Dilâçar, dilde sadeleştirmeyi yeterli bulmuyor ayrıca dilin özleştirilmesi ve çağdaş kavramları karşılayacak bir bilim ve kültür dilinin de yaratılması gereğine inanıyordu. Bunun için de Türkçe'nin zengin köküne inilmesi, dilin öz değerlerinin korunması gerektiğini düşünüyordu. Dilâçar için dile müdahale mümkün ve haklı bir amaçtır. Ona göre dil, toplumsal bir varlıktır, millî vicdan değiştikçe, "lenguistik vicdan", anlatım biçimleri ve dil zevki de değişir; Alman dilbilimci W.Humboldt'un da dediği gibi dil bir yapıt değil, bir etkinliktir. Buna göre, dile gelişimi içinde bilinçli ya da bilinçsiz olarak müdahale edilebilir. 1940'taki "Dilin Özleşmesi", 1957'de "Dile Müdahale" gibi makalelerinde ve 1965'teki *Türkiye'de Dil Özleşmesi*, 1978'deki *Anadili İlkeleri ve Türkiye Dışındaki Başlıca Uygulamalar* gibi kitaplarında bu konuyu, başka dillerdeki özleştirme çalışmalarından da örnekler getirerek incelemiştir.

Güneş-Dil kuramının oluşmasına da katılan Dilâçar, kuramcılığının yanı sıra bir özleştirme uygulayıcısı olmaya çalışmıştır. *Dil, Diller ve Dilcilik* adlı yapıtında, özellikle dilbilim kavramlarına Türkçe

karşılıklar üretmeye çalışmıştır. Ayrıca Türk Dil Kurumu'nun tasarladığı bir dizi terimler sözlüğünün hazırlanmasında etkin olarak yer almıştır. Dilâçar'ın, kitaplarının dışında, başta Türk dilinin özleştirilmesi olmak üzere dilbilimin çeşitli konuları, Türk lehçeleri, Türk ve yabancı dilbilimciler üstüne çok sayıda makalesi ve yayımlanmamış çalışmaları vardır.

• **YAPITLAR** (başlıca): *Les Bases bio-psychologiques de la Güneş-Dil*, 1936, ("Güneş-Dil Kuramı'nın Bio-psikolojik Temelleri"); *Devlet Dili Olarak Türkçe*, 1962; *Thomsen*, 1963; *Türk Diline Genel Bir Bakış*, 1964; *Türkiye'de Dil Özleşmesi*, 1965; *Dil, Diller ve Dilcilik*, 1968; *Kutadgu Bilig İncelemesi*, 1972; *Anadili İlkeleri ve Türkiye Dışında ki Başlıca Uygulamalar*, 1978.

• **KAYNAKLAR**: K.Türkay, A.Dilâçar, 1982.

• **BAKINIZ**: İ.N.DİLMEN.

DİLEMRE, Saim Ali (1880-1954)

Türk, hekim ve dilbilimci. Değişik dil yapılarını inceleyerek genel dilbilgisi üstüne kuramsal çalışmalar yapmıştır.

İstanbul'da doğdu, aynı kentte öldü. İstanbul'daki öğrenimini tamamladıktan sonra 1908'de Almanya'ya gitti. Giessen Üniversitesi'nde tıp okudu. Türkiye'ye dönünce İstanbul Darülfünunu Tıp Fakültesi'nde Rıfat Hüsamettin Paşa'nın asistanı oldu. Daha sonra Dr. Hamdi Suad'ın laboratuvarında şef olarak çalıştı. Profesör olduktan sonra morg müdürlüğüne atandı. 1930-1931'de *Türk Antropoloji Mecmuası*'nda dilbilgisi üstüne Türkçe ve Fransızca yazılar yazdı. 1935-1940 arasında Ankara'da Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde genel dilbilgisi dersleri verdi. Beşinci dönemde milletvekili seçilerek Büyük Millet Meclisi'ne girdi.

Dilemre, özellikle dilbilgisi alanında çalışmıştır. Dünya dillerinin yapılarını incelemiş, Türkçe'yle karşılaştırmalı çözümlemeler yapmıştır. İki ciltlik *Genel Dil Bilgisi* kitabında dilbilgisini kuramsal olarak ele almış, dil, konuşma, yazı, anlam, dilin değişimi, dilbilgisi tarihi gibi konulara eğilmiş, ayrıca Güney Asya'dan Afrika ve Amerika'ya uzanan geniş bir alanda var olmuş ve var olan diller üstüne incelemelere yer vermiştir. Dilemre bu kitabında özgün bir dil kuramı geliştirmemiş olsa da, dilin dış dünyayla ilişkisi, konuşma ve dilin değişim dinamiği üstüne söyledikleri, Batı'da gelişen dilbilim anlayışıyla yakından ilişkilidir. Kitap bu anlamda çağdaş dil tartışmalarına bir giriş sayılabilir.

Dilemre, Türk dilinin yapısıyla ilgili çalışmalarının yanı sıra dil devrimiyle de yakından ilgilenmiş, bu konudaki görüşlerini iki ciltlik *Dil Devrimi İçin* adlı kitabında toplamıştır. Ayrıca Güneş-Dil kuramını ele aldığı bir kitabı vardır.

Dilemre bir hekim olarak tıp konusunda da çalışmalar yapmıştır. Hekimliğini ve dilciliğini birleştiren en önemli çalışması hekimlik terimleriyle ilgili-

dir. 1945'te yayımlanan *Hekimlik Dili Terimleri* adlı kitabından sonra da terimler üstünde çalışmasını sürdürmüştür.

• **YAPITLAR** (başlıca): *Tıp: Hususi Marazî Teşhis*, 1928; *Uykusuzluk ve Tedavisi*, 1928; *Hekimlik Dili Terimleri*, 1945. **Dilbilim**: *Les Affixes Indo-Européens et le Turc*, 1935, ("Hint-Avrupa Ekleri ve Türkçe"); *Probleme Turco-Celtique*, 1936, ("Türk-Kelt Sorunu"); *La Théorie Güneş-Dil*, 1936, ("Güneş-Dil Kuramı"); *Dil Coğrafyası*, 1937; *Genel Dil Bilgisi*, 2 cilt, 1939-1942; *Dil Devrimi İçin*, 1949; *Dil Devrimi İçin II. Terimler Meselesi*, 1949; "Türkçe'nin Tarihsel Tabiatı", *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı*, 1953.

DİLHAYÂT KALFA (18. yy)

Türk, besteci. Klasik Türk musikisinde başarılı yapıtlar vermiş bir kadın bestecidir.

Yaşamı üzerine çok az bilgi vardır, bunlar da söylentilere dayanır. 18.yy ve 19. yy'ın başlarında yaşadığı öne sürülür. Adı ve sanı, Saray'da yetiştirilip görevlendirildiğini gösteriyor. Çocukluk çağındayken, cariye olarak Saray'a alınmış, saray yaşayışıyla ilgili belirli işlerde ve musikide ustalaşan kadınlara verilen "kalfalık" rütbesine kadar yükselmiştir. İyi bir hanende (okuyucu) ve tamburi olduğu söylenir.

Eski güfte derlemelerinde, kâr, beste, semai, şarkı, peşrev, saz semaisi formlarında yüzü aşkın yapıt bestelemiştir. Günümüze ulaşan az sayıdaki yapıtları bestecilik yeteneğini ortaya koyan, seçkin yapıtlardır. Özellikle evcârâ peşrevi ile saz semaisi, saz eserleri repertuarının başyapıtlarıdır. Bu iki saz eseri, kendisinden sonraki besteciler için, evcârâ makamının kuruluşunu, gelişimini, özelliklerini tanımlayıcı nitelikte birer örnek olmuştur. Sözlü yapıtları da ince bir duyarlılığı yansıtan, klasik üslupta, değerli musiki parçalarıdır.

• **KAYNAKLAR**: S.Ezgi, *Nazari ve Ameli Türk Musikisi*, I,IV, 1933,1940; Haşım Bey, *Mecmua-i Haşım*, 1864; R.Kam, "Dilhayât Kalfa", *Radıyo*, (76), 1948; A.A. Konuk, *Hanende*, 1899; İ.B.Süreşan, "Kadın Bestekârlarımız", *Musiki Mecmuası*, (147), 1960; H.Yenigün "Kadın Bestekârlarımız", *Musiki Mecmuası*, (26-27), 1958.

DİLLİGİL, Avni (1908-1971)

Türk tiyatro ve sinema oyuncusu, yönetmeni. Amatör tiyatro hareketiyle ilgilenerek Türk tiyatrosuna birçok oyuncu kazandırmıştır.

Lübnan'da Hayfa'da doğdu, İstanbul'da öldü. Edirne ve İstanbul liselerinde okudu. Sahneye ilk olarak Samsun Türk Ocağı'nda çıktı. Ailesi onu Eskişehir Cer Atölyesi'ne tornacı olarak soktuysa da,

gizlice İstanbul'a kaçtı. 1925'te sınavla İstanbul Belediye Şehir Tiyatrosu'na girdi. 1927'de *Hamlet*'te küçük bir rolle profesyonel oyunculuğa başladı. Uzun süre Reşit Rıza Samako'nun Türk Tiyatrosu'nda Anadolu turnelerinde oynadı. 1940'ta yeniden İstanbul Belediye Şehir Tiyatrosu'na döndü. 1946'da İzmir Şehir Tiyatrosu'nu kurmak için gittiği İzmir'de dört yıl kaldı. 1950'de bu kurumun kapatılmasıyla Biçim Tiyatro adlı bir topluluk kurdu ve çeşitli turnelere çıktı. 1953'te Türk tiyatro tarihinde önemli bir yeri bulunan İstanbul Üniversitesi Talebe Birliği Gençlik Tiyatrosu'nun başına geçerek amatör tiyatro hareketine canlılık kazandırdı, birçok tiyatrocuyu yetiştirdi. Gençlik Tiyatrosu 1954'te onun yönettiği bir oyunla, Almanya Erlangen Uluslararası Üniversiteler Tiyatro Şenliği'nde birincilik ödülünü kazandı.

Avni Dilligil 1941'de oyuncu olarak başlattığı sinema çalışmalarını, 1950'den sonra yönetmen olarak sürdürdü. 1956'da İzmir'de Ara Tiyatro adlı bir topluluk kurdu, 1960'ta yeniden İstanbul Belediye Şehir Tiyatrosu'na döndü. 1962'de Halk Tiyatrosu, 1967'deyse Avni Dilligil Topluluğu adındaki toplulukları kurdu. Bir turnede hastalanınca İstanbul'a döndü. Kadıköy İl Tiyatrosu'nda çalışırken öldü.

Avni Dilligil, Türk tiyatrosunun çeşitli aşamalarında usta bir oyuncu, popüler bir yönetmen olarak belirmiştir. Özellikle amatörlerle çalışmaya özen göstermesi ve günümüzün birçok usta oyuncusuna öğretmenlik etmesi önemli yönlerinden biridir.

- YAPITLAR (başlıca): Oynadığı Oyunlar: *Hamlet*, 1927; *Othello*, 1932; *Cürüm ve Ceza*, 1934; *Ölçüye Ölçü*, 1935; *Faust*, 1936; *Kral Lear*, 1937; *Ayak Takımı Arasında*, 1940; *Vişne Bahçesi*, 1943; *Satıcının Ölümü*, 1961; *Merdiven*, 1971.

DİLMEN, Güngör (1930)

Türk oyun yazarı. Tarihi olayları konu alan oyunları ve bunlarda kullandığı gelişmiş dil tekniğiyle ün yapmıştır.

27 Mayıs 1930'da Tekirdağ'da doğdu. 1960'ta İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nin Klasik Filoloji Bölümü'nü bitirdi. 1959'da *Sinema Tiyatro* dergisinin açtığı yarışmada *Midas'ın Kulakları* oyunuyla birinci seçildi. 1961'de bir bursla gittiği ABD'de Seattle Üniversitesi'nde tiyatrodaki ışıklandırma ve oyun yazarlığı konularında eğitim gördü. Macar asıllı tiyatro eleştirmeni John Gassner'in (1903-1967) asistanlığını yaptı. 1961'de Tel-Aviv'de Habimak Tiyatrosu'nda ve Yunanistan'da Kraliyet Tiyatrosu'nda (şimdi Ulusal Tiyatro) araştırmalarda bulundu. 1964'te Türkiye'ye dönerek İstanbul Belediyesi Şehir Tiyatroları Işıkları Bölümü'ne girdi. Ertesi yıl Euripides'in *Bakbalar*'ını sahneledi. 1966'da buradaki işine son verildi. Aynı yıl İstanbul Radyosu'na dramaturg olarak girdi ve iki yıl Radyo Tiyatrosu Bölümü'nde çalıştı. 1969'da *İttihat ve Terakki* adlı oyunu Gülriz Sururi, Engin Cezzar ve Dormen

tiyatrolarının ortak çalışmasıyla sahneledi.

Dilmen 1971'de İngiltere'de Durham Üniversitesi Doğu Araştırmaları Okulu'nda tiyatro ağırlıklı Türkçe dersleri verdi. 1976'da yeniden Şehir Tiyatroları'na girdi ve dramaturg olarak Araştırma-İnceleme Bölümü başkanı oldu. 1980'de işine yeniden son verildi. 1982'de Erzurum Üniversitesi'ne öğretim görevlisi olarak girdi, mitoloji ve tiyatro konusunda dersler verdi. 13 ay sonra buradaki görevine de son verildi.

1963'te *Canlı Maymun Lokantası*'yla Şinasi Efendi, 1967'de *Kurban*'la İlhan İskender, 1975'te *Midas'ın Kördüğümü*'yle Türk Dil Kurumu ve 1979'da *Deli Dumrul*'la Muhsin Ertuğrul ödülleri, 1970'te de *Anzavur* senaryosuyla Yunus Nadi Armağanı'nı kazandı. Oyunları uluslararası festivallere katıldı, birçok tiyatronun repertuarına alındı.

Tiyatro dilinin gelişen Türkçe'nin gerisinde kalmasına çalışan Dilmen, dili büyük bir ustalıkla kullandığı *Midas'ın Kulakları*'yla dikkat çekmiştir. Bundan sonra yazdığı tarihsel oyunlarda da bu tutumunu sürdürerek, yeni Türkçe'nin sağladığı olanakları, oyunlarının ritmini oluşturmada kullanmıştır. Önem verdiği bir başka konu da, oyun kişilerinde yakaladığı "insana özgü trajik konum"u, gerilimi düşürmeksizin aktarabilme kaygusudur. Bu evrensel konumu, çizdiği karakterlerde tarihin ötesinden günümüze ulaşan bir yaklaşımla ve bir zorlamaya düşmeden anlatır.

- YAPITLAR (başlıca): Oyun: *Midas'ın Kulakları*, 1959; *Canlı Maymun Lokantası*, 1962; *Akad'in Yayı*, 1965; *Küp Hamit*, 1965; *Kurban*, 1967; *İttihat ve Terakki*, 1969; *Midas'ın Altınları*, 1970; *Midas'ın Kördüğümü*, 1974; *Aktarılar*, 1976; *Bağdat Hatun*, 1979; *Deli Dumrul*, 1979; *Hasan Sabbah*, 1983; *Ben, Anadolu*, (Üçleme), 1984; *Mithat Paşa*, 1984. Senaryo: *Anzavur*, 1970. Masal: *Mavi Orman*, 1976; *Kuyruklu Masallar*, 1979.

DİLMEN, İbrahim Necmi (1889-1945)

Türk, dilbilimci. Dili özleştirme hareketinde etkin çaba göstermiş, uzun süre Türk Dil Kurumu genel yazmanlığı görevini yürütmüştür.

Selanik'te doğdu, Ankara'da öldü. Dil devrimine katkılarında ötürü Atatürk tarafından kendisine Dilmen soyadı verildi. Gümölcine ve Selanik'te öğrenim gördü. Daha sora İstanbul Hukuk Fakültesi'ne girdi. 1908'de burayı başarıyla bitirince, bir süre Selanik Hukuk Mektebi'nde devletler hukuku ve mali kanunlar dersleri verdi. 1913'te İstanbul'a geldi, çeşitli liselerde edebiyat öğretmenliği yapmaya başladı. Ayrıca 1917'de değin Edebiyat Fakültesi Ural-Altay Dilleri ve Nazariyyat-ı Edebiye kürsülerinde müderris muavinliği görevini yürüttü. Galatasaray Lisesi ve İstanbul Erkek Muallim Mektebi'ndeki öğretmenliğini de 1928'e değin sürdürdü. 1928'de yeni kabul edilen alfabeyi öğretmek için memurlara dersler verdi. Aynı yıl Dolmabahçe Sarayı'nda yapılan alfabe toplantısına katıldı. 1931'de Ankara'ya giderek Gazi Terbiye

Enstitüsü (şimdi Gazi Üniversitesi Eğitim Fakültesi) ve Musiki Muallim Mektebi'nde edebiyat öğretmenliğine başladı. 1932'de Türk Dil Kurumu Merkez Kurulu'na seçildi, bir süre sonra da genel yazmanlığa atandı. Aynı yıl milli eğitim bakanlığı genel müfettişliğine getirildi. 1935'te Burdur'dan milletvekili seçildi. TDK genel yazmanlığı görevini ve milletvekilliğini ölümüne değin sürdürdü.

Dilmen, *Milliyet*, *Hakimiyeti Milliye* gibi gazetelerde harf ve dil devrimi, dil ve edebiyat üstüne çok sayıda yazı yazmıştır. Yeni alfabenin öğrenilmesi ve yerleşmesi için yazılarıyla ve verdiği derslerle etkin bir çaba göstermiştir. Türk dilbilgisiyle ilgili, özellikle Güneş-Dil Teorisi'ni incelemeye ve oluşturmaya yönelik çalışmalar yapmıştır. Üçüncü Türk Dil Kurultayı'na *Güneş-Dil Teorisinin Ana Hatları Hakkında* başlıklı bir tez sunmuştur.

Güneş-Dil Teorisi o sırada Türk dilbilimcilerin yakından ilgilendiği ve üstünde durduğu bir çalışma konusuydu. Kuramın ana hatları Atatürk tarafından ortaya atılmıştı. İlk kez 2 Kasım 1935'te *Ulus* gazetesinde açıklandı. Aynı yıl kuramı tanıtmak için *Etimoloji, Morfoloji ve Fonetik Bakımdan Türk Dili* adlı bir kitap yayımlandı. Güneş-Dil Teorisi, Türk tarih tezine uygun olarak, dilin türeyişi, felsefesi ve psikolojisi gibi konularda bir açıklayıcılık ve kurallılık getirmeyi amaçlıyordu. Türk dilinin, Taş ve Maden devirlerinde kültür sözcüklerini göç yoluyla yeryüzündeki dilleri yayan en eski ve büyük kültür dillerinden biri olduğu savından hareket ediyordu. Bu kurama göre ilk çağlarda insanlar güneşi herşeyin aslı olarak kabul etmişler ve ona "ağ" adını vermişlerdi. Daha sonra bütün kavramlar Güneş'ten hareketle ve onun değişik özelliklerine atıfla yaratıldı. Bu kavramları altı ana grupta toplayan Güneş-Dil Teorisi, bu çerçevede bir etimolojik çalışmayı öngörüyordu. Bu yıllarda dil devrimi içinde yer alan Dilmen, Dilâçar, Dilemre gibi dilbilimciler oluşturdıkları tezler ve incelemelerle öngörülen bu amacı gerçekleştirmeye çalışmışlardır.

- YAPITLAR (başlıca): *Edebiyat Tarihi Dersleri*, 2 cilt, 1912; *Türkçe Gramer*, 4 cilt, 1930; *Türk Dil Bilgisi*, 2 cilt, 1936; *Güneş-Dil Teorisinin Ana Hatları Hakkında*, 1936.

DİMİTROV, Georgi (1882-1949)

Bulgar düşün ve siyaset adamı. Bulgaristan Halk Cumhuriyeti'nin kurucusu ve ilk başbakanıdır.

18 Haziran 1882'de Bulgaristan'da Radomir bölgesindeki Kovachevtsi köyünde doğdu. 2 Temmuz 1949'da Moskova yakınındaki Borovikha Sanatoryumu'nda öldü. Yoksul bir ailenin sekiz çocuğundan biri olan Dimitrov, 12 yaşında okulu bırakarak basımevi işçisi olarak hayata atıldı ve Sofya'ya yerleşti. 1900'da Sofya Basımevi İşçileri Birliği'nin sekreteri oldu. 1902'de Bulgaristan Sosyal Demokrat Partisi'ne girdi. 1904'te, bu partinin ikiye ayrılmasıyla kurulan ve 1919'da Komünist Partisi'ne dönüşecek olan Sosyal

Georgi Dimitrov

Demokrat İşçi Partisi'ne katıldı. 1905'te Sofya parti örgütünün sekreterliğine seçildi ve İşçi Sendikaları Genel Birliği Sekreteri olarak da etkin sendika önderleri arasında yer aldı. 1906'da yaygınlaşan grevlerin örgütlenmesinde çalıştı. 1909'da Parti Merkez Komitesi'ne seçildi. 1913'te milletvekili seçildi ve 1918'de savaş aleyhtarı propagandadan ötürü üç yıl hapse mahkûm oldu. Milletvekili dokunulmazlığına karşın tutuklandı. Kamuoyunun baskısıyla dört ay sonra serbest bırakıldı. Savaşın bitiminde Dimitrov, Bulgaristan Komünist Partisi'nin önderlerinden biri olmuştur.

1921'de Sovyetler Birliği'ne gitti; Lenin'le tanıştı ve Komintern (III. Enternasyonal) III. Kongresi'ne delege olarak katıldı. 1923'teki sağcı askeri hükûmet darbesinden sonra Komünist Partisi'nin başlattığı ayaklanma bastırılınca ölüme mahkûm edilen Dimitrov, hareketin önde gelenleriyle birlikte yurt dışına çıkarak Viyana ve Berlin'e geçti. Parti organının yayımını sürdürdü. Komintern'in önce Balkan, sonra Batı Avrupa bürolarının yöneticiliğini yaptı. Bu sırada 1933'te Reichstag'da (Alman parlamento binası) çıkan yangını düzenleyenlerden biri olmakla suçlanarak tutuklandı. Naziler'in sola karşı giriştikleri baskı uygulamalarının başlangıcını oluşturan bu düzmece davada Dimitrov, yürekli tutumu, Nazi önderlerinden Göring'i zor duruma düşüren sözleri ve parlak savunması ile dünya kamuoyunun dikkatini çekti ve beraat etti. Daha sonra Moskova'ya giden Dimitrov, 1935'te Komintern'in genel sekreteri oldu ve bu görevi 1943'e değin sürdürdü. Naziler'in yenilgisinden sonra 1945'te ülkesine döndü ve Bulgaristan Halk Cumhuriyeti'nin kurucusu ve 1946'da da ilk başbakanı oldu.

Devrimci bir eylem ve düşün adamı olarak Dimitrov 1914-1945 arasında Avrupa'daki toplumsal ve siyasal çalkantılar içinde yetiştirdi ve komünist hareketi yönlendiren çalışmalar yaptı. Bulgaristan'ın 1912'de Balkan Savaşı'na ve daha sonra I. Dünya Savaşı'na katılmasına karşı çıkan sol kanat sosyalistlerin içinde yer aldı. "Emperyalist savaş" şiddetle

1923 Askeri Darbesi

Faşizm tanımı

yeren genç bir milletvekili olarak ön plana çıktı.

1919-1925 arası, Bulgar komünistleri için, hem kendilerine rakip, hem de potansiyel bir müttefik olan Stambuliski'nin Çiftçi Birliği ile ilişkilerinin gündemde olduğu bir dönemdi. İki parti arasında ittifak kurulmaması, bu iki siyasal hareketin kısa aralıklarla ayrı ayrı ezilmesinde etkili olmuş ve 1923'te faşist terör, parti ayrımı gözetmeden tüm demokratları ve sosyalistleri acımasızca ezmişti. Dimitrov, 1923'te Çiftçi Birliği hükümetinin bir darbeyle devriliş Stambuliski'nin öldürülmesinden sonra "birleşik anti-faşist cephe" konusunda çalışmaya ve yazılar yazmaya başladı.

1923 Eylülü'nden sonra Komintern görevlisi olarak, Avrupa'daki komünist partilerin stratejileri ile ilgilendi. Bu yıllar, "anti-faşist cephe" konusunun arka plana atılıp, işçi sınıfının desteğini kazanmak için komünist ve sosyal demokrat partiler arasında şiddetli bir mücadelenin sürdürüldüğü yıllardı.

Hitler'in Alman sosyal Demokrat Partisi ile Komünist Partisi arasındaki ayrılıklardan da yararlanarak iktidara gelmesini yakından izleyen Dimitrov,

Komintern'in "birleşik anti-faşist cephe" politikası ve taktiklerinin geliştirilmesinde çok önemli bir rol oynadı. Dimitrov'un genel sekreter olduğu dönemde, Komintern'de anti-faşist mücadelenin strateji ve taktikleri üstüne yoğun tartışmalar yapılmaktaydı. Ağustos 1935'te Komintern'in VII.Kongresi için hazırladığı raporda faşizmin çözümlemesini yaptı ve anti-faşist halk cephesi stratejisinin temel ilkelerini ortaya koydu. Dimitrov, "Anti-Faşist Birleşik Cephe" yazısında, faşizmi büyük tekelci sermayenin doğrudan açık terörcü yönetimi, dış siyasette de diğer halklara karşı nefreti aşıl原因, savaş kısırtıcı şovenizmin en kaba biçimi olarak tanımladı. Bir siyasal ve toplumsal olgu olan faşizme getirdiği bu çözümlemeyle, faşizmi "sınıflarüstü bir iktidar biçimi" olarak değerlendiren Avusturyalı Marxist O.Bauer'den ve faşizme "devlet mekanizmasına el koyan bir küçük burjuva hareketi" olarak ele alan İngiliz sosyalisti Brailsford'dan ayrılmıştır.

Dimitrov, öncü bir işçi partisinin toplumu ve dünyayı değiştirebileceği yargısından hareket ederek bunun kuramsal çözümlemesini yapmış ve bu çözüm-

Reichstag Yangını ve Leipzig Savunması

27 Şubat 1933'te Almanya'da genel seçimlerin hemen öncesinde Alman parlamento binası (Reichstag) yakıldı. Ertesi gün Cumhurbaşkanı Hindenburg*, "Ulusun ve Devletin Korunması" için demokratik hakları kısıtlayan yönetmeliği imzaladı. Hitler hükümeti yangını bahane ederek binlerce solcu ve ilericiyi tutuklattı; sosyal demokrat ve sosyalist yayın organları kapatıldı. Marinus Van der Lubbe adlı bir genç, Thaelman ve Torgler gibi Alman Komünist Partisi yöneticileri, daha sonra da 9 Mart 1933'te Popov ve Tanev'le birlikte Dimitrov, Reichstag Yangını'nı çıkarmakla suçlanarak tutuklandılar. Naziler uluslararası bir komünist komployu ortaya çıkardıklarını dünya kamuoyuna duyurdu.

Üç ay süren sorgusundan sonra Leipzig Davası, Haziran 1933'te başladı. 235 sayfalık iddianame sanıklara bir ay sonra verildi. Nazi hükümetince savunma avukatı olarak Dr. Teichert görevlendirildi. Duruşmanın 21 Eylül 1933'te başlaması kararlaştırıldı.

Bu sırada Reichstag Yangını sanıklarıyla dayanışma amacıyla kurulan uluslararası bir komite yangın ve Nazi terörüne ilişkin belgeleri Kahverengi Kitap'ta toplayarak, uluslararası bir dayanışma kampanyası başlattı. Leipzig Davası'nın başlamasından bir hafta önce uluslararası dayanışmanın bir parçası olan "Londra Karşı-Davası" ünlü İngiliz avukatı D.N.Pritt'in başkanlığında başladı; bir çok belgenin açıklandığı ve 30 tanık ve bilirkişinin dinlendiği "karşı-dava" 20 Eylül 1933'te sanıkların suçsuzluğunu, buna karşı Nasyonal Sosyalist Partisi'nin kimi önderlerinin suçluluğunu dünya kamuoyuna açıkladı. Leipzig Davası'nın üçüncü gününde Dimitrov savunmasını yaptı. Ülkesindeki ve dünyadaki

sosyalist hareketin amaçlarını açıkladığı ve savunduğu konuşmasında, Naziler'in ülke ve dünya siyasetindeki amaçlarını ve araçlarını sergiledi. Daha sonraki oturumlarda Dimitrov, gerek Van der Lubbe'ye, gerek mahkemenin gösterdiği tanıklara yönelttiği sorularla, davanın düzmece niteliğinin ortaya çıkmasına katkıda bulundu.

Sanıkların ilk savunmalarının dinlendiği 12 oturumdan sonra duruşmalara 10 Ekim'de Berlin'deki Reichstag'da devam edilmesi için ara verildi.

4 Kasım 1933'te meclis başkanı Göring* tanık olarak dinlendi ve daha sonra Dimitrov'un sorularına cevap vermeye çalıştı. Cevaplayamadığı birçok soru arasında Van der Lubbe'nin yangından bir gün önce polis nezaretinde olduğuna ilişkin soru da vardı. Daha sonra Nazi propaganda örgütü başkanı Goebbels'in* dinlendiği dava sürerken, dünya kamuoyunda Leipzig sanıklarıyla dayanışma kampanyası ve gösterileri hızla yayıldı. Duruşmalara 20 Kasım 1933'te Leipzig'de devam edildi. Tüm savunmaların bittiği ve davanın 52. oturumu olan 6 Aralık'ta son sözü alan savcı sanıkların yangından manevi olarak sorumlu olduğunu ve yangının bir ayaklanmanın başlangıç işareti sayılabileceğini öne sürdü. Savcı, Van der Lubbe ve Torgler'in idamını; "Bulgarlar"ın delil yetersizliğinden beraatını istedi. 16 Aralık 1933'te Dimitrov ünlü son savunmasını yaptı ve "delil yetersizliği"nden beraat istemine karşı çıktı. 23 Aralık 1933'te Dimitrov, Torgler, Popov ve Tanev beraat ederken Van der Lubbe ölüm cezasına çarptırıldı. Sanıklar karardan iki ay sonra serbest bırakıldı.

lemeyi eylemle birleştirmiştir. Bu özellikleriyle Lenin geleneğinin izleyicisidir.

Komintern'in 1943'te kendini feshetmesini izleyen yıllarda, Bulgaristan'daki direniş hareketinin ve Vatan Cephesi'nin örgütlenmesinde belirleyici bir rol oynayan Dimitrov, 22 yıllık bir aradan sonra 1945'te ülkesine döndüğünde sadece iktidar partisi olan Komünist Partisi'nin bir önderi olarak değil aynı zamanda bir ulusal kahraman olarak karşılanmıştır. Vatan Cephesi'nin oluşturulmasında ve başbakanlığı döneminde öbür sol siyasal güçlerle işbirliğinin gerekliliğini vurgulamış, Bulgaristan'ın özel koşullarını dikkate alan, özellikle köylülere ve onların içinde derin kökleri olan Çiftçi Birliği'ne karşı ittifakçı bir siyaset izlenmesini sağlamış ve böylece ülkesinde devrimci dönüşümlerin büyük sarsıntılar yaratmadan gerçekleşmesine katkıda bulunmuştur.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Collected Works*, (ö.s.), 14 cilt, 1951-1954, ("Toplu Yapıtlar"); *Faşizme Karşı Birleşik Cephe*, (ö.s.), 1969; *Selected Works*, (ö.s.), 3 cilt, 1974-75, ("Seçme Yapıtlar").

• **KAYNAKLAR:** Z.Stankov, E.Mladenova, K.Noneva (der.), *Georgi Dimitrov-Leipzig 1933: Speeches, Letters and Documents*, 1968; V.Hadginikolov, D.Eleazar, D.Michev, L.Panayotov, P.Radenkova, *Georgi Dimitrov 1882-1949*, (t.y.).

• **BAKINIZ:** BLOGOEV, STAMBULİSKİ.

DİMOV, Dimitri (1909-1966)

Bulgar, romancı. Özellikle *Tütün* adlı romanıyla Çağdaş Bulgar edebiyatının önde gelen yazarları arasına girmiştir.

25 Haziran 1909'da Loveç'te doğdu, 1 Nisan 1966'da Bükreş'te öldü. Yükseköğrenimini Sofya Veteriner Okulu'nda yaptı. 1946'da Bulgar Komünist Partisi'ne katıldı. 1952'de *Tütün* adlı romanıyla Dimitrov Armağanı'nı, 1963'te de Bulgar Kültürü Onur Sanatçısı unvanını aldı.

Dimov'un edebiyat alanındaki çalışmaları 1938 yılında yayımlanan *Poruçik Bents* ("Teğmen Bents") adlı romanıyla başladı. Bu yapıtı Batı Avrupa edebiyatındaki çağdaş eğilimlerin etkisi altında kalmış, psikolojik çözümlemelere ağırlık veren bir yapıtı. 1945'te yayımladığı *Osideni duşi* ("Mahkûm Ruhlar") İspanya Cumhuriyetçileri'nin faşizmle mücadelesini anlatan başarılı bir romandı. Ancak Dimov asıl ününü 1951'de yayımlanınca büyük ilgi gören ve canlı tartışmalarla yol açan *Tabak* (Tütün) adlı romanıyla sağladı. Yazarın bu "destan roman" çalışması 1930 yılları Bulgaristan'ında yönetici sınıfların ahlaki ve düşünsel çöküntüsünü, direniş hareketlerinin mücadelelerini, geniş bir çerçeve içinde ele alıyordu.

Kısa sürede-birçok dile çevrilen, bu arada Türkiye'de de büyük ilgi gören *Tütün*, Bulgar toplumunun değişik katmanlarındaki insanların dünyalarını, usulca ruhsal çözümlemelerle ve okurun ilgisini sürekli kılan gerilimli bir anlatımla aktaran bir yapıttır.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Poruçik Bents*, 1938, ("Teğmen Bents"); *Osideni duşi*, ("Mahkûm Ruhlar"); *Tabak*, 1951, (Tütün-Sarı Dünya, 1967); (Direnen Canlar, 1975).

DİNAMO, Hasan İzzettin (1909)

Türk, şair ve romancı. Toplumcu gerçekçi şiirler ve Kurtuluş Savaşı'nı konu edinen romanlar yazdı.

Trabzon'un Akçaabat ilçesine bağlı Ahanda köyünde doğdu. Ailece önce İstanbul'a sonra 1914'te Samsun'a yerleştiler. Bahçıvanlık yapan babasının Sarıkamış Cephesi'nde savaşıırken ölmesi üzerine, kardeşleriyle birlikte "Darüleytam"a (öksüzler yurdu) yerleştirildi. İlköğrenimini Halıcıoğlu, Salimpaşa, Amasya yurtlarında kalarak yaptı. İki yıl Amasya Ortaokulu'nda okudu. 1931'de Sivas öğretmen Okulu'nu bitirdi. 1931-1933 arasında Malatya ve Adıyaman'da ilkokul öğretmenliği yaptı. Sınavla, Ankara Gazi Eğitim Enstitüsü Resim-İş Bölümü'ne girdi. 1939'da son sınıfta öğrenciyken, örgüt kurma ve bildiri yayınlama iddiasıyla tutuklandı. Dört yıl ağır hapis cezasına çarptırıldı. 1942'de cezaevinden çıkınca, İstanbul'da yazarlık yaşamına başladı. *Ses* dergisinde çıkan bir şiirinden dolayı yargılanarak 1942'de bir yıl ağır hapse mahkûm oldu. Takma adla fotoğrafçılık, özel öğretmenlik, çevirmenlik yaptı. Son yıllarda yazarlığı tek uğraş edindi.

Faruk Nafiz Çamlıbel'in etkisinde, hece ölçüsüyle yazdığı ilk şiirlerini ve yazılarının bir bölümünü, iki arkadaşıyla birlikte 1931'de çıkardığı *Adsız Kitap*'ta topladı. 1930'larda, Nâzım Hikmet'in etkisiyle yazdığı serbest ölçülü şiirlerinde toplumsal konulara yöneldi. 1930-1936 arasında yazdığı şiirlerini, 1937'de hapisteyken yayımlanan *Deniz Feneri* kitabında topladı. Yedi ciltlik *Kutsal Barış* romanıyla 1977 Orhan Kemal Roman Armağanı'nı kazandı.

Toplumcu gerçekçi akımın öncülerinden sayılan Dinamo 1960 sonrası yayımladığı *Kutsal İsyan* adlı belgesel nitelikteki dizi romanlarında ülkenin Ulusal Kuruluş Savaşı tarihini çeşitli yönleriyle anlatmış, tanıdığı olduğu gerçeklerle, bir dönemin panoramasını çizmiştir.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Şiir: Adsız Kitap* (Vehbi Cem, Mehmed Cevad'la birlikte), 1931; *Deniz Feneri*, 1937; *Karacaahmet Senfonisi*, 1960; *Özgürlük Türküsü*, 1971; *Mapushanemden Şiirler*, 1974; *Sürgün Şiirleri*, 1982. **Roman:** *Kutsal İsyan*, 8 cilt, 1966-1967; *Ateş Yılları*, 1968; *Savaş ve Aklar*, 1968; *Kutsal Barış*, 7 cilt, 1972-1976; *Öksüz Musa*, 1973; *Musa'nın Mapushanesi*, 1974; *Koyun Baba*, 1976; *Musa'nın Gecekondu*, 1976; *Açlık*, 1981; *Türk Kelebeği*, 1981. **Anı:** 6-7 Eylül Kasırgası, 1971.

DİNÇÇAĞ, Şadi (1919-1983)

Türk, karikatürcü. Uzun süre eski karikatür anlayışı doğrultusunda çalışmasına karşın, daha sonra kendini yenilemeyi başarmış bir sanatçıdır.

29 Eylül 1919'da Samsun'un Bafra ilçesinde doğdu, 11 Ocak 1983'te İstanbul'da öldü. 1938'de İstanbul Erkek Lisesi'ni, 1944'te de İstanbul Teknik Üniversitesi İnşaat Bölümü'nü bitirdi. Yaşamını yapı mühendisi ve müteahhit olarak sürdürdü. Ancak işi hiçbir zaman karikatür çizmesini ve yayımlamasını engellemedi. En son Karayolları Genel Müdürlüğü İstanbul Bölgesi'nde çalıştı.

İlk karikatürünü Sedat Simavi'nin çıkardığı *Karikatür*'de yayımladı. Daha sonra *Akbaba* ve *Şaka*'da, Cemal Nadir ve Ramiz'in ünlü yıllarında, onları özümleyerek ürünler verdi. "Çizgide mizah" anlayışının yaygınlaştırıldığı *Tef* ve *Dolmuş*'ta gençlerle çalıştı. Bu döneminde Cemal Nadir-Ramiz çizgisinden ayrılarak çizgisini yalınlaştırdı, karikatürde yazıyla çizgiyi birleştirmeye yönelik akıma katıldı. 1970'lerde giderek daha soyutlaşan ve karikatürden yazıyı bütünüyle kaldırma tutumunu sonuna değin sürdürdü.

Şadi Dinççağ kişisel karikatür ve resim sergileri açmış, yurt içi ve yurt dışında ortak sergi ve albümlerde yer almış, yabancı ülkelerde ve Türkiye'de katıldığı yarışmalarda çeşitli ödüller kazanmıştır.

- YAPITLAR: (başlıca): *Karikatürler*, 1980.

DİNEVERİ (? - 895)

Arap tarihçi ve doğa bilgini. Bitkiler üstüne yazdığı *Kitabü'n-Nabat* adlı yapıtıyla tanınmıştır.

Ebu Hanife Ahmed b.Davud el-Dineverî İran'da Dinever kasabasında doğdu, 24 Temmuz 895'te orada öldü. Kûfe'de dilbilimci İbnü'l-Sikkî'ten ve babasından öğrenim gördü. 849'da İsfahan'a gidip burada gök gözlemleri yaptı. Gözlemlerini *Kitabü'r-Rasad* adlı yapıtında topladı.

Dineverî botanikle de ilgilendi. Bitkiler üstüne yazdığı ünlü yapıtı *Kitabü'n-Nabat*'ın aslı kaybolmuştur. Ancak dilbilimci İbn Sida ve botanikçi İbnü'l-Baytar'ın yapıtlarında buradan alınmış bölümler vardır. Dineverî, bu yapıtında Arabistan'da yetişen ve yabancı ülkelere getirilen bitkilerin tanımlarını yapar. Kendinden sonra gelen bütün Arapça sözlük yazarları bu bilgilerden yararlanmışlardır.

Dineverî'nin günümüze tam olarak erişen tek yapıtı *Kitabü'l-Ahbarü't-Tival* adlı tarih kitabıdır. Yapıtta Samanoğulları tarihi, Kadisiye Savaşı'nın ayrıntıları, Irak'ın Araplar tarafından fethi, Halife Ali'nin Muaviye ile savaşları, Emevîler'in çöküşü ve

özellikle Ali taraftarlarının Horasan'daki eylemleri anlatılır.

- YAPITLAR (başlıca): *Kitabü'l-Ahbarü't-Tival*, (ö.s.), W.Guirgass (yay.), 1888; *Kitabü'n-Nabat*, (ö.s.), M.Hamidullah (der.), 1973.

DİNO, Abidin (1913)

Türk, ressam ve yazar. Anadolu tipleri ve işçi desenlerinde kendine özgü bir üsluba varmıştır.

Abidin Celâl Dino 23 Mart 1913'te İstanbul'da doğdu. Aynı yıl İsviçre'de Cenevre kentine yerleşen ailesi, 1920'de Fransa'ya geçti ve 5 yıl Paris'te kaldıktan sonra 1925'te Türkiye'ye döndü. Sanata yakınlığı olan bir ortamda büyüyen Abidin Dino'nun resim yeteneği ve sevgisi erken yaşta ortaya çıktı. İstanbul Robert Koleji'deki öğrenimini yarıda bırakarak karikatür ve resim alanında kendi kendini yetiştirmeye başladı. İlk çizgi ve yazıları 1931'de gazeteci ve sanat eleştirmeni Fikret Adil'in yönettiği *Artist* dergisinde çıktı. Aynı yıl Nâzım Hikmet'in *Sesini Kaybeden Şehir* ve 1932'de *Bir Ölü Evi* adlı kitaplarının kapaklarını resimledi. Bu dönemde *Esrarkeşler*, *Parmak İstifleri* gibi dizi resimler üretti. Hiçbir okula bağlanmayan bu çalışmalarında başlıca desteği kardeşi Arif Dino'nun yeniliğe dönük görüş açıydı. 1933'te dört ressam ve bir heykeltıraş arkadaşları ile birlikte D Grubu'nu kurdu. Yine aynı yıl içinde gündelik *Yarın* gazetesinde karikatürler çizmeye başladı. Arif Oruç, Fuat Carım, Mahmut Bozkurt'un çıkardıkları gazetelerde karikatürcü ve gazeteci olarak çalıştı. Bu sırada İstanbul'un ve Babilî çevresinin bütün ünlülerini tanıdı.

1933'te Cumhuriyet'in 10.yıldönümü törenleri için çağrılan ve *Ankara Türkiye'nin Kalbidir* filmi çekmesi istenen Sovyet sinemacı Yutkeviç, Abidin Dino'nun resimlerine büyük ilgi gösterdi. 1934'te Yutkeviç tarafından Leningrad'a çağrıldı. Orada dekoratör ve ressam olarak film çekim çalışmalarına katıldı ve o dönemin en önemli Sovyet sanatçıları ile tanıştı. 1937 sonunda Leningrad'dan ayrılarak Paris'e yerleşti. O yılların öncü sanatçılarıyla birlikte çalıştı. Batı resminin içinde bulunduğu koşulları yakından tanıdı. Yurda döndükten sonra, 1938'den başlayarak, başta resim olmak üzere çeşitli sanat dallarında ürün verdi. 1939'da *Ses*, *Yeni Ses*, *Yeni Adam*, *Servet-i Fünun*, *Yeni Edebiyat* dergilerinde çizgi ve yazılarla yeni bir gerçekçilik kavramı çevresinde görüşlerini savundu.

Aradan geçen yıllar Abidin Dino'yu D Grubu'nun sanat görüşlerinden uzaklaştırmış, genç Akademikler'in kurmuş oldukları Yeniler grubunun üyeleri arasına sokmuştu. Türkiye'de D Grubu'nun getirdiği sanat değerlerine karşı halkı ve çevreyi konu alan, bir ölçüde geleneksel kültürden yararlanan sanat anlayışı gittikçe kökleşmekte, aydın kesim arasında yaygınlaşmaktaydı. Abidin Dino 1939'da birkaç genç ressamla birlikte Liman Grubu'nu kurdu. 1941'de

siyasal nedenlerle önce Mecitözü'nde, sonra da Adana'da oturmak zorunda bırakıldı. Geçimini sağlamak için *Türk Sözü* gazetesinin yazı işlerini yönetti. Aynı yıl yazdığı *Kel* adlı oyun ise yasaklanarak toplattırıldı. Adana'da yaptığı resimlerde Çukurova'yı ve işçileri konu aldı. 1945'te askerlik görevi nedeniyle Kayseri'ye gönderildi ancak sağlık durumu yüzünden dokuz ay sonra terhis edildi. 1946'da Ankara'ya yerleşti ve sıkıyönetimin kalkmasından sonra İstanbul'a döndü.

1951'de kesin olarak Türkiye'den ayrıldıktan sonra yaşamını yurt dışında ve özellikle de Paris'te sürdürdü. Yurt dışında çeşitli sergilere katılan ve kişisel sergiler açan Abidin Dino, Türkiye'de de zaman zaman kişisel sergiler açtı. Bu sergiler, genellikle tek bir konuyu işleyen resimlerden oluşuyordu. Örneğin, birinde işkence, birinde atom korkusu bir başkasında Adalar konu edilmiştir.

Dino resmin yanı sıra belgesel film dalında da özgün çalışmalar yaptı. 1966'da *Gol* adlı belgesel filmi yurt dışında Flaherty Ödülü'nü kazandı.

• **YAPITLAR (başlıca):** Resim: *Esrarkeşler* dizisi, 1931-1932; *Parmak İstifleri* dizisi, 1931-1932; *"İkinci Dünya Savaşı"* dizisinden, 1952; *İşkence* konulu resimler, 1955; *Atom Korkusu* konulu resimler, 1955; *Uzun Yürüyüş* konulu resimler, 1955; *Uzay* konulu resimler, 1959; *Adalar* konulu resimler, 1964-1965; *Savaş ve Barış* konulu resimler, 1966; *Çıplaklar* konulu resimler, 1976; *Aritinres*, İstanbul Resim ve Heykel müzesi; *"Dört Kent"*, 1980; *"Dağ-Deniz"*, 1980; *Kompozisyon*, İstanbul Resim ve Heykel Müzesi. Kitap Resimleri: Y.Kemal, *Deniz Küstü*, 1979. Oyun: *Kel*, 1941; *Verese*, 1947. Senaryo: *Çingene-ler*, 1950. Film: *Gol*, 1966.

DİOCLETIANUS, Valerius (243-313)

Roma İmparatoru. Yaptığı reformlarla, parçalanma tehlikesi geçiren imparatorluğu güçlendirmiştir.

Caius Aurelius Valerius Diocletianus, 243'te Dalmasya'daki Salona'da (bugün Yugoslavya'da Split) doğdu, 313'te aynı yerde öldüğü sanılıyor. Köle olarak doğduysa da genç yaşta asker olmanın kendisine sağladığı olanaklardan yararlanarak, hızla yükseldi. 284'te, İmparator Numerianus'u korumakla görevli askeri birliğin komutanıyken Arrius Aper adlı bir vali, imparatoru öldürdü. O sıralarda Nicomedia'da (İzmit) bulunan imparatorluk ordusundaki askerler, Diocletianus'u imparator ilan ettiler. Diocletianus, önce eski imparator Numerianus'un kardeşi Carinus'u öldürttü. 285'te Carinus'un askerleri de Diocletianus'un imparatorluğunu kabul ettiler.

293'te Roma İmparatorluğu'nda dörtlül bir yönetim (*tetrarchia*) uygulanmaya başlandı. Zaten Diocletianus iktidara gelir gelmez, batının yönetimini *augustus* unvanıyla yakın arkadaşı Maximianus'a verdi. Otoritesini güçlendirmek amacıyla olan Diocletianus kendisine Galerius'u, Maximianus'a da Constantius Chlorus'u yardımcı seçti ve onlara *caesar* unvanını verdi. Ayrıca Diocletianus'un doğuda kurduğu yönetsel yapı, daha sonra Bizans İmparatorlu-

ğu'ndaki yönetsel yapının da çekirdeğini oluşturmuştur.

Diocletianus, öbür üç yöneticiyi asker ve vergi toplamakla görevlendirdi. Onun döneminde Roma ordusundaki asker sayısı 450.000'e ulaştı. İmparatorluğun giderek artan harcamalarını karşılayabilmek için Diocletianus bazı reformlar da yaptı. Daha önceleri büyük toprak sahipleri tarafından düşük fiyatlarla satın alınan arazilerin tapularını geçersiz sayarak bu toprakları eski sahiplerine geri verdi. Ama tüm toprak sahiplerini de daha çok vergi ödemek ve orduya daha çok asker göndermekle yükümlü tuttu. Yakınma konusu olan eski madeni paralar yerine, altın oranı daha yüksek paraları piyasaya sürdü.

Diocletianus'un imparatorluğu dönemi boyunca, Roma orduları sürekli savaş halinde oldu. Savaşların birçoğuna öbür üç yönetici komuta etti. İran'da hüküm süren Sasani Kralı Narses yenilgiye uğratılarak Mezopotamya, yukarı Fırat vadisindeki eyaletler, Doğu Anadolu ve Kafkasya Roma İmparatorluğu topraklarına katıldı. Afrika'da imparatorluğa başkaldıran kabileler yenilgiye uğratıldı. Tuna ve Ren bölgelerindeki barbar istilalarına karşı savaşıldı. Britanya Adası İmparatorluğa bağlandı. Ayrıca 303'ten sonra, inançları nedeniyle imparatorluğa karşı direnen İtalya, Afrika ve Anadolu'daki birçok Hristiyan idam edildi.

Diocletianus kendi yönetimine rakip olabilecek eğilimlerle sürekli savaşarak iktidarını güçlendirdi ve Roma İmparatorluğu'nun sınırlarını genişletti. Hastalığı nedeniyle 305'te Salona'daki sarayına çekildi. Aynı yıl batı'nın *augustus*'u Maximianus da görevinden ayrılmıştı. Geride kalan Galerius ile Constantius Chlorus, 308'de Diocletianus'u yeniden imparator yapmak istedilerse de, kabul etmedi.

Diocletianus, parçalanmakta olan Roma İmparatorluğu'nu yeniden güçlendirmiş, imparatorluğu yeniden örgütleyerek askeri, idari ve iktisadi reformlar yapmıştır.

• **BAKINIZ: CONSTANTİNUS I.**

DİODOROS, Kronus (İÖ 4.yy)

Yunanlı filozof. Sokratesçi Megara Okulu'nun görüşlerini diyalektik bir yöntemle geliştirmiştir.

Yaşamı konusunda yeterli bilgi yoktur, kimi kaynaklar Aristoteles'in çağdaşı olduğunu, İÖ 4.yy ortalarında Karya'da doğduğunu, sonradan yerleştiği Megara'da 307'de öldüğünü bildirmektedir. Diodoros, Megara'da Sokrates'in görüşlerini yeni bir yorumdan geçirerek, geliştiren Eukleides'in kurduğu okulda yetişen Apollonios'tan öğrenim görmüş, bilgisini artırmak amacıyla komşu ülkeleri gezmiştir.

Diodoros'un felsefe sorunlarına yaklaşımı Aristoteles, Epiküros ve Stoacı düşünce dizgelerini incelemekle olmuştur. Bu incelemeler sonucu, düşüncelerini üç ana konu üzerinde yoğunlaştırmıştır. Parmenides'

in varlık anlayışından kaynaklanan bu üç konu da devinim, güç-edim ve koşullu önermelerdir.

Diodoros'a göre devinim yoktur. Bir nesnenin devinebilmesi için boş uzayda yer değiştirmesi gerekir. Devinim, bir yerden başka bir yere geçiştir. Oysa "boş uzay" yoktur. Bu nedenle bir nesnenin bulunduğu yerden başka bir yere geçmesi olanaksızdır. Bunun gibi, zaman konusunda da, geçmiş ve gelecek diye bir ayırım gereksizdir.

Güçle edim konusunda, Diodoros, belirlenimci bir görüşü benimsemiştir. Ona göre bütün edimler, daha önceden belirlenmiş gibi, belli bir zorunluğa bağlıdır. Bir edimin ortaya çıkışında olanak (*dynamis*) söz konusu değildir, bir nesne, bir olay olduğundan başka türlü olamaz. Bu nedenle olanaksız bir nesnenin olanaklı bir nesneden çıkışı düşünülemez. Sözgeleşi yokluktan varlığın türemesi ya da varlıktan yokluğun ortaya çıkışı anlamsızdır.

Koşullu önemelerde (hipotetik yargılarda) doğruluk bağıntıya (*relatio*) bağlıdır. Bu yargılarda, bileşenler arasında kurulan bağlantı sonucu belirlenir, koşullu olan güç olarak doğrudur. Burada "güç" sözcüğü "hipotetik" "edim" sözcüğü de "doğru" anlamındadır. Diodoros'un anlayışına göre yargının (önermenin) doğruluğu "güçte" önceden belirlenmiş olarak bulunur. Bu durumda, nesneler için, mantık bakımından özgürlük söz konusu değildir.

Diodoros'un düşünce düzenine göre varolan yalnız "Bir"dir ve bu "Bir" kendinden başka bir nesneye benzemez, yalnız kendi kendisiyle özdeştir. Evrende değişik biçimlerde bulunan bütün nesneler, gerçek varlıklar değil, birer "görünüş"tür, "Bir" olanın yansımalarıdır. Ancak bu "yansıma" Platon'un "eidea" dediği türden varlıkların yansıması gibi değildir. Bu yansımanın kaynağı, gene, evreni oluşturan "Bir"dir.

Sokratesçi okulun temel görüşlerini yansıtan bu düşünceler, Diodoros'tan sonra öğrencileri aracılığıyla geniş bir alana yayılmış, birkaç yüzyıl sürmüştür. Özellikle mantık alanında kesin doğruyu bulmak için uygulanan bu Megara Okulu yöntemi daha sonraları Kuşkucu öğretice de benimsenmiştir.

• KAYNAKLAR: D.Henne, *L'École de Mégare*, 1943, C.Mallet, *Historie de L'Ecole de Mégare*, 1845.

• BAKINIZ: EUKLEİDES, PARMENİDES, SOKRATES.

DİODORUS [Sicilyalı] (İÖ 1.yy)

Sicilyalı tarihçi. *Bibliotheca Historica* adlı yapıtıyla tanınmıştır.

Sicilya'da Agyrium'da doğdu. Caesar (Sezar) ve Augustus döneminde yaşadı. İÖ 60-57 yıllarında Mısır'a gitti. Bir süre Roma'da bulundu. Nerede ve hangi tarihte öldüğü bilinmiyor. Yapıtında en son İÖ 21'de geçen bir olayı anlatır.

Diodorus'un, *Bibliotheca Historica* adlı ünlü yapıtı başlangıcından Caesar'ın Galya savaşlarına dek

uzanan genel bir dünya tarihidir. Yapıt 40 kitaptan oluşur. İlk 5 kitap Truva savaşına kadar olan dönemde Mısırlılar'ın, Asurlular'ın ve Yunanlılar'ın tarihini anlatır. Daha sonraki 5 kitap kayıptır, 11-20. kitaplar, 480-479'daki Yunan-Pers savaşı ile başlar, İÖ 302'de Makedonya İmparatorluğu'nun parçalanmasına değin gelir. Geri kalan kitaplar parçalar halindedir.

Diodorus'un dünya tarihi, gerek bu konudaki kaynak azlığı gerekse ondan önce yaşamış ama eserleri yok olmuş yazarların çalışmalarından da yararlanılmış olması açısından çok önemlidir. Diodorus, Yunan tarihi ile ilgili bölümlerde Ephorus ve Cardia'lı Hieronymus'un çalışmalarından yararlanmıştır. Sicilya ve Büyük İskender dönemi ile ilgili bölümlerde, kesin olmamakla birlikte, kronolojik bilgi bakımından Atinalı Apollodorus ve Rodoslu Castor'un, coğrafya ile ilgili olarak da Megasthenes, Agatharchides ve Artemidorus'un çalışmalarından yararlanmıştır.

DİOGENES [Apollonialı] (İÖ 498-427)

Apollonialı filozof. Varlığın kurucu ilkesinin hava olduğu görüşünü savunmuştur.

Girit'in Apollonia ilçesinde doğdu, nerede öldüğü kesinlikle bilinmiyor. Anaksagoras'ın çağdaşı olduğu, sonradan Atina'ya gittiği, başka yerleri gezdiği söylenirse de yaşamı konusunda yeterli bilgi yoktur. Diogenes Laertius'un bildirdiğine göre, çağının ünlü doğa bilginlerinden biriymiş. Önceleri doğa olaylarını incelemiş, daha sonra bütün çalışmalarını felsefe sorunları üzerinde yoğunlaştırmıştır.

Diogenes felsefeye, kendinden önce gelen ve bir doğacı filozof olan, Anaksimenes'in görüşlerini öğrenerek girmiştir. Anaksimenes gibi, Diogenes'e göre de varlığın kurucu ilkesi havadır (*aer*). Bütün varlık türleri bu ilkenin, yoğunlaşıp gevşeme yoluyla, değişmesinden oluşmuştur. Birçok sonsuz evren ve sonsuz bir boşluk vardır. Bu engin ve sınırsız boşluk içinde hava sıkışır, yoğunlaşır, gevşer, açılır ve böylece evrenlerle onların kapsadığı varlık türleri oluşur. Hava bütün evrenlerin, varlık türlerinin yaratıcı ögesidir. Yokluktan hiçbir nesne varolmadığı gibi varolan bir nesnenin yokolması da söz konusu değildir.

Diogenes'e göre yeryüzü yuvarlaktır ve evrenin ortasında durur. Yeryüzü bu biçimini havanın yoğunlaşması sonucu almıştır. Hava ısınınca genişler, gevşer, soğuyunca yoğunlaşır katılaşır. Hava sürekli bir devinim ve dönüşüm içindedir, olduğu gibi kalmaz. Bu nedenle duyular üzerindeki etkileri de değişiktir. Kurucu ilke olan havada düşünme yetisi (*nous*) vardır. Özdek, tin ve uzay havanın özünde bulunur. Özgürlük, gerekim gibi soyut kavramların kaynağı olan tin de havanın değişme-dönüşme sonucu varlığını sürdürdüğü bir nesnedir. Ancak tin havada vardır diye iki ayrı ilkenin bulunduğu söylenemez. Tin havadır ve hava ile birliktedir.

Düşünme olayı da havanın, dış nesnelerin duylara yaptığı etkilerin doğal sonucudur. Hava, damarlarda dolaşan kanın içine girer, onun devinimini hızlandırır, böylece düşünme gerçekleşir. Bu nedenle düşünmenin odağı yürektir.

Diogenes'in birçok yapıtı olduğu söylenirse de, bunlardan, yalnız Simplikios'un aktardığı bölümler kalmıştır. Düşünceleri o aktarma yazılardan öğrenilmektedir.

- **KAYNAKLAR:** H.Diels, *Fragmente der Vorsokratiker*, 1960; D.Laertius, *Leben und Meinungen berühmter Philosophen*, 1967.
- **BAKINIZ:** ANAKSİMENES, ANAKSAGORAS, DİOGENES LAERTIUS, SİMLİKİOS.

DİOGENES [Babilli] (İÖ 2.yy)

Babilli filozof. Stoa öğretisini benimsemiş, Tanrı ile evrenin özdeşliği görüşünü savunmuştur.

Babil'de doğmuş, sonradan gittiği Roma'da ölmüştür. Yaşamı konusunda yeterli bilgi yoktur. Kimi kaynaklar, Atina yönetimince görevli olarak Roma'ya gönderildiğini, Karneades'in arkadaşı olduğunu bildirir. Ancak bu bilgiler pek kesin değildir. Stoacı görüşün önde gelen kişilerinden sayılmasına karşılık, bu akımla bağdaşmayan düşünceleri vardır.

Diogenes, İÖ 155'te gittiği Roma'da, kendi görüşlerini yaymak için Stoa anlayışına bağlı bir okul açmış, hocası Krysispos'un düşüncelerini kendininkilerle uzlaştırmayı amaç edinen bir felsefe okutmaya başlamıştır.

Diogenes'e göre Tanrı ile evren özdeştir, ikisinin ayrı nitelikler taşıyan, birer varlık olduğunu ileri sürmek yanlıştır. Düşünmeyi sağlayan, bilginin, yargının kaynağı olan ruhun yeri yürektir. Kişi bir "ahlak varlığı"dır. Ahlakın özünü "iyi" oluşturur. İyiye ulaşmayı sağlayan yarardır (*pragma*). Ancak bu yarar, başkalarının emeğini sömürmek, çıkar sağlamak anlamında değildir. İnsanı yöneten ustur, us bir seçme ölçüsüdür. Bu seçme de doğaya uygun gelenle aykırı düşeni birbirinden ayırmaktır.

Diogenes, felsefenin yanı sıra, müzik ile de ilgilenmiştir. Ona göre Yunan uygarlığının önemli buluşlarından biri olan müzik bir eğitim aracıdır, insanı tutkulardan kurtarır, kötülüklerden arındırır. Müziğin dayandığı ses, çocukluktan ergenlik çağına dek gelir. Sesin bir özelliği kulağa çarpan bir yansıma oluşudur. Sesin niteliği onu yansıtan nesnenin katılığı, yumuşaklığı ile bağlantılıdır.

- **KAYNAKLAR:** Cicero, *De Finibus*, 1947.
- **BAKINIZ:** KARNEADES.

DİOGENES [Sinoplu] (İÖ 411-323)

Anadolulu filozof. Sokratesçi Kynik Okul'un öncülerindendir.

Sinop'ta doğdu, sonradan yerleştiği Korinth'te öldü. Yaşamı konusunda ayrıntılı bilgi yoktur. Onunla ilgili bilgileri veren kaynaklar da birbirini tutmamaktadır. Diogenes Laertius'un bildirdiğine göre, babası Hikesias kalp para bastırmakla geçinen bir kimseymiş, önceleri oğlu Diogenes'i de bu işe alıştırmış. Olay ortaya çıkınca, Diogenes yurdundan kaçarak Korinth'e gitmiş, Bir süre işsiz güçsüz dolaşmış, sonra Atina'ya giderek, Kynik Okul'un kurucusu Antisthenes'in öğrencisi olmak istemiş, Antisthenes de onu bir değnekle kovmaya kalkmış. Diogenes, bunun üzerine, Antisthenes'e: "Vur, yalnız, beni kovmaya yetecek sağlamlıkta odun bulamayacaksın, ben de böylece senin yanında kalıp konuşmalarını dinleyeceğim" demiş.

Diogenes'in, Atina'da kaç yıl kaldığı, Antisthenes'in konuşmalarını kaç yıl dinlediği kesinlikle bilinmiyor. Öte yandan, Diogenes'ten yazılı bir yapıt da kalmamıştır. Bütün bilinenler Diogenes Laertius'un Diokles'e dayanarak yaptığı aktarmalardan kaynaklanmaktadır. Bu aktarmalardan anlaşıldığına göre, Diogenes düşüncelerinin uyandırdığı tepki yüzünden, gittiği yerlerde iyi karşılanmayan bir kişi olarak tanınmıştır. Yoksulluk içinde yaşayan Diogenes, bir gün Atina sokaklarında dolaşırken, büyük bir farenin, varlıklı bir Atinalı'nın konağına girdiğini görünce, çevresindekilere dönerek, yüksek sesle: "Bakın, bir sıcan bile Atinalılar'ın sofrasında karnını doyurabiliyor da bana bir dilim ekmek veren olmuyor" demiş.

Onunla ilgili söylentiler arasında kişiliğini, yaşamı anlayışını açıklamak bakımından, üçü çok yaygın ve ilginçtir. Birinci söylentiye göre, Diogenes her türlü gösteriştan uzak kalmış, büyükçe bir küpün içinde yaşamayı yeğlemiş. Kendisine yapılan bütün yardımları, sunulan yemekleri geri çevirmiş. İkinci söylenti, onun ününü duyan İskender'in Atina'ya geldiğinde kendisine ne gibi bir yardımı, iyiliği dokunabileceğini sorması ve Diogenes'ten "güneşimin önünde durup bana gölge etme, başka bir iyilik istemem" karşılığını almasıdır. Üçüncü söylenti de, Diogenes'in Atina sokaklarında, gündüzleri fencerle dolaşması, kendisine neden fencerle dolaştığını soranlara "adam arıyorum" demesidir. Bu söylentiler, tarih bakımından, gerçek olmasa bile, Diogenes'in görüşlerinin yorumlanış biçimine ışık tutmaktadır.

Diogenes'in felsefeye yaklaşımında biri içinde yaşadığı toplum düzeni, öteki de çağının yaygın olan ve Antisthenes'ten kaynaklanan felsefe anlayışı olmak üzere iki temel etki vardır. Diogenes, bu iki kaynaktan yola çıkarak, bütün düşüncelerini, yaşam anlayışının odağını oluşturan ahlak sorunları üzerinde yoğunlaştırmıştır. Ona göre ahlak bir davranış ilkesidir, yaşamı yön veren bir kurallar toplamıdır. Bu ahlakın ereği de bireyin mutluluğudur.

Birey toplumu oluşturan temel varlıktır. Bu nedenle bireyin mutluluğu toplumun mutluluğundan önce gelir. Toplum bireyin üstünde bir varlık değildir.

"gölge etme
başka iyilik
istemem"

Azla yetinmek

► Birey, belli bir toplumun üyesi, belli sınırlarla çevrilmiş bir toprak bölümü üzerinde yaşayan kişi değil, bütün yeryüzünün yurttaşıdır. Yeryüzünü bölümlere ayırmak, ayrı ayrı yurtlar oluşturmak doğaya aykırıdır. Bu nedenle yeryüzü bütün bireyler için ortak bir devlet niteliğindedir. Bu ortak devlette bütün nesneler da ortaktır.

Yaşam ve doğaya uymak

Diogenes'e göre evlilik, iyelik (mülkiyet), aile doğal değildir, doğaya aykırı kurumlardır. Doğaya aykırı olan bu kurumların bağlı bulundukları dinler, dinlerle oluşturulan topluluklar, tapınaklar, onları yöneten yasalar bireyin tinini olgunlaştırmaktan alıko-yar. Bu nedenle, bireyin, bu kurumlara karşı çıkması, onlara uymaması gerekir. En iyi yaşama biçimi doğaya uymaktır. Doğa, bireye, hangi koşullara uyarak yaşaması gerektiğini gösterir. Doğada tutku, istek, aşırılık, dengesizlik gibi tını olumsuz eylemlere sürükleyen durumlar yoktur. Bu olumsuz durumları tanımak için, önce, doğayı öğrenmek gereklidir. Doğada bütün insanlar birbirinin dostudur. Gönül birliğine, barışseverliğe dayanan bu dostluk senlik-benlik çekişmelerini ortadan kaldırır, "dostlar arasında her nesnenin ortak" olduğu görüşünü geliştirir.

Diogenes'in ileri sürdüğü yaşam anlayışına göre "dostluk" bilge kişilerin işidir. Bilge kişi ise "yeryüzü yurttaşı" olduğunu bilen bu yeryüzünde gereksinme duyulan bütün nesnelerin ortaklaşa kullanılması gereğini kavrayan kimsedir. Ancak, yeryüzü yurttaşı olduğunu bilmek, bütün nesnelerden ortaklaşa yararlanmanın gereğine inanmak yetmez, bunu yaşama uygulamak gerekir. Bilge kişinin düşüncesiyle eylemleri arasında bir uyum vardır. Bilge kişi, bu uyumu sağladığından, tanrısal bir varlıktır, "Tanrıların dostu" dur. Bilge kişinin başka bir özelliği de erdemli olmasıdır. Onun yaşamında başlıca yol gösterici ışık erdemdir.

► Erdem konusunda ileri sürülen görüşlere yeni bir yorum getiren Diogenes'e göre "erdem doğaya uygun yaşamaktır." Doğaya uyan kişide tutku, aşırı istek, ölçsüzlük, gösteriş, kendini beğenmişlik yoktur. Bu özelliği dolayısıyla erdem bilgeliktir, bilgelik erdemdir. Erdemli kişi bütün tutkularından, aşırılıklardan uzak kalmayı bilendir, azla yetinendir. Azla yetinmek için, kişinin, bütün davranışlarında bilincini ve usunu egemen kılması, duygularının etkisi altında kalmaması gereklidir. Usla duygu, bilinçle tutku bir arada olamaz, biri ötekini gereksiz kılar.

Sokrates'in düşüncelerinden kaynaklanan Kynik Okul'un görüşleri erdem, bilinç, us, bilgelik, mutluluk gibi kavramlara geniş yorumlar getirmez. Bu kavramları, belli bir anlam odağında yoğunlaştırır, bir bütünün öğeleri olarak anlar. Diogenes de böyle bir anlayışı benimsemiştir. Us, bilinç, bilgelik ve erdem arasında bir bağlantı kurmuş, daha sonra bu bağlantıyı bireyin mutluluğu için gerekli saymıştır. Ona göre mutluluk ancak birey için söz konusudur. Bireyin mutluluğu da istencini, usunu yeterince kullanmasına dayanır. İstenç ve us bütün duygusal eğilimleri önler, denetim altına alır. Denetim altına alınamayan bir eğilim bireyin özgürlüğünü de ortadan kaldırır. Özgürlüğü ortadan kalkan bir bireyin bilge olması söz konusu edilemez.

Kynik Okul'un Antisthenes'in öne sürdüğü yaşama kurallarına göre biçimlenen bütün görüşlerini benimseyen Diogenes bilgiyi ruhun olgunlaşmasını sağlayan bir varlık diye anlar. Ruhun olgunlaşması bütün tutkuların arınmasıyla sağlanır. Bilgi de tutkunun, kaçınılması gereken davranış ve eğilimlerin ne olduğunu ortaya koyar.

Kynik Okul'un estetik konusundaki görüşleri de yaşama anlayışlarıyla bağlantılıdır. Azla yetinmeyi, tutkuların kaçınmayı ilke edinen Kynik Okul'a

Azla Yetinme

İnsan bir tutku varlığıdır, isteklerinin sonu yoktur. Bu nedenle insanın yeryüzünde mutlu bir yaşam sürmesi olanaksızdır. Oysa mutluluk içinde yaşama kişinin elindedir. Kişi istencini, usunu kullanarak, bütün tutkularının önüne geçerse mutlu yaşama koşullarını bulur. Bu koşulların en önemlisi "azla yetinme"dir. Doğa insana yaşamını sürdüreceği bütün gereçleri vermiştir, insanın bunlara yenilerini katması yalnız gereksiz değil, tutkuların doğmasına olanak sağladığından, yıkıcıdır. Bu nedenle, yaşamın doğal düzenini değiştirebilecek nitelik taşıyan her türlü girişimden kaçınmak gerekir.

Azla yetinme, kişinin doğal gereksinimlerini ortadan kaldırmak, sağlığını sarsacak nitelikte bir yaşama biçimini benimsemek anlamına gelmez. Gerçekte, azla yetinmek, doğaya uymak, onun gösterdiği yaşam çizgisi üzerinde yürümektir. Kişinin azla yetinebilmesi, istencini bütün yaşamı süresince egemen kılmasına bağlıdır. Mutluluk istencin denetimi altına girmekle sağ-

lanır.

Diogenes'in ileri sürdüğü bu yaşama biçimi, daha önce, iki karşıt kuram ortaya atan Antisthenes ile Aristippos'tan* kaynaklanır. Özellikle Antisthenes'e yaklaşır. Orta Çağ'ın başlarında, özellikle Hristiyanlık ile ondan altı yüzyıl sonra ortaya çıkan İslam dini gibi tektanrıci dinlerde, azla yetinme yeni bir anlam kazanarak bir mutluluk kuralı sayılmıştır. Bu iki dinde pek yaygın olan "kanaat", "riyazet", "çile" gibi tutkular, doğal eğilimleri engellemeye yönelik uygulamalar, yaşamı küçümseme, iyelik (mülkiyet) düşüncesini geçersiz sayma türünden görüşler İlk Çağ'dan kaynaklanır. İlk Çağ felsefesinde bir bilgelik, erdem ve istenç egemenliği sayılan azla yetinme, tektanrıci dinlerde bir inanç kuralına dönüşmüş, olgunlaşma yöntemi sayılmıştır. İçekapanışı, yeryüzü mutluluğunu küçümseyişi ilke edinen bütün tarikatlarda bu İlk Çağ felsefesinin etkisi vardır. Bu etki, doğrudan İlk Çağ kaynaklarının incelenmesinden değil, gelenekleşmiş bir yaşama biçimi dolayısıyla.*

bağlı Diogenes'e göre estetik gereksizdir. Bu gereksizlik, onun, güzeli konu edinmesi yüzündendir. Güzellik de gösteriş ve zenginlik gibi duygusal eğilimleri geliştiren, erdeme aykırı olan bir niteliktir. Ruh olgunluğuna ulaşmış, bilgece yaşamayı ilke edinmiş bir kimse için güzellik küçültücü bir durumdur. Gerçek güzellik alçakgönüllülüktür, erdemli olmak ve doğaya uymaktır.

Diogenes'ten aktarılan kimi açıklamalarda, onun, Tanrılara inandığı öne sürülür. Özellikle "bilge tanrısal bir varlıktır" önermesinde görülen "Tanrı" sözcüğü onun böyle bir kanı taşıdığının kanıtı sayılır. Ancak, Diogenes de, hocası Antisthenes ve öteki Kynikler gibi "Tanrılar" sözcüğünden bir Tanrı'nın varolduğu anlamını çıkarır. Bu konuda Tekçilik'ten yanadır, bağlı bulunduğu düşünce akımı böyle olmasını gerektirir. Bu Tanrı da doğa bütününden ayrı değildir.

Diogenes'ten yazılı yapıt kalmamasına karşın, etkisi çağlar boyunca sürmüş, Kynik Okul'inde adı birtakım söylencelere karışarak yayılan başlıca kişi olmuştur. Özellikle benimsediği yaşama biçimi, kendinden sonra gelenler üzerinde, uzun süre etkili olmuş, yeni yorumlara yol açmıştır.

İslam düşüncesinde Diogenes'in öncülük ettiği yaşam anlayışına "kelbiyyun" adı verilmiştir. Kynos sözcüğünün Arapça'ya çevrilmesi olan "kelbiyyun" yaşamı küçümseme, her türlü gösterişten uzak kalma, toplumun benimsediği bütün ahlak ilkelerine karşı direnme anlamına gelir. Diogenes'in düşünceleri, Stoa'yı, İslam felsefesinde de özellikle özdekçiliğe yönelik akımlarla Yeni Platonculuk'tan kaynaklanan tasavvufu etkilemiştir. Tasavvufu azla yetinme, her türlü gösterişten ve zenginleşme eğiliminden uzak kalma, toplum işlerine karışmama, tutkuların arınma gibi durumlar Diogenes'in geliştirdiği yaşam anlayışından kaynaklanır. İslam dininin ortaya çıkışından sonra Arapça'ya çevrilen Yunanca felsefe yapıtları ve onlarla ilgili yorumlar bir yandan yazın, bir yandan da gelenekleşen davranışlar aracılığıyla geniş bir alana yayılıp tanınmıştır. Tasavvufun özünü oluşturan bu alçakgönüllüce yaşama biçimi genellikle Anadolu'da benimsenmiş, Alevi ve Hurufi tarikatlarını etkilemiştir. Bu etki, yazılı kaynaklardan yararlanma yoluyla olmamıştır.

• **KAYNAKLAR:** De Crimaldi, *La Vita Di Diogene Cenico*, 1777; Diogenes Laertius, *Leben und Meinungen berühmter Philosophen*, 1967; F.Sayre, *The Greek Cy-nics*, 1948.

• **BAKINIZ:** ANTİSTHENES, ARİSTİPPUS, ZENON [Kıbrıslı].

DİOGENES LAERTİUS

(? - 220)

Yunanlı yazar. Felsefe ve düşünce tarihçiliğinin öncülerindendir.

Yaşamı konusunda yeterli bilgi olmadığı gibi, onunla ilgili açıklamalar veren kaynaklar da birbirini

tutmamaktadır. Kimi kaynaklar 220'de öldüğünü, kimi kaynaklar ise 230 yılında yaşamakta olduğunu ileri sürmektedir.

Diogenes Laertius bir filozof olarak değil, felsefe ve düşünce tarihi araştırmalarında başlıca kaynak niteliği taşıyan ve Latince kısa adıyla *Vitae Philosophorum* ("Bilgelerin Yaşamları") diye bilinen yapıtı yüzünden önemlidir. Yapıtın önsözünde (*Prooemium*), başlangıçtan yazarın yaşadığı çağa değin, bilim, felsefe, mitoloji ve tarihle ilgili açıklamalar, yorumlar yer alır. On bölümden oluşan yapıt Thales'le başlar, Epikuros'la biter. Birinci bölümde 11, ikincide 17, üçüncüde 1 (yalnız Platon), dördüncüde 10, beşinci 6, altıncı 9, yedincide 7, sekizinci 8, dokuzuncuda 12, onuncuda 1 (yalnız Epikuros) olmak üzere 72 filozofa yer vermiştir.

Diogenes, yapıtında önce bilgelerin yaşamöykülerini, onlarla ilgili söylenceleri, daha sonra bilgelerin düşüncelerini, gene bilgilerden örnekler vererek açıklar. Açıklamalarında, bir bilge için, başka bilgelerin yargılarını içeren alıntılara da yer verir. Aktarılan örnekler arasında şiir önemli bir yer tutar. Bilgelerin yanında yasak koyucu, yönetici gibi felsefeyle doğrudan doğruya değil de dolaylı olarak ilgili bulunan kimseler de vardır.

Belli bir felsefe anlayışına göre düzenlenmemesi-ne karşın, Diogenes'in yapıtı, İlk Çağ felsefesi üzerinde çalışan uzmanların başvurdukları sayılı kaynaklardan biridir. Özellikle yazılı yapıt bırakmamış bilgelerin düşüncelerini öğrenmede, bu yapıttaki alıntılar büyük önem taşımaktadır. Yapıt, başta Latince olmak üzere, bütün Batı dillerine çevrilmiş ayrıca Yunanca yazması da çevirisiyle birlikte, birkaç kez basılmıştır.

• **YAPITLAR** (başlıca): *De Vitis, Dogmatibus et Apophthegmatibus Clarorum philosophorum*, (ö.s.), 1921, ("Bilinen Filozofların Görüşleri, Özdeyişleri ve Yaşamları Üstüne").

DİONYSOS AREOPAGİTA

(5.yy)

Yunanlı tanrıbilimci. Yeni-Platonculuk'la Hristiyanlık'ın özdeş bir görüşü benimsediklerini ileri sürmüştür.

Yaşamı konusunda ayrıntılı bilgi bulunmayan Dionysos Areopagita, kimi kaynaklarda Pseudo-Dionysius (Düzmece Dionysos) diye geçer. Kilise Babaları'nın geliştirdikleri Hristiyan anlayışının bir yandan çoktanrıçı Platon'dan, bir yandan da eski inançlardan kaynaklandığını, bu nedenle ileri sürüldüğü gibi yeni olmadığını ortaya atmıştır.

Dionysos'un ileri sürdüğü düşünceye göre Yeni-Platonculuk, içerdği inanç bakımından, Hristiyanlık'ın özüne aykırı değildir, onun yeni bir yorumudur, bu nedenle de Kilise'nin benimseyip savunması gereken bir kurumdur. Hristiyanlık, sonradan, gerçeğinden uzaklaştırılmış, kendi özüne yabancı bir yapıya dönüştürülmüştür. Yeni-Platonculuk, kendi özüne yabancılaşan Hristiyanlık'a gerçek niteliğini kazandı-

ran, onu çoktanrıci inançların etkisinden arındırarak kaynağına yaraşır duruma getirmeye çalışan bir öğretilerdir.

Dionysos'un geliştirdiği görüşe göre Tanrı birdir, çokluk onun değişik biçimlerde görünüşüdür. Bütün varlıklar, bu tek olan ilkedен, Tanrı'dan gelmiştir, sonunda gene ona dönecektir. Varlık evreni, yukardan aşağı doğru değişik aşamalardan oluşur. Her aşamanın kendine göre bir yetkinliği vardır. En üst aşamada en yetkin olan, bütün varlıkların kendisinden fışkırdığı (*emanatio*) Tanrı bulunur. Tanrı, yetkinlik bakımından da, tektir. Tanrı bütün nitelemelerin de üstündedir. Usun ürünleri olan nitelemeler, usun kavrama gücünü aşan Tanrı'ya değil, ancak niteliklerine uygun gelebilir. Tanrı "iyi"dir, "kötü" ise iynin yokluğudur. Tanrı varlığıyla ilgili bilgi derin sezikle, gizemle sağlanabilir. Tanrı ile evren birdir, ayrılık görünüştedir.

Dionysos'un geliştirdiği, Yeni-Platonculuk'la uzlaşdırılmış Hristiyan anlayışı, sonraki çağlarda çok etkili olmuş, yeni bir din görüşünün doğmasına olanak sağlamıştır. Özellikle Scotus Eriugena, Böhme, Giordano Bruno gibi düşünürler onun görüşlerinden yararlanmışlardır.

• YAPITLAR (başlıca): *Opera*, 1615.

• BAKINIZ: BÖHME, BRUNO, ERIUGENA, PLO-TINOS.

DİOPHANTOS [İskenderiyeli] (3.yy)

Yunanlı matematikçi. Bir bilinmeyenli ve çok bilinmeyenli denklemlerin tamsayılı çözümlerini bulmak için geliştirdiği yöntemlerle cebirin öncülerinden olmuştur.

İskenderiye Okulu'ndan yetiştiği ve ömrünü bu kentte geçirdiği dışında, yaşamı üstüne hemen hiçbir şey bilinmiyor. Kimi kaynaklarda 325 ile 410 yılları arasında yaşadığı belirtilirse de, bazı belgelerin değerlendirilmesinden anlaşıldığına göre yaklaşık 250 yıllarına doğru adını duyurmuş olması daha olasıdır. Yaşamına ilişkin bilgilerintek kaynağı, ölümünden çok sonra yazıldığı sanılan ve koşuk biçiminde düzenlenmiş matematik problemlerini içeren Yunanca bir antolojideki bir cebir problemidir. Diophantos'un yaşamındaki bazı dönüm noktalarını vererek matematikçinin kaç yıl yaşadığını soran bu problemdeki veriler gerçeğe uygunsa, Diophantos 33 yaşında evlenmiş, beş yıl sonra bir oğlu olmuş ve oğlunun ölümünden dört yıl sonra, 84 yaşındayken ölmüştür.

Diophantos'un günümüze değin ulaşabilmiş dört yapıtından ikisi, *Moriastika* ve *Porismata*, en önemli yapıtı sayılan *Arithmetike*'deki cebirsel yöntemlerin yinelenmesi, belki de bu başyapıtının ekleridir. On üç kitaptan oluştuğu bilinen, ancak yalnız ilk altı kitabı bugüne gelebilmiş olan *Arithmetike* ise yalnız Diophantos'un değil, Yunan matematiğinin de temel yapıt-

larından biridir. Birçok problemin cebirsel denklemlerle nasıl ifade edilebileceğini göstererek bu denklemlerin çözüm yöntemlerini açıkladığı yapıtında, bilinmeyen nicelikleri bugünkü cebir dilinin öncüsü olan birtakım simgelerle belirtmiş ve birden fazla değişkenli denklemlerde değişkenlerin bir bölümüne sayısal değerler vererek sorunu bir değişkenli bir probleme indirgemıştır. *Arithmetike*'deki yüz otuz kadar problemde, denklemlerin genellikle tamsayıly ya da rasyonel (oransal) sayılar halindeki çözümlerini arayan Diophantos her problem için birbirinden değişik, beklenmedik yöntemler kullanmıştır. Örneğin, "Öyle iki rasyonel sayı bulunuz ki, karelerinin toplamının bu iki sayının toplamına oranı verilen bir rasyonel sayıya eşit olsun" biçiminde sunduğu bir problem bugünkü matematik diline aktarıldığında, aranılan sayılar x ve y , verilen oran da p ile gösterilirse

$$\frac{x^2 + y^2}{x + y} = p$$

denkleminde ulaşılır. Bu denklem

$$x^2 - xp + y^2 - yp = 0$$

biçiminde yazılıp x için çözümlerse

$$x = \frac{p}{2} \pm \sqrt{\frac{p^2}{4} - y^2 + py}$$

elde edilir. Karekök işareti altındaki ifadenin bir rasyonel sayının karesi olması gerektiğini düşünen Diophantos, $\frac{p^2}{4} = \left(\frac{p}{2}\right)^2$ olmasından yola çıkarak bir

"yaklaşım" yöntemi kullanmış ve t yeni bir rasyonel değişken olmak üzere

$$\frac{p^2}{4} - y^2 + py = \left(\frac{p}{2} + ty\right)^2$$

anlatımına eşdeğer bir hesaplamayla çözümünü sürdürmüştür. Bir tür "kareye tamamlama" yöntemi sayılabilecek olan bu denklem y için çözümlerse

$$y = p \cdot \frac{1-t}{1+t^2}$$

bulunur. y 'nin bu değeri önceki denklemlerde yerine yerleştirilirse, bu kez

$$x = p \cdot \frac{1+t}{1+t^2}$$

elde edilebilir. Diophantos $t = 1/3$ alarak, $x = 6/5p$ ve $y = 3/5p$ özel çözümlerine ulaşmıştır.

Gene *Arithmetike*'de, bir bilinmeyenli ve çokterimli denklemlerin hangi koşullarda bir tam kare olacağını inceleyen Diophantos, bu yöntemle daha genel ve çok bilinmeyenli denklem sistemlerinin tamsayıly ve oransal çözümlerini bulmuştur.

$$\begin{aligned} ax^2 + bx + c &= u^2 \\ ax^3 + bx^2 + cx + d &= u^2 \\ x^6 - ax^3 + x + b^2 &= u^2 \\ x^4 + y^4 + z^4 &= u^2 \end{aligned}$$

denklemleri ve

$$\left. \begin{aligned} xy + x &= u^3 \\ xy + y &= v^3 \end{aligned} \right\} \text{ denklem sistemi}$$

Diophantos'un *Arithmetike*'de incelediği denklem türlerine örnek olarak verilebilir.

Diophantos için eksi (negatif) sayıların bir anlamı yoktur. Örneğin, ona göre

$$6x+13=7$$

denklemini sağlayan bir "sayı" olmadığından, bu denklem "anlamsız"dır.

Denklemlerin daha küçük dereceden denklemlere indirgenmesi, bir tam kareye tamamlama, sayısal değerlerin seçilmesi yoluyla bilinmeyen sayının azaltılması, rasyonel değerlere "yaklaşım" ve "tersten" çözme, Diophantos'un *Arithmetike*'de geliştirdiği yöntemlerden yalnızca birkaçıdır.

Bugün çağdaş sayılar kuramında, denklemlere rasyonel sayılı çözümler bulunmasını amaçlayan yeni bir dal gelişmiştir. "Diophantos denklemleri" adıyla bilinen bu cebir dalının en önemli araçlarından biri de, gerçek sayılara rasyonel yaklaşımları inceleyen ve "Diophantos yaklaşımı" diye anılan bir yöntemdir. Matematğin bu dalı, Diophantos'a dek uzanan yöntemlerin yanında Diophantos'tan beri üzerinde çalışılan ve bugüne değin çözüme kavuşturulmamış problemleri konu alır.

Kendisinden önceki Yunan matematğinden ve Babil kaynaklarından yararlanan Diophantos'un yapıtları da Arap ve Rönesans matematikçilerini, sonraki yüzyıllarda özellikle Euler ve Fermat'yi derinden etkilemiştir.

- **YAPITLAR** (başlıca): *Moriastika*; *Porismata*; *Arithmetike*; *Peri Polygonom arithmon*.
- **KAYNAKLAR**: T.L.Heath, *Diophantus of Alexandria, A Study in the History of Greek Algebra*, 1885; *A History of Greek Mathematics*, 2 cilt, 1921.
- **BAKINIZ**: L.EULER, FERMAT, GAUSS, HİPPARKHOS, VIETE.

DİOSKORİDES [Pedanius]

(1. yy)

Yunanlı hekim, eczacı ve botanik bilgini. İlaç olarak kullanılabilecek bitkileri, hayvansal ürünleri ve mineralleri derleyen yapıtıyla eczacılığın gelişmesini etkilemiş, zengin bitki adlandırmasıyla da çağdaş botanığın kurucularından sayılmıştır.

Anadolu'da, Kilikya yöresindeki Anazarbus kentinde (bugün Adana'nın Kozan ilçesine bağlı Dilekkaya/Anavarza köyü) doğdu. Ancak, yaşamı üstüne bilgi veren kaynaklar günümüze değin ulaşmadığından, hangi yıllar arasında yaşadığı ve nerede öldüğü bilinmiyor. Kimi araştırmacılar göre 50 ile 70, kimilerine göre 60 ile 77 yılları arasında adını duyuran Dioskorides, büyük bir olasılıkla Tarsus ve İskenderiye'de öğrenim gördükten sonra, Neron zamanında Roma ordusunun Anadolu'daki birliklerine

hekim olarak katıldı. Bu görevi süresince pek çok ülkeyi dolaşma olanağı buldu, gittiği yerlerde özellikle ilaç yapımında kullanılabilecek bitki türleri, hayvansal ürünler, hatta mineraller üstüne bilgi toplayarak *Peri hyles iatrikes* ("İlaç Bilgisi Üstüne") adlı ünlü yapıtını oluşturdu. Önce Latince ve Arapça'ya, ardından çeşitli Avrupa dillerine çevrilerek yüzyıllar boyunca yeni basımları yapılan, başta Galenos, İbn Sina ve İbnülbaytar olmak üzere doğulu ve batılı hekimleri, tedavi yöntemlerini ve tıbbi botanığı büyük ölçüde etkileyen bu yapıt ilk sistemli ilaç kodeksi sayılır. Daha çok Latince baskısındaki *De materia medica* adıyla anılan bu beş kitaplık yapıtta yaklaşık 600 bitki, 90 kadar mineral ve 35 hayvansal ürünü derleyen Dioskorides gerek yapıtının zengin içeriği gerek sağlam bir gözlem ve araştırma ürünü olan bilgileri düzenli bir biçiminden, sunmaustallığıyla Hipokrat'ın, tüm Eski Çağ botanik derlemelerini aşmıştır. Bitkileri en ince ayrıntılarına dek tanımlarken, değişik iklim ve topraklarda yetişen türlerin değişik tedavi edici özellikler kazanabileceğine dikkati çekmiş, her bitkinin hangi koşullarda saklanması gerektiğini, ilacın nasıl elde edileceğini, hangi amaçla kullanılabileceğini, etki sürelerini ayrıntılı olarak açıklamıştır. Bilgi derlerken yalnızca gözlemleriyle yetinmeyerek, kendisinden önceki araştırmacıların yapıtlarına ve gezileri sırasında yöre insanlarının bilgilerine başvuran Dioskorides'in yapıtı, özellikle bitki adlandırması yönünden ayrı bir önem taşır. Yunanca'nın yanı sıra İran, Mısır, Afrika, Ermenistan ve Galya'nın değişik dil öbeklerinden aldığı terimleri de ekleyerek zenginleştirdiği adlandırması, sonraki yüzyıllarda onun yapıtından yararlanan uzmanlarca da benimsenmiş ve pek çok tıp bitkisi çağdaş ilaç kodekslerinde Dioskorides'in adlandırmasıyla yer almıştır. Latince'ye çevrilirken bitki adlarının alfabetik sırasına göre düzenlenen Yunanca metin, her çeviride ekleme ve çıkarmalarla özgünlüğünden çok şey yitirmesine karşın 17. yy'a değin temel başvuru kaynağı olarak kullanılmıştır. Yunanca ve Latince yazılmış birçok botanik ve tıp bitkileri derlemesi de Dioskorides'in yapıtı olarak anılırsa da, *Peri hyles iatrikes* dışındakilerin onun kaleminden çıktığı kuşkuludur.

- **YAPITLAR** (başlıca): *Peri hyles iatrikes*, ("İlaç Bilgisi Üstüne").
- **BAKINIZ**: GALENOS, HİPPOKRATES, İBNÜLBAYTAR, İBN SINA.

DİREN, Sadi

(1927)

Türk, seramikçi. Biçim ve renkleri ölçülü kullanması, kili biçimlendirmedeki plastik anlayışı ve sır tekniğiyle seramik sanatında yeni bir anlayışın oluşmasına katkıda bulunmuştur.

İstanbul'da doğdu. 1953'te İstanbul Devlet Güzel Sanatlar Akademisi (şimdi Mimar Sinan Üniversitesi) Seramik Bölümü'nü bitirdi. 1953'de tarihöncesi

Diophantos
denklemleri

seramik sanatından esinlendiği yapıtlarına yer verdiği ilk sergisini açtı. 1955'te Almanya'ya gitti ve tasarımcı olarak bir seramik fabrikasına girdi. Bir yandan da özel olarak seramik çalışmalarını sürdürdü. 1964'te Türkiye'ye döndü ve Eczacıbaşı Seramik Fabrikaları'nda, Süs ve Mutfak Eşyaları Bölümü'nde müdür ve sanatçı olarak çalışmaya başladı. Aynı yıl Akademi'nin Seramik Bölümü'ne öğretim üyesi olarak girdi. 1970'te profesörlüğe yükseldi. 1982'de, Akademi'nin Mimar Sinan Üniversitesi olmasının ardından kurulan Güzel Sanatlar Fakültesi'nin ilk dekanı oldu. Yurt içinde ve dışında pek çok sergi açtı.

Diren yapıtlarında Anadolu sanatını inceleyerek insan, doğa, hayvan, bitki, barış, insan sevgisi ve dayanışma konularını işlemiştir. Batı'dan aldığı bir teknikle, Hitit ve Frig gibi Anadolu uygarlıklarından esinlenen yapıtlar vermiştir.

Türk seramik sanayiinin sanatla bütünleşmesi yolunda yoğun çaba gösteren Diren'in seramik çömlek ve heykellerinin yanı sıra, İstanbul'da Tarabya Otel, Atatürk Kültür Merkezi, Manifaturacılar Çarşısı, Marmara Etap Otel, Koç Holding; Ankara'da Marmara Otel, Cep Sineması, Şekerbank ve Strasbourg'da Avrupa Konseyi Binası gibi yapılarındıvarları için hazırladığı seramik kaplama ve panolar da vardır.

DJILAS, Milovan (1911)

**Yugoslav siyaset adamı ve yazar.
Yeni Sınıf adlı kitabıyla tanınmıştır.**

12 Haziran 1911'de Karadağ'da doğdu. 1929'da Belgrad Üniversitesi'ne giren Djilas burada hukuk eğitimi gördü ve 1933'te mezun oldu. 1932'de yasa dışı Yugoslav Komünist Partisi'ne (YKP) giren Djilas, bir süre sonra tutuklandı ve 1935'e kadar hapiste kaldı. 1938'de YKP'nin merkez komitesine, 1940'ta da politbüroya seçildi. Almanlar'ın 1941'de Yugoslavya'yı işgal etmeleri üzerine partizan direnişi örgütledi. 1945'te savaş sonrası kurulan ilk Tito hükümetinde bakan oldu. Aynı yıl Moskova'ya giderek Stalin, Molotov ve diğer Sovyet yöneticileriyle görüşmeler yaptı. 1947'de Kominform'un kuruluş çalışmalarında yer aldı. 1948'de Tito'nun Sovyetler Birliği'ne karşı izlediği politikayı destekledi. 1953'te Federal Halk Meclisi başkanlığına seçildi. Daha sonra devlet başkan yardımcısı oldu.

1954'te Djilas, bürokrasiyi eleştiren makaleler yazmaya başladı. Bu yüzden parti yönetimiyle arası açıldı ve aynı yıl partiden istifa etti. 1956'da tutuklandı, 1961'de serbest bırakılana kadar hapiste kaldı. 1962'te tekrar tutuklanıp hapsedildi. 1966'da affedildi.

Djilas'ın en önemli kitabı 1957'de yayımlanan *The New Class*'tır (Yeni Sınıf). Djilas bu kitabında SSCB'de devletin gitgide güçlendiğini, kent ile kır, kafa emeği ile kol emeği arasındaki çelişkilerin arttığını öne sürmüştür. Ona göre, bürokrasi, tüm toplumu denetimi altına alan yeni bir sınıf oluşturmuştur. Bu yeni sınıf tarihte var olan daha önceki sınıflardan

farklıdır. Eski sınıflar, toplumun içinde yeni üretim güçleri ve ilişkileri güçlendikten sonra siyasal iktidarı ele geçirmişlerdir. Oysa bürokrasi kendi yeni iktisadi düzenini kurmak ve toplum üzerinde egemenlik sağlamak amacıyla iktidara gelmektedir.

Djilas'a göre SSCB'deki yeni sınıfı oluşturan ana çekirdek parti bürokrasisidir. Bu sınıf, gücünü mülkiyetin farklı bir biçimde, toplum adına yönetilen kolektif mülkiyetten almaktadır. Yeni sınıf, bu mülkiyet üzerinde sahip olduğu denetim sayesinde tüm iktisadi ve toplumsal yaşamı denetleyebilmektedir. Bu mülkiyetten yararlanma parti bürokrasisinin bir ayrıcalığı olarak gerçekleşmektedir. Toplumun mülkiyetini kendi mülkiyeti gibi kullandığı ortaya çıktığı dönemlerde, bu sınıf iktidardaki gücünü korumak için bazı reformlar yapmak zorunda kalmakta ve bunları sosyalizmin gelişmesi yolunda adımlar olarak sunmaktadır.

Djilas'a göre varolan sosyalist sistemlerde, hükümet örgütü içindeki politik görevler tümüyle parti üyelerine tahsis edilmiştir. Parti, merkezîyetçi bir yapıya, çok güçlü bir disipline ve ideolojik bir birliğe sahiptir. Bu ideolojik birlik, partinin üst düzeydeki önderlerinin parti tabanının görüşleri üzerinde egemenliğine yol açtığı gibi, toplum içinde bağımsız ideolojilerin gelişmesini de imkânsız hale getirmektedir. Öte yandan bu durum, partide kişisel bir diktatörlüğün oluşmasına da zemin hazırlamaktadır.

Djilas'a göre sosyalist rejimlerde özgürlükler biçimsel olarak vardır. Yasalar, daima yeni sınıfın gereksinimleri doğrultusunda yapılır. Siyasal nitelikli davaların nasıl sonuçlanacağı önceden belirlenmiştir. Djilas savunduğu görüşler nedeniyle 1968'de ABD'de Özgürlük Ödülü'nü almıştır.

• **YAPITLAR (başlıca):** *Struggle of the Communist Party of Yugoslavia*, 1948, ("Yugoslavya Komünist Partisi'nin Mücadelesi"); *Lenin and the Relations Between Socialist States*, 1950, ("Lenin ve Sosyalist Devletler Arasındaki İlişkiler"); *On New Roads to Socialism*, 1950, ("Sosyalizme Giden Yeni yollar"); *The New Class*, 1957, (Yeni Sınıf, 1982); *Conversations with Stalin*, 1962, ("Stalin'le Konuşmalar"); *Montenegro*, 1964; *The Leper*, 1965; *Tito*, 1980.

• **BAKINIZ: TITO.**

DOBB, Maurice (1900-1976)

İngiliz, iktisatçı. Marxist iktisat öğretisinin, Sovyet planlama modeli ve sanayileşme stratejisinin İngilizce konuşulan ülkelerde öğrenilip anlaşılmasında önemli rol oynamıştır.

Maurice Dobb orta halli bir tüccar ailesinin çocuğu idi. 1919-1922 arasında Cambridge Üniversitesi'nde iktisat öğrenimi gördü. 1922-1924 arasında Londra Üniversitesi'nde doktorasını tamamladı. E. Cannan'ın denetimi altında yazdığı doktora tezinin konusu, "Kapitalist İşletme ve Sosyal İlerleme" idi. 1924'de Cambridge Üniversitesi'ne iktisat okutmanı

olarak atandı. 1967'de emekli oluncaya kadar bu üniversitede öğretim üyeliği yaptı.

Maurice Dobb 20.yy'da İngiliz üniversite sistemi içinde yetişen ve etkin olan ilk Marxist iktisatçıdır. I. Dünya Savaşı sırasında ve ertesinde İngiliz aydınlarında gözlenen sola yönelmenin etkisi altında kalan Dobb, savaştan bir yıl sonra Cambridge Üniversitesi'ne girdiğinde Marx, Hobson, Bernard Shaw ve W.Morris gibi düşünürlerin yapıtlarının etkisiyle kendisini sosyalist saymaktaydı. Ancak, Cambridge'de sosyalist eğilimli öğretim üyesi sayısının çok az olması ve Neo-Klasik İktisat Okulu'nun egemenliği nedeniyle M.Dobb, Marxist iktisadı tek başına ve klasik metinleri doğrudan inceleyerek öğrendi ve özümledi. Öğrencilik yıllarında İngiliz İşçi Partisi ile ilişki kurdu. 1922'de ise Komünist Partisi'ne girdi.

Dobb, Cambridge'de iktisadın aşağı yukarı tüm alanlarında ders okutabilen ve bir yandan klasik iktisadın, öte yandan Neo-Klasik kuramın temellerini bilen ve bu okulları kendi iç mantukları bakımından da değerlendirip eleştirebilen bir iktisatçı olarak tanındı. Cambridge Üniversitesi bu bakımdan uygun bir ortam oluşturmuyordu: Keynes ve öğrencileri Neo-Klasik iktisadın geleneksel uğraşı alanlarının tamamen dışına yönelik çalışmalar sürdürüyorlar, İngiliz iktisat geleneğinde tartışmasız bir üstünlük kurmuş bulunan Marshall'ın egemenliğini yavaş yavaş aşındırıyorlardı. Öte yandan Dobb, ülkelerindeki baskıcı rejimlerden koparak Cambridge'e gelen İtalyan Sraffa ve PolonyalıKaleki gibi geleneksel iktisat öğretisinin dışında kalan iki kişiyle birlikte çalışma imkânı buldu. Bu canlı ve yeniliklere açık ortam, Dobb'un gelişiminde önemli bir rol oynamıştır. Yine de uzun yıllar Marxist iktisadın Cambridge'de ve diğer İngiliz üniversitelelerinde M.Dobb'dan başka bir temsilcisinin olmadığı söylenebilir.

Maurice Dobb'un çağdaş iktisat yaşamına katkıları üç eksen üzerine kuruludur. Bunlar, Marxist iktisatkuramının çağdaş ve zenginleştirilmiş bir yorumuna bağlı olarak yapılan Neo-Klasik iktisat eleştirisi; Sovyet planlamasının bir sanayileşme ve kaynak tahsisi modeli olarak çözümlenmesi ve Batı Avrupa'da feodalizmden kapitalizme geçiş sürecinin çözümlenmesinden çıkarsanan genellemelerdir. Bu üç ana konunun ilk ikisinin bir bileşkesi, sosyalizmin iktisat kuramı üstündeki çalışmalarında ortaya çıkar. Ayrıca, Sovyet sanayileşme deneyiminden az gelişmiş ülkeler için çıkarılabilecek dersler, Dobb'un planlama stratejisi ve planlama-büyüme modelleri üstündeki kuramsal yazılarında geliştirilmiştir.

Dobb'un 1937'de yayımlanan *Political Economy and Capitalism* ("Ekonomi Politik ve Kapitalizm") adlı kitabı, geleneksel iktisat öğretisi içinde yetişmiş kişilere Marxist kuramın incelik ve derinliklerini göstermenin yanı sıra Neo-Klasik iktisadın temel bir eleştirisini de içermesi bakımından önem taşır. Bu eleştiri, 20-25 yıl sonra öteki Cambridge iktisatçıları'nın sermaye kuramı tartışmaları sırasında Marjinalist Okul'a karşı geliştirdikleri eleştirilerin temel öğelerini içerir; ancak Dobb'un bu alana yaptığı katkılar genellikle farkedilmemiştir. Bunda, sözü geçen yapıtın, Keynes'in iktisat çevrelerinde büyük çalkantılar yaratan *General Theory of Employment, Interest and Money* ("İstihdam, Faiz ve Paranın Genel Kuramı")

adlı yapıtından hemen sonra yayımlanmış olmasının rolü de vardır. 1937'de yayımlanan çalışması ile 1973'te yayımlanan ve son kitabı olan *Theories of Value and Distribution since Adam Smith* ("Adam Smith'ten Bu Yana Değer ve Bölüşüm Kuramları") arasında M.Dobb aynı çizgiyi geliştirmiş ve klasik (özellikle Ricardocu) iktisadın doğal uzantısı saydığı Marxist iktisadın akademik çevrelerde etkinlik kazanmasında belirleyici bir rol oynamıştır. Ricardo'nun toplu eserlerinin yayına hazırlanmasında Sraffa ile işbirliği yapması ve bu yayının ilk cildine Ricardo'nun iktisadi düşüncesinin gelişimi üstüne yazdığı çok ilginç önsöz bu çerçeve içinde önem taşır.

Dobb'un bir sosyalist sanayileşme ve büyüme modeli olarak değerlendirdiği Sovyet ekonomisine ilişkin çalışmaları, bu önemli tarihsel deneyime siyasi önyargılarla ya da Neo-Klasik kuramın dar kalıpları içinde bakan iktisatçıların konu üzerindeki tekellerinin kırılmasına yol açmıştır. Dobb'un iktisat kuramına bakış açısı ile Sovyet iktisadı hakkındaki bilgilerinin bileşiminden iki yan gelişme doğmuştur. Birincisi, 1930'lu yıllarda "sosyalizmin iktisat kuramı" üzerindeki sağ ve sol eğilimli neo-klasik iktisatçıların arasındaki polemige yeni bir boyut kazandırmasıdır. Bu polemik, etkin kaynak tahsisinin, yani "varolan kaynaklarla azami refahın sağlanmasının" sosyalist bir ekonomide mümkün olup olmayacağı üzerinde sürdürülmekte idi. Dobb, kaynak dağılımını değiştirerek, yapısal dönüşme, sanayileşme, hızlı büyüme ve bölüşüm gibi dinamik hedeflerin sosyalist bir ekonominin ya da herhangi bir toplumun temel sorunları olabileceğini göstermiş, daha sonra, özellikle 1960'lı yıllardaki makalelerinde ve *Welfare Economics and Economics of Socialism* ("Refah İktisadı ve Sosyalizm İktisadı") adlı kitabında, kaynak tahsisi sorununun bu dinamik boyutunun "statik etkinlik" kavramı ile uzlaşabilmesi üzerinde ilginç denemeler yapmıştır. Dobb'un bu katkıları, iktisadın "refah teorisi" diye anılan kolunun dinamik etkinlik ve merkezileşen kaynak tahsisi modelleri ile zenginleşmesine imkân vermiştir.

Maurice Dobb'un kuramsal yaklaşımı ile Sovyet deneyimi hakkındaki bilgilerinden türeyen bir diğer katkı, kalkınma sorunlarının bir büyüme-planlama modeli içinde ele alınması biçiminde gerçekleşmiştir. Dobb, Sovyet büyüme ve sanayileşme sürecini gerçekleştiren planlama stratejisinin tüm az gelişmiş ekonomiler için geçerli olabilecek unsurlarını saptayarak bunlardan genel bir yatırım planlaması ve büyüme modeli türetmiştir. Bu denemeyi, 1950'li yıllarda yazdığı bazı makaleler ile 1960'ta yayımlanan *An Essay on Economic Growth and Planning* ("Ekonomik Büyüme ve Planlama Üzerine Bir Deneme") adlı kitabında gerçekleştirdi. Marx'ın "yeniden üretim şemaları" ile Sovyet ve Hintli iki iktisatçı olan Feldman ve Mahalanobis'in iki sektörlü büyüme-planlama modellerinden hareket eden Dobb, bu çalışmalarında yatırımların ana sektörler arası dağılımı ile teknoloji seçimini, büyüme hızını belirleyen değişkenler olarak göstermiş ve emeğin bol olduğu bir az gelişmiş ekonomide sermaye yoğun tekniklerin yeğlenebileceği koşulları belirlemiştir. Dobb'un bu tezleri, kalkınma stratejisi üzerinde düşünen az gelişmiş ülkelerin iktisatçılarını etkilemiştir.

Gelişimi

Etkin kaynak ayrılması sorunu

Katkıları

İktisat tarihi, Dobb'un bir yan ilgi alanı olmasına karşın *Studies in the Development of Capitalism* ("Kapitalizmin Gelişmesi Üzerine İncelemeler") adlı kitapta yazdıkları iktisat tarihçileri arasında, kendisinin de birkaç yazı ile katıldığı ilginç tartışmalara yol açmıştır. Marx'ta örtülü olarak varolan feodalizmin bir "üretim biçimi" olarak ilk açık tanımını Dobb'un yaptığı söylenebilir. Dobb ayrıca feodalizmin "üretim ilişkileri" düzleminde çözülerek kapitalizme dönüşmesini vurgulayan bir geçiş süreci çözümlemesi geliştirmiştir. Bu çözümleme, feodalizmi piyasa ilişkilerinin yokluğuna bağlı olarak tanımlayan ve feodalizmin çöküşünü dış ticaretin gelişiminde arayan iktisatçılar, örneğin Paul Sweezy, tarafından eleştirilmiştir. Bu tartışmayı oluşturan yazılar, *Feodalizmden Kapitalizme Geçiş* adını taşıyan kitapta derlenmiştir.

Dobb, Ricardo ve J.S.Mill gibi büyük isimlerden sonra Neo-Klasik iktisatta ortaya çıkan dönüşümleri yakından bilen bir kişi olarak, Buharin dışında, Neo-Klasik iktisatla ciddi hesaplaşma yapan ilk Marxist iktisatçı olarak da önem taşır. Ayrıca, sosyalist ekonomiler, refah iktisadı, planlama, kalkınma stratejileri ve iktisat tarihialanlarında yazdıkları ile Marxizm'in çeşitli iktisadi konularda güçlü analiz araçları sağlayabileceğini göstermiştir. Bu özellikleri ile Maurice Dobb, 20.yy'da yetişen en önemli Marxist iktisatçılardan biri olarak kabul edilmektedir.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Wages*, 1928, ("Ücretler"); *Political Economy and Capitalism*, 1937, ("Ekonomi Politik ve Kapitalizm"); *Studies in the Development of Capitalism*, 1946, ("Kapitalizmin Gelişmesi Üzerine İncelemeler"); *Soviet Economic Development since 1917*, 1948, ("1917'den beri Sovyet İktisadi Gelişmesi"); *Works and Correspondence of David Ricardo* (P.Sraffa ile), 1950-1955, ("David Ricardo'nun Çalışmaları ve Yazışmaları"); *Some Aspects of Economic Development: Three Lectures*, 1951, ("İktisadi Kalkınmanın Bazı Yönleri"); *On Economic Theory and Socialism: Collected Papers*, 1955, ("İktisat Kuramı ve Sosyalizm: Toplu Makaleler"); *An Essay on Economic Growth and Planning*, 1960, ("İktisadi Büyüme ve Planlama Üstüne Bir Deneme"); *Papers on Capitalism, Development and Planning*, 1967, ("Kapitalizm, Kalkınma ve Planlama Üstüne Yazılar"); *Welfare Economics and Economics of Socialism*, 1969, ("Refah Ekonomisi ve Sosyalizmin Ekonomisi"); *Theories of Value and Distribution since Adam Smith*, 1973, ("Adam Smith'den Bu Yana Değer ve Bölüşüm Kuramları").

- **KAYNAKLAR:** E.Hobsbawm, *Essays Presented to Maurice Dobb*, 1967; *Cambridge Journal of Economics*, II(2), 1978, (M.Dobb özel sayısı).
- **BAKINIZ:** P.SRAFFA, P. SWEETZ.

DOBROLYUBOV, Nikolay Aleksandroviç (1836-1861)

Rus düşünür ve edebiyat eleştirmeni. Geleneksel, romantik edebiyatı yadsıyan çalışmalarıyla gerçekçi Rus edebiyatına katkıda bulunmuştur.

6 Şubat 1836'da bugünkü adı Gorki olan Nizhny Novgorod kentinde doğdu, 30 Kasım 1861'de bugün-

kü adı Leningrad olan St. Petersburg'da öldü. Önceleri bir papaz olan babasının etkisinde başladığı ilahiyat öğrenimini yarıda bırakarak 1853'te St. Petersburg'daki Yüksek Pedagoji Enstitüsü'ne girdi. Bu dönemde edebiyat eleştirileri yazmaya başladı. 1856'da ilk yazılarını yayımladığı dönemin liberal dergisi *Sovremennik*'in ("Çağdaş") yöneticileri arasına katıldı, Çernişevski'nin yakın çalışma arkadaşlarından biri oldu. Çok kısa süren yaşamının sonuna değin burada yazdı, yüzlerce makale ve inceleme yayımladı. Tutulduğu verem hastalığından kurtulamayarak 25 yaşındayken öldü.

Dobrolyubov faydacı (*utiliter*) akıma yakın düşünceleriyle dönemin Rus edebiyatında etkin olan geleneksel ve romantik eğilimlere karşı çıktı. Batıda gelişen bilimsel yenilikleri temel alan görüşleriyle Rus maddecî düşüncesine katkılarda bulundu. Vissarion Belinski'nin temellerini attığı estetik anlayışı geliştirerek, dönemin edebiyatında yeni bir anlayış olan eleştirel gerçekçilik için çalıştı. Edebiyat ürünlerinden çok yaşamın kendisini irdeleyen yazılar yazan Dobrolyubov için, bir sanat yapıtının değeri "yaşamı betimleyişindeki doğruluk"tu. İvan Gonçarov'un ünlü romanı *Oblomov*'dan hareketle yazdığı "Oblomovculuk Nedir?" adlı denemesi de, romandan çok, yazarın aynı adlı kahramanının Rus halkı içinde simgelediği eğilimleri ve düşünüş biçimini eleştirmeyi amaçlıyordu.

Çok kısa süren yazarlığı ile dönemin radikal aydınları arasında seçkin bir yere sahip olan Dobrolyubov'un çalışmaları ancak ölümünden çok sonra kitaplaşarak yayımlanabildi.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Pervoye polnoye Sobranye Soçineniy*, (ö.s.), 1911, ("Bütün Yapıtları"); *İzbraniye filosofskiyе proizvedeniya*, (ö.s.), 1948, ("Seçme Felsefe Yazıları"); *Pedagogičeskiye Soçineniya*, (ö.s.), 1949, ("Eğitim Yazıları")
- **BAKINIZ:** BELİNSKİ, ÇERNİŞEVSKİ, GONÇAROV.

DOBZHANSKY, Theodosius (1900-1975)

SSCB asıllı ABD'li genetik bilgini ve evrim kuramcısı. Canlıların evrimini kalıtım yasalarıyla bağdaştıran yeni bir senteze vararak, genetik bilimin gelişmesini olduğu kadar çağdaş düşünce tarihini de etkilemiştir.

25 Ocak 1900'de Ukrayna'daki Nemirov kasabasında doğdu. 18 Aralık 1975'te, ABD'nin California Eyaleti'ndeki Davis kentinde öldü. 1921'de Kiev Üniversitesi'nde biyoloji öğrenimini tamamlayarak, Rockefeller bursuyla ABD'ye gitmeden önce altı yıl Kiev ve Leningrad üniversitelerinde ders verdi. 1927'de, New York'taki Columbia Üniversitesi'nde ünlü genetik bilgini Thomas Hunt Morgan'ın öğrencisi olan Dobzhansky, ertesi yıl Pasadena'daki California Institute of Technology'nin (CALTEC) biyoloji bölümü başkanlığına atanan Morgan'ı izleyerek

araştırmalarını CALTEC'te sürdürdü. 1929'da bu kuruluştan profesörlük önerisi alınca ülkesine dönmekten vazgeçerek 1937'de ABD yurttaşına oldu ve 1940'a değin CALTEC'te genetik dersleri verdi. 1940-1962 arası Columbia Üniversitesi'nde zooloji profesörlüğünü üstlenen, o tarihten sonra Rockefeller Enstitüsü'ne (bugün Rockefeller Üniversitesi) geçen Dobzhansky, 1971'de emekliye ayrılarak ölünceye değin Davis'teki California Üniversitesi'nde yarı zamanlı öğretim üyesi olarak çalıştı.

Morgan'ın öğrencisi olarak genetik araştırmalarına başlayan Dobzhansky, kalıtım konusundaki tüm bilgi birikimiyle evrim olgusunun ilk başarılı bireşimini yaparak "sentetik evrim kuramının" parlak bir temsilcisi ve evrimsel genetiğin kurucusu olmuştur. Dobzhansky'nin, bir tür sirkesineği olan *Drosophila pseudoobscura* üzerinde yaptığı deneyler ve vardığı istatistiksel sonuçlar, 1920-1930 yılları arasında Fisher, Haldane ve Sewall Wright'ın önderliğinde kurulan topluluk genetiğine değerli bir katkıdır. Evrimin bireysel bir olgu olmadığı düşüncesinden yola çıkarak, bireysel değişimlerin bir topluluk içindeki gerçekleşme yüzdesini ve topluluğun genetik yapısını araştıran istatistiksel topluluk genetiği gibi, evrimsel genetik de daha geniş anlamda bir nüfus topluluğu içindeki nicel ve nitel değişikliklerle ilişkili olarak seçme olgusunu inceler ve buradan yola çıkarak jeolojik çağlar boyunca canlıların geçirdiği evrimi araştırır. Bir toplulukta, o türün her özelliği için başat (dominant) ya da çekinik (resesif) durumda "yabanıl" bir gen vardır. Bu yabanıl ya da normal genlerden biri değişimine uğrayınca, dışının yumurta hücresi ya da erkeğin sperm hücresiyle taşınarak yeni döllere aktarılır; böylece, aynı topluluğun bireyleri arasındaki üreme süreciyle, değişime uğramış yeni geni taşıyan bireylerin sayısı birkaç kuşak sonra toplulukta giderek artar ve bu yeni gen de topluluğa özgü bir yabanıl gen durumuna gelir. Belli yapıda ve belli sayıdaki bir toplulukta rasgele beliren bu değişimlerin kalıcı olması, başka bir deyişle kalıtsal bir özellik olarak yeni kuşaklara aktarılması doğal seçmenin etkisiyle yakından ilintilidir ve Dobzhansky'nin vardığı sonuçlara göre % 100 ya da % 0 olma şansı hemen hiç yok gibidir. Sirkesineği üzerinde yaptığı araştırmalarla, değişime uğramış bir genin kalıtsal olma şansının mevsimlere göre değiştiğini gösteren Dobzhansky'nin kromozom haritaları çıkarıp genlerin yerini saptayarak, bir toplulukta bireylerden hiçbirinde aynı genotipe rastlanmadığını vurgulaması da, her türün kendine özgü bir "yabanıl genotipi" olduğu yolundaki yaygın kanıyı çürütmüştür. Gene sirkesineği üzerindeki araştırmalarında, belli bir özellikten sorumlu olan bir genin hem normal (yabanıl) hem de değişime uğramış biçimini taşıyan heterozigot bireylerin, ister başat ister çekinik olsun homozigot yapıdaki saf kan bireylerden daha dayanıklı ve üretmeye daha yatkın olduğunu kanıtlayarak Mendel'in bulgularını doğrulamıştır.

Drosophila pseudoobscura gibi basit bir organizma üzerindeki çalışmalarından da yararlanarak, deneysel ve kuramsal düzeydeki yoğun bir bilgi birikiminden usta bir bireşime varmayı başaran Dobzhansky, 1962'de yayımladığı *Mankind Evolving* ("Evrimsel Geçiren İnsan") adlı yapıtında görüşlerini insan

genetiğine ve insanın evrimine genelleştirmiştir. Gerek bu yapıtında, gerek sonraki çalışmalarında evrimi yalnızca kalıtsal boyutları içinde değerlendirmeyerek insanın bireysel ve toplumsal yapısı, gelecekteki evrimi, yaşam ve ölüm olgusu üstüne bir doğa felsefesi kuran Dobzhansky'nin düşünceleri ABD'de olduğu kadar başka ülkelerde de antropoloji ve genetik bilginleri üzerinde büyük bir etki yaratmıştır.

• **YAPITLAR** (başlıca): *Genetics and the Origin of Species*, 1937, ("Genetik ve Türlerin Kökeni"); *Heredity, Race and Society* (L.C.Dunn ile birlikte), 1946, ("Kalıtım, Irk ve Toplum"); *Principles of Genetics* (E.W.Sinnot ve L.C.Dunn ile birlikte), 1950, ("Genetiğin İlkeleri"); *Evolution Genetics and Man*, 1955, ("Evrimsel Genetik ve İnsan"); *The Biological Basis of Human Freedom*, 1956, ("İnsan Özgürlüğünün Biyolojik Temeli"); *Mankind Evolving*, 1962, ("Evrimsel Geçiren İnsan"); *Genetics of the Evolutionary Process*, 1970, ("Evrimsel Süreçlerinin Genetiği").

• **KAYNAKLAR**: H.Levine, L.Ehraman ve R. Richmond, *Essays in Evolution and Genetics in Honor of Theodosius Dobzhansky*, 1970.

• **BAKINIZ**: AVERY, BATESON, BEADLE, CRICK, C.DARWIN, R.A.FISHER, J.B.S.HALDANE, MENDEL, T.H.MORGAN, H.J.MULLER, de VRIES, J.D.WATSON.

◀ **Evrimsel genetiğin doğuşu**

DODWELL, Henry (1641-1711)

İngiliz, bilgin ve tanrıbilimci. Ruhun ölümlü olduğunu, Tanrı'nın sevdiği kimselere ölümsüz bir ruh bağışladığını ileri sürmüştür.

1641'de Dublin'de doğdu, 1711'de Shottsbrooke'ta öldü. Yaşamı konusunda ayrıntılı bilgi yoktur. Önce doğduğu yerde öğrenim gördü, sonra Oxford Üniversitesi'nde tarih okutmaya başladı.

Dodwell felsefeye sonradan ilgi duydu. Bu ilginin uyanmasında, çağının ünlü filozof ve tanrıbilimcilerinden Collins ile Samuel Clarke'ın büyük etkileri olmuştur. *Kutsal Kitap*'a ve kilise babalarının düşüncelerine bağlı kalan gelenekçi tanrıbilime göre ruh ölümsüzdür. Onun ölümsüzlüğü taşıdığı tanrısal özden dolaydır. Gövde ölümlüdür, ruhun ayrılışıyla salt özdek olur, dağılmaya, çürüyüp toprak olmaya başlar. Gövdeye dirilik kazandıran, usa düşünme yeteneği veren ruhtur.

Dodwell, bu görüşe karşı çıkarak, ruhun ölümlü olduğunu, ancak Tanrı'nın sevdiği kimselere ölümsüz bir ruh bağışladığını ileri sürdü. Onun bu düşüncesi önce kiliseyi, sonra Collins ve Clarke'ı öfkeliendirdi. Aralarında çağın felsefecilerinin ilgisini çeken bir tartışma başladı. Dodwell bu tartışmaların dışında, felsefe tarihi üzerinde önemli çalışmalar yaptı, özellikle doğacı ve Pythagorasçı felsefe akımlarıyla ilgili açıklamaları kimi yenilikler getirmiştir. Onun bu konudaki yazıları, sonraki dönemlerde yetişen felsefe tarihçileri için, önemli birer kaynak sayılmaktadır.

• **YAPITLAR** (başlıca): *Exercitationes duae*, 1699, ("İki

Çalışma"); *De aetate phalaridis*, 1700-1704, ("Kelebek Çıkarma Üstüne"); *De aetate Pythagorae Philosophia*, 1704, ("Pythagoras Felsefesinin Ortaya Çıkışı Üstüne").

- BAKINIZ: S.CLARKE, J.A.COLLINS.

DOESBURG, Theo Von

Bak. VAN DOESBURG, Theo

DOĞAN, Lütfi (1917)

Türk din adamı. Diyanet İşleri Başkanlığı görevinde bulunmuştur.

1917'de Konya'da doğdu. Ortaöğrenimini bu kentte gördükten sonra, 1949'da Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nin Arap-Fars Bölümü'nü bitirdi. Milli Eğitim Bakanlığı'na Suriye Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'ne gönderildi. Burada Arapça ve İslam bilimleri okudu. 1951'de Türkiye'ye döndü. İlahiyat Fakültesi'ne kelâm asistanı olarak girdi. İslam düşüncesiyle ilgili çalışmaları sonucu "doktor" sanını kazandı. Ankara gezici vaizliği, Ankara İmam-Hatip Okulu'nda Arapça öğretmenliği, 1962-1964 arasında Ankara müftülüğü, Diyanet İşleri Başkanlığı'nda Müşavere ve Dini Eserler İnceleme Heyeti üyeliği, 1966-1972 arasında Din İşleri Yüksek Kurulu üyeliği gibi görevlerde bulundu. 1972'de Diyanet İşleri Başkanlığı'na getirildi. 1977 milletvekili seçimlerinde Malatya'da CHP'den adaylığını koydu. Seçildikten sonra da diyanet işleriyle görevli devlet bakanı olarak hükümette görev yaptı. 1960'ta yayımlanan *Ehli Sünnet Kelâmında Eş'âri Mektebi* adlı çalışması en önemli yapıtı sayılır.

Lütfi Doğan, bulunduğu tüm görevlerde, din ile ulus yönetimi işlerinin birbirinden ayrılmasında İslam dini bakımından sakınca olmadığı görüşünü savundu. Çağdaş Türk toplumunda dinin siyasete araç edilmemesi gerektiğini vurguladı. Ulus yönetiminde, devlet kurumlarında kadın-erkek ayrımına gidilmemesi gerektiğini, eşit yetkiler verilmesinin İslam'a aykırı olmadığını açıkladı. İslam dininin barışçılık ve kardeşlik içinde yaşamayı bir ilke olarak önerdiğini ileri sürdü.

- YAPITLAR (başlıca): *Ehli Sünnet Kelâmında Eş'âri Mektebi*, 1960.
- BAKINIZ: B.ECEVİT.

DOĞAN, Mehmet H. (1931)

Türk, eleştirmen. Eleştiri ve denemelerinin yanı sıra sanat kuramı üzerine çevirileriyle de tanınmıştır.

28 Haziran 1931'de Adana'da doğdu. Yoksul bir ailenin on üçüncü çocuğuydu. İlk ve ortaöğrenimini aynı kentte tamamladı. Yükseköğrenimine Ankara Harp Okulu'nda başladı. Eskişehir Uçuş Okulu'nu bitirdi. Merzifon'a atandı. Eğitim için bir süre Almanya'ya gönderildi. İki yıl Bandırma'da pilot olarak görev yaptıktan sonra sağlık nedeniyle yer hizmetine verildi. 1959'da dil eğitimi için ABD'ye gönderildi. Dönüşünde bir süre İzmir'de öğretmenlik yaptıktan sonra, 1970'te kendi isteğiyle askerlikten ayrıldı.

Yazın yaşamaına 1945'te yazdığı bir şiirle başlamıştı. 1967'de *Yeni Dergi*'nin eleştiri yarışmasında birincilik ödülünü Mustafa Öneş ile paylaştı. *Tekrarın Tekrarı* adlı kitabıyla Türk Dil Kurumu 1974 Eleştiri Ödülü'nü kazandı.

Edebiyatın kuramsal sorunlarını irdeleyen yazılarında, yazara ve yapıta yönelik eleştirilerinde, önceleri oldukça katı bir toplumcu yaklaşım içindeydi. Son dönem yazılarında ise, eleştirel bakış açısını "bir sanat yapıtını değerlendirmede ilk ölçüt, onun, öncelikle bir sanat yapıtı olmasıdır" görüşü üzerine kurdu.

- YAPITLAR (başlıca): *Eleştiri/Deneme: Tekrarın Tekrarı*, 1973; *Birikime Dayanarak*, 1979. *İnceleme: 100 Soruda Estetik*, 1975.

DOĞANÇAY, Burhan (1929)

Türk, ressam. Rastlantı sonucu ortaya çıkan biçimlenmelerle ilgilenmiştir.

Ressam Adil Doğançay'ın (d. 1900) oğludur. Paris'te iktisat doktorası yaptıktan sonra bir süre devlet memurluğunda bulundu. Ancak ressam olma tutkusuyla görevinden istifa etti. 1950-1955 arasında Paris'te La Grande Chaumiere'de resim eğitimi gördü. 1963'te ABD'de ilk kişisel sergisini açtı. 1964'te New York Belediyesi'nin başarı ödülünü aldı. 1974'te resimleri UNICEF kartları için seçildi. Yurt dışında 50'den fazla sergi açtı. Dünyanın çeşitli ülkelerinde gördüğü duvarlardan esinlenerek, önce, kolaj (yapıştırma) ve birleştirmeler (assemblage) yaptı; sonra, bu çalışmalardan duvar resmine geçti. Ayrıca duvarlardan çektiği diapositiflerin (saydam) büyük bir bölümünü 1982'de Paris'te George Pompidou Merkezi'nden başlayarak birçok Fransız müzesinde sergiledi.

- YAPITLAR (başlıca): *Kompozisyon*, 1975; *Anatomi*, 1975; *Kompozisyon*, 1976; *Dialog*, 1976.

DOĞRUER, Mustafa (1958)

Türk, karikatürcü. 1970 kuşağının çizerlerindendir.

Ankara'da doğdu. İlk ve ortaöğrenimini burada tamamladı. 1980'de Hacettepe Üniversitesi Sanat Tarihi Bölümü'ne girdi. Öğrenciliği sırasında bir yandan da reklam ajanslarında grafikçi olarak çalıştı. 1982'de Ankara'da bir reklam ajansı kurdu.

Karikatür yapmaya 1974'te başladı. İlk karikatürü *Çağdaş Mizah* dergisinde çıktı. Daha sonra *Özgür İnsan* dergisinde, *Milliyet* ve *Cumhuriyet* gazetelerinin gülmece sayfalarında çizdi. 1979'da *O'nun Hikâyesi* adlı çizgi-öyküsünü yayımlamaya başladı. Bu dizide "O" harfi ile oluşturulmuş bir işveren ile işçi arasındaki çelişkileri ele alıyordu.

Mustafa Doğruer'in ayrıntıdan uzak, yalın bir çizgi dili vardır. Bir anlamda Turhan Selçuk'tan etkilendiği izlenir. Ancak Selçuk'un geometrik ve keskin çizgileri Doğruer'de yumuşak eğriliklere dönüşmüştür. Karikatürünün gelişmesinde Tonguç Yaşar, Tan Oral ve Bosc'un çizgilerinin de etkisi olmuştur.

- **YAPITLAR** (başlıca): *Çocuk Karikatürleri*, 1979, kart-postallar; *Tüysiklet* (S.Macan, A.Kanbir, Ü.Kartoğlu, E.Polat ile), 1979.

DOĞU, Yaşar (1915-1961)

Türk, güreşçi. Güreş hayatı boyunca sadece tek bir kez sayı hesabıyla yenilmiştir.

Samsun'un Kavak ilçesine bağlı Karlı köyünde doğdu. 8 Ocak 1961'de Ankara'da öldü. Babasının I.Dünya Savaşı'nda ölmesi üzerine çok küçük yaşta annesinin köyü olan Emirli'ye gitti. Güreşe bu köyde başladı. Askere gidene dek karakucak ile uğraştı, kuvveti sayesinde kendisinden çok daha büyük ve tecrübeli rakiplerini yendi. 1937'de Ankara'da askerken mindere çıktı. Kuvveti ve büyük güreş kabiliyeti sayesinde kısa sürede adını duyurdu. 1939'da milli takıma seçildi. Oslo'da yapılan Avrupa Şampiyonası'nda ilk defa milli mayoyu giydi. Bu şampiyonada yaptığı güreşlerden bir tanesini sayı hesabıyla kaybederek Avrupa ikincisi oldu. Güreş hayatının tek yenilgisi budur. 1940'ta 66 kilonun Balkan şampiyonluğunu kazandı. 1946'da Stockholm'de yapılan Avrupa Şampiyonasında 73 kilonun Avrupa şampiyonluğunu kazandı. 1947'de Prag'da yapılan Avrupa Greko-romen Şampiyonası'nda, tüm rakiplerini tuşla yenerek 73 kilonun greko-romen stilinde de Avrupa şampiyonluğunu kazandı. 1948 Londra Olimpiyat Oyunları'nda 73 kilonun, 1949 Avrupa Şampiyonasında da 79 kilonun şampiyonluklarını kazandı. 1950 yılında Asya'da büyük bir turneye çıktı ve bu turne

sırasında karşısına çıkan rakipleri çok kısa sürelerde tuşla yenerek ününü yaygınlaştırdı. 1951'de 87 kilonun Dünya Şampiyonluğunu kazandıktan sonra güreşi bıraktı, antrenörlüğe başladı. 10 yıl süreyle antrenörlük yaparak birçok ünlü güreşçi yetiştirdi.

DOISNEAU, Robert (1912)

Fransız, fotoğrafçı. 20.yy Fransız fotoğrafının en önemli temsilcilerinden biridir.

1912'de Val-de-Marne'da, Gentilly'de doğdu. 1926'da Paris'te Estienne Okulu'na kabul edildi. Taşbaskı (litografi) atölyesinde eğitim gördü ve 1929'da baskıcı diploması alarak mezun oldu. 1930'da reklam fotoğrafçılığına başladı. 1932'de ilk röportajını *Excelsior*'a sattı. 1934-1939 arasında Renault fabrikalarında fotoğrafçı olarak çalıştı. *Rapho* ajansının kurucusu Charles Rado ile tanıştı ve sokak fotoğrafları çekmeye başladı. II.Dünya Savaşı'nda silah altına alındı. Savaş sonrasında önce Alliance Photo basın ajansına, 1946'da da bugüne değin çalıştığı *Rapho* ajansına girdi. *Le Point* dergisi yöneticisi yazar Maurice Betz'le birlikte çalışmalar yaptı. 1949'da *Vogue* dergisiyle bir sözleşme imzaladı ve 1952'ye değin bu dergi için fotoğraf çekti. Daha sonra *Kara Yıldızlar*, *Gece İnsanları* konulu bir röportaj çalışmasına, müzikçi Maurice Baquet ile *Viyolonsel-Slalom* adlı ve henüz bitirmediği bir müzik-fotoğraf senfonisi yapımına girişti. 1960'da ABD'de, 1968'de SSCB'de röportaj çalışmaları yaptı. 1973'te *Robert Doisneau'nun Paris'i* adlı bir kısa film gerçekleştirdi; 1978'de Jean Loup Sieff ve Bruno Barbey ile F.Moscowicz'in çevirdiği *Üç Gün, Üç Fotoğrafçı* filmine katıldı.

1951'den başlayarak ABD'de ve Avrupa'da yirmiye yakın kişisel sergi açtı, yedi karma sergiye katıldı, 1947 Kodak, 1956 Niepce ödülleri aldı.

Doisneau, II.Dünya Savaşı ve sonrası Fransız düşünce ve sanat ortamının etkisinde ince ve şiirsel bir anlatıma ulaşmış, duyarlı bir siyah-beyaz ustasıdır.

- **YAPITLAR** (başlıca): Albüm: *Instantanés de Paris* ("Paris Enstantaneleri"); *Trois secondes d'éternité*, 1979, ("Üç Saniyelik Sonsuzluk").

- **KAYNAKLAR**: L.Nori, *La photographie Française, des origines à nos jours*.

DOKSİYADİS, Konstantinos (1913-1975)

Yunanlı mimar, kent plancısı. İnsan yerleşmeleri biliminin (Ekistiks) kurucusudur.

14 Mayıs 1913'te Yunanistan'da Stenimachos'da doğdu, 28 Haziran 1975'te öldü. 1935'te Atina

Teknik Üniversitesi Mimarlık Bölümünü bitirdi. 1936'da Almanya'da Berlin, Charlottenburg Üniversitesi'nde mühendislik dalında doktora tezi verdi. 1937-1938 yıllarında Atina ve çevresi kent planlama görevlisi olarak çalıştı. 1939-1944 arasında Halkla İlişkiler Bakanlığı Bölge ve Kent Planlama Bölümü başkanlığı yaptı, 1939'da Atina Teknik Üniversitesi'ne öğretim üyesi olarak girdi ve 1943'e değin kent planlama dersleri verdi. 1945-1948 arasında Yunanistan Konut Bakanlığı danışmanı oldu. 1949'dan 1951'e değin Yunanistan Kalkınma Programının bakanlık düzeyinde koordinatörlüğünü yaptı. Kendi kurmuş olduğu Doksiyadis ve Ortakları Uluslararası Kent Planlama ve İnsan-Yerleşmeleri Bilimi Danışmanlık Şirketi'nin 1951'de başkanı oldu ve 1972'ye değin bu görevini sürdürdü. Aynı zamanda, ABD üniversiteleri başta olmak üzere birçok ülkede kentleşme konusunda dersler verdi. İngiltere, Yugoslavya, Lübnan gibi ülkelere onur belgeleri aldı. Çeşitli uluslararası mimarlık ve kent planlama kurumlarına üye olan Doksiyadis'e 1963'te Uluslararası Mimarlar Birliği'nin (U.I.A.) Sir Patrick Abercrombie Ödülü, Meksikalı Mimarlar Birliği'nin Gali de Oro Ödülü, 1965'te Amerikan Endüstri Tasarımcıları Birliği Başarı Ödülü, bir yıl sonra da ABD Colorado Eyaleti Aspen Ödülü verildi. Doksiyadis ayrıca birçok üniversiteden çeşitli onursal doktorluk unvanları aldı.

Doksiyadis, mimarların, mühendislerin ve kent plancılarının elde ettiği verileri, kullanım açısından yetersiz bularak, iktisatçıların, toplumbilimcilerin ve yöneticilerin işbirliğini gerektiren insan yerleşmeleri bilim dalını kurmuş ve buna Eski Yunanca'dan türettiği *Ekistiks* adını vermiştir. Gerek toprağa bağlı, gerekse göçebe toplumların alışkanlıklarını ve yaşam biçimlerini gözönüne aldığı çalışmalarında, en küçük yerleşme birimi olan çiftlik evinden, *ecumenopolis* adını verdiği evrensel kente kadar bütün yerleşme biçimlerini incelemiştir. Ayrıca kentlerin geleceğiyle ilgili kestirimlerde bulunmuştur. Kurduğu şirketin başkanlığını yaptığı sırada Pakistan'ın yeni başkenti İslamabad, Zambia'nın sanayi kenti Kafue ve Gana'nın liman kenti Tema gibi yeni kurulmakta olan kentler için tasarımlar hazırlamış, Atina, Bağdat, Rio de Janeiro, Riyad, Tobruk gibi eski kentlerin planlarını çağdaş düzeye getirecek biçimde yeniden ele almış, Eastwick, Virginia, Massachusetts, Miami, Florida ve Washington kentlerinin planlarında yenileştirmeler yapmış, Detroit ve Rio de la Plata havzası gibi daha büyük alanlar için de bölge planları hazırlamıştır.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Raumordnung im griechischen Stadtbau*, 1937, ("Yunan Kent Planlamasında Mekân Düzeni"); *Bir Basit Öykü*, 1945, (Yunanca); *Ekistiks Analizler*, 1946 (Yunanca); *Destructions of Towns and Villages in Greece*, 1947, ("Yunanistan'da Kent ve Köylerin Yıkılması"); *Architecture in Transition*, 1963, ("Geçiş Dönemi Mimarlığı"); *Urban Renewal and the Future of the American City*, 1966, ("Kent Yenileştirmesi ve Amerikan Kentinin Geleceği"); *Between Dystopia and Utopia*, 1966, ("Distopya ve Utopya"); *Ekistiks, an Introduction to the Science of Human Settlements*, 1968, ("Ekistiks, İnsan Yerleşmeleri Bilimine Giriş"); *The Two-Headed Eagle*, 1972, ("İki Başlı Kartal"); *Architectural Space in Ancient Greece*, 1972, ("Eski Yunan'da Mimari Mekânlar").

DOLIN, Anton (1904-1983)

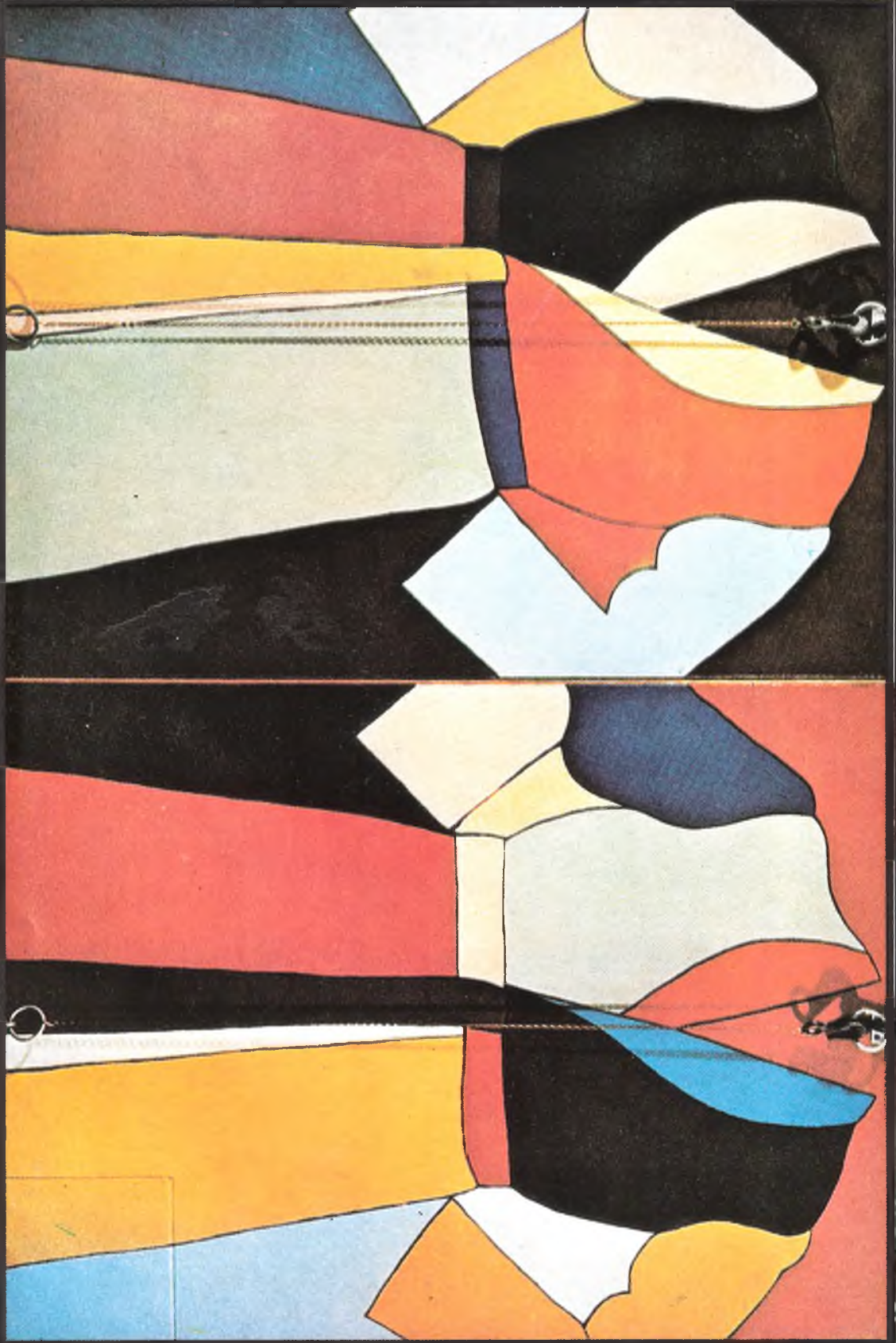
İngiliz dansçı, koreograf ve bale eğitmeni. Birçok ünlü topluluğun kurucusu olarak da bale sanatının gelişimine katkıda bulunmuştur.

27 Temmuz 1904'te Sussex'de doğdu, 13 Aralık 1983'te Paris'te öldü. Asıl adı Sydney Francis Patrick Chippendall Healey-Kay'dir. 1915'ten 1921'e değin özel bale ve oyunculuk dersleri aldı. Rus bale eğitmenleri S.Astafieva ve B.Nijinska ile çalıştı. 1921'de Londra'da *Uyuyan Prenses*'in gösterisi sırasında Diaghilev'in topluluğuna katıldı. 1924'te asıl kadroya alındı ve başdansçı olarak dans etmeye başladı. Aynı yıl, Nijinska'nın *Le Train Bleu* ("Mavi Tren") balesindeki Güzel Çocuk rolüyle beğeni kazandı. 1925'te bir anlaşmazlık üzerine Diaghilev'in topluluğundan ayrıldı. 1926'da başbalerin Nemçinova ile birlikte kendi grubunu kurdu. Daha sonra Diaghilev'le barışarak 1929'da, topluluğun *The Prodigal Son* ("Savurgan Oğlu") ve *Le bal* ("Balo") gibi baleslerinde dans etti. Aynı yıl, Diaghilev'in ölümünden sonra New York'a gitti ve konuk balet olarak bazı topluluklarda dans etti. 1930'da Londra'ya döndü ve kurucularından biri olduğu Camargo Society'yi tanıtmak amacıyla çeşitli baleslerin koreografilerini yaptı. 1931-1935 arasında Vic-Wells Ballet'in konuk başdansçısı olarak sahneye çıktı. 1935'te birçok kez birlikte dans ettiği A.Markova ile Markova-Dolin topluluğunu kurdu. 1938'e değin bu topluluğun yönetmeni ve başdansçısı oldu. 1940'da New York'da yeni kurulmuş olan Ballet Theatre'a katıldı.

1946'yadeğın bu toplulukta konuk dansçı oldu ve bazı klasik baleslerin koreografisini gerçekleştirdi. 1945'te A.Markova ile yeniden birleşti ve 1948'e değin onunla çeşitli turnelere çıktı. 1949'da Markova ve J.Braunsweg ile yeni bir bale topluluğu kurdu. 1950'de London Festival Ballet adını alan bu toplulukta 1961'e değin başdansçı ve sanat yönetmeni olarak çalıştı. 1981'de kendisine "Sir" unvanı verildi.

Dolin, olağanüstü bale yeteneğiyle İngiliz balesinin öncülüğünü yapmıştır. Zamanının, partneri ile en iyi uyum sağlayan dansçısı olarak anılmıştır. Bale ustası, koreograf ve eğitmen olarak Rusya'dan Japonya'ya, Venezuela'ya ve Kanada'ya değin birçok ülkede sanat etkinliğini sürdürmüştür.

- **YAPITLAR (başlıca):** *Kitap: Divertissement*, 1931, ("Divertimento"); *Ballet Go Round*, 1938; *Pas de deux: The Art of Partnering*, 1949, ("Pas de deux: Partnerlik sanatı"); *Alicia Markova*, 1953; *Autobiography*, 1960, ("Otobiyografi"); *The Sleeping Ballerina-The Story of Olga Spessivtzeva*, 1966, ("Uyuyan Balerina-Olga Spessivtzeva'nın Öyküsü").

Resim 255
Jim DINE "Çift İzometrik Otoportre" Özel Koleksiyon,
ABD

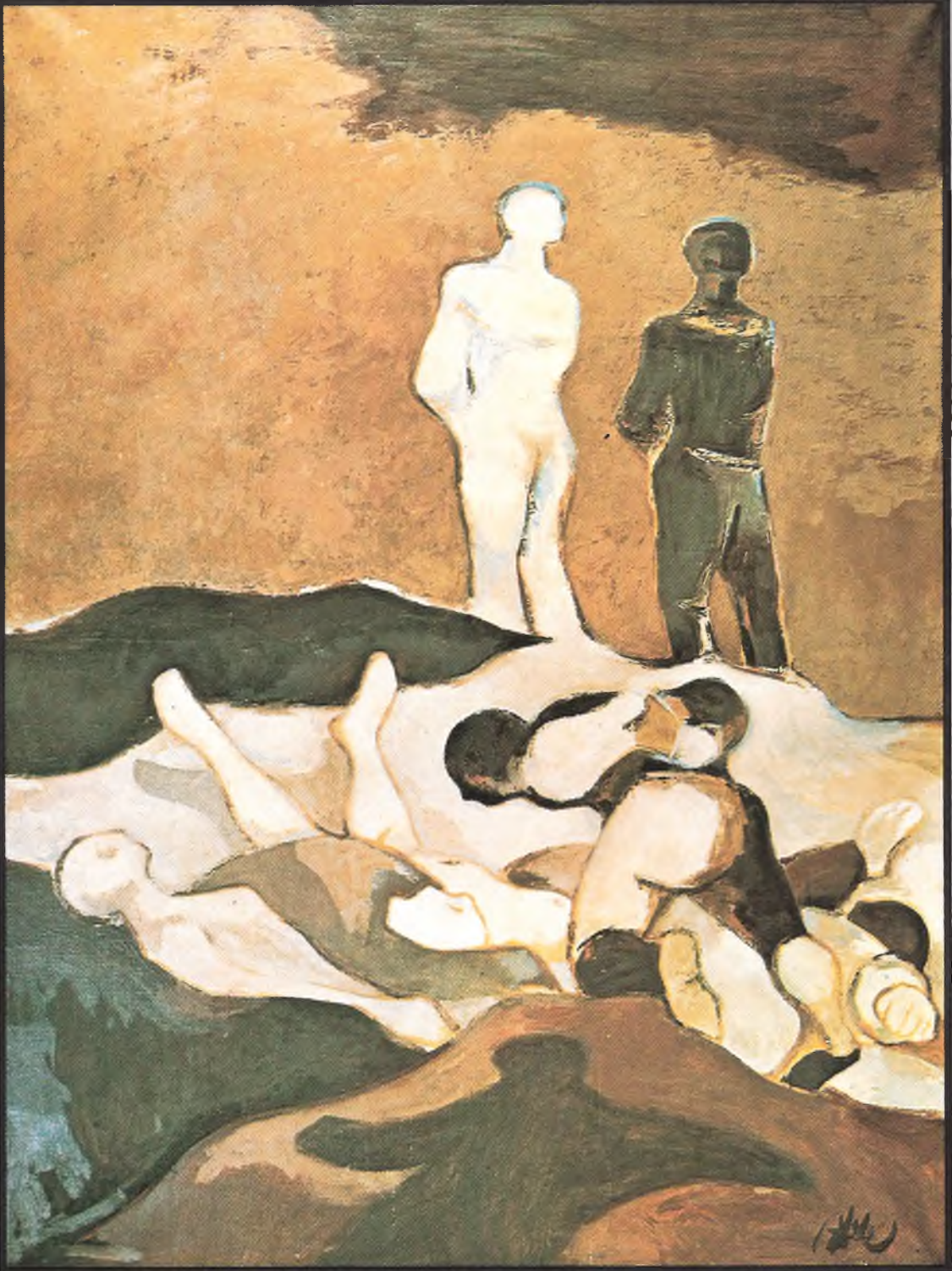
Resim 262
Burhan DOĞANÇAY
"Geometrik Soyutlama" Özel Koleksiyon

Resim 261
Abidin DİNO "Dört Kent" Özel Koleksiyon

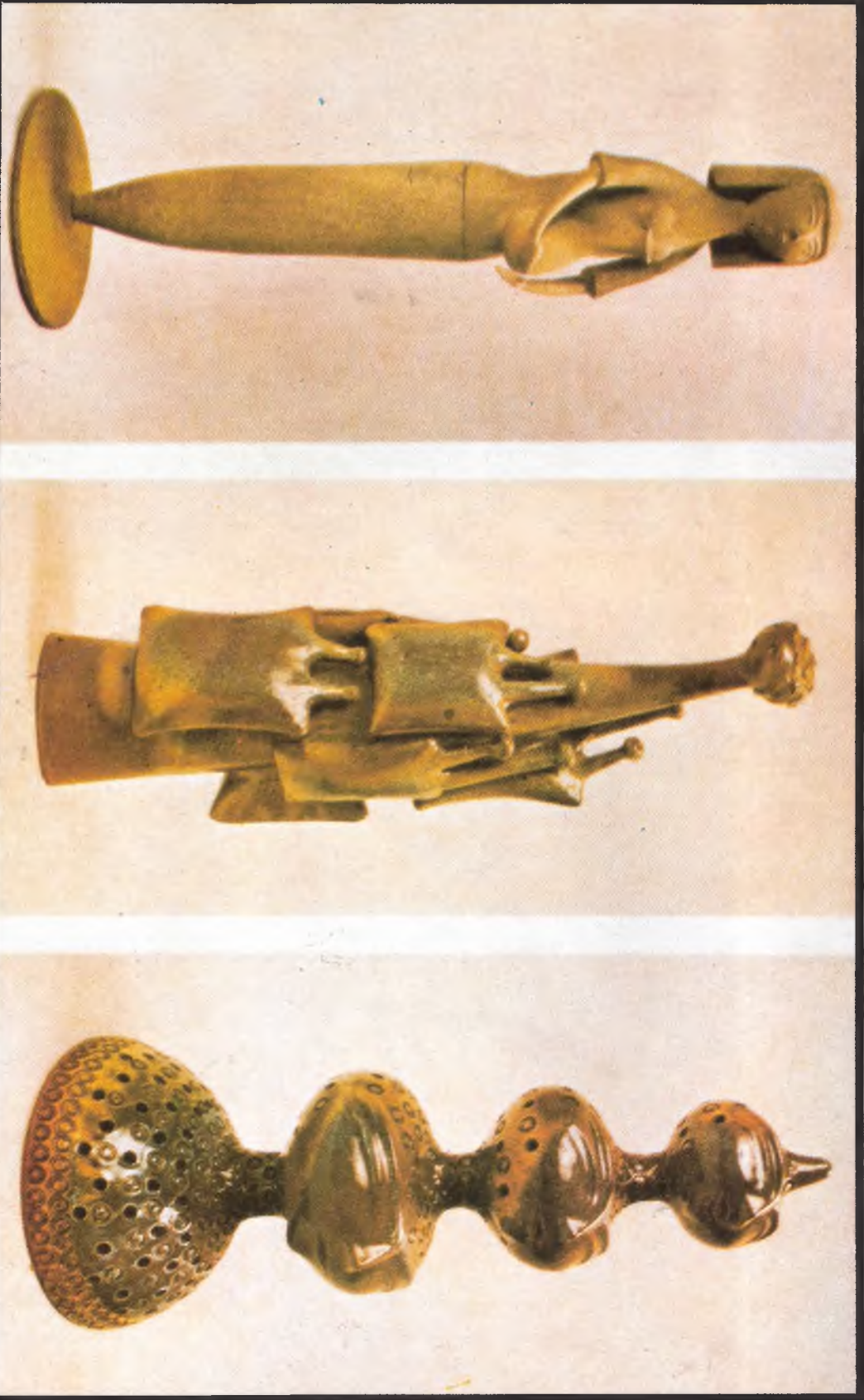
Resin 256
Otto Dix
"Annenle Babam"
Aşağı Saksonya Eyaleti Galerisi
Hannover, ALMANYA

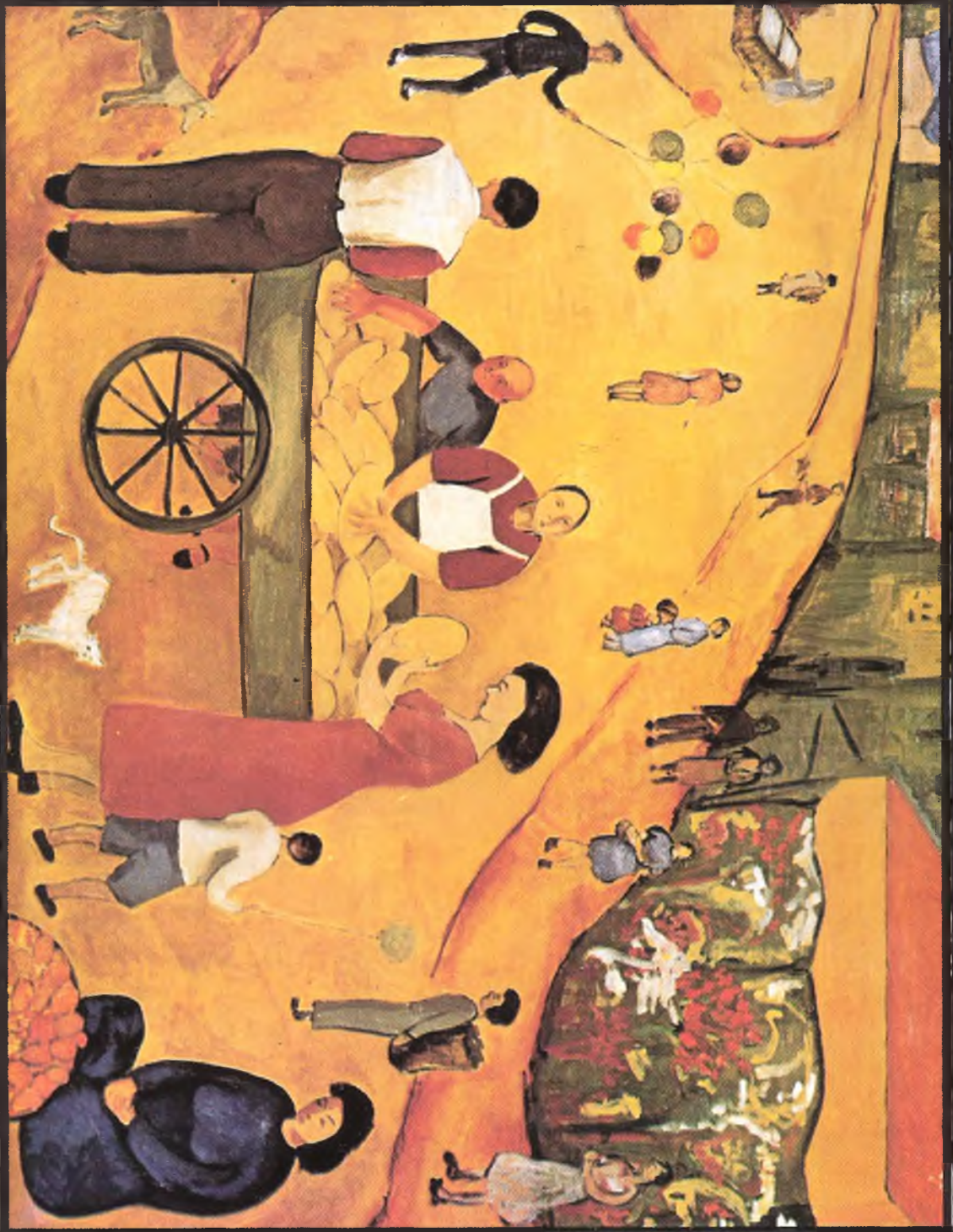
Resim 260
Abidin DİNO
"İkinci Dünya Savaşı" dizisinden Özel Koleksiyon

Resim 257
Halil DİKMEN "Köylü Kadınlar" İstanbul Resim ve Heykel
Müzesi

Resim 259
Sadi DİREN "Seramik Form" Özel Koleksiyon

Resim 258
Şükriye DİKMEN
"Kavuncu"
Özel Koleksiyon

Yurt Ansiklopedisi tamamlanıyor!

Türkiye'ye toplu bakış: “Türkiye/Genel,, cildi!

Yurt Ansiklopedisi, 141. fasikülüyle son -ve en önemli- cildine başlıyor: “Türkiye/Genel”!

“Türkiye/Genel” cildi, önceki ciltlerden farklı bir sistematiikle hazırlandı. Yurdumuz bu kez iller düzeyinde değil, Türkiye genelinde ele alınıyor. “Türkiye/Genel” cildi, ilk 10 ciltte yer almayan, Türkiye'nin siyasal ve yönetsel yapısı, hukuk düzeni, anayasacılık hareketleri gibi konuları da işliyor.

“Türkiye/Genel” cildi, sadece yurdumuzun tümüne ilişkin bütünsel bilgileri vermekle de kalmıyor. Yurt Ansiklopedisi'nin ilk 10 cildinde il ölçeğinde ele alınan doğal yapı, tarih, sosyo-ekonomi ve kültür konularının, genel bir tabana oturarak perspektif kazanmasını sağlıyor.

Şimdi Yurt Ansiklopedisi'nden çok yönlü ve daha kolay yararlanın. “Türkiye/Genel” cildinde, Yurt Ansiklopedisi'nin bütününe kapsayan ve yaklaşık 30.000 girişten oluşan ayrıntılı bir “dizin” de yer alıyor.

Yurdumuza, Türkiye genelinde “toplu bakış” getiren “Türkiye/Genel” cildini kütüphənize kazandırın. Dev bir kaynağa sahip olun!

“Türkiye/Genel,, cildi:

- Yeryüzü şekilleri, jeolojik yapısı, iklimi, bitki örtüsü, doğa güzellikleriyle, doğal yapısıyla Türkiye!
- Osmanlı Devleti'nden günümüze anayasacılık hareketleri, devlet yapısı, siyasal partileri, uluslararası ilişkileri ve yönetsel yapısıyla Türkiye!
- Yazılı tarih öncesinden günümüze, toplumsal yaşamı, düşünce hareketleri, dış politikası ve tarihiyle Türkiye!
- Ekonomisinin gelişimi, nüfusu, tarımı, sanayii, turizmi, göç olgusu, sağlık ve sosyal güvenlik sorunları, işçi ve sendika hareketleri, toplumsal örgütlenmeleri ve sosyo-ekonomik yapısıyla Türkiye!
- Anadolu'nun kültürel evrimi, geleneği, dinsel yapısı, dil ve edebiyatı, müzik ve mimarlığı, kültürel kurumları, basın-yayın organları, sineması, sporu ve tüm kültürel yapısıyla Türkiye!
- Yurt Ansiklopedisi'nin bütününe kapsayan ve yaklaşık 30.000 girişten oluşan ayrıntılı dizin, zengin kaynakça.
- 24 fasikül, 1400 sayfa. Yüzlerce renkli ve siyah-beyaz fotoğraf, harita, grafik, şema.

Eksiklerinizi tamamlayın!

Ansiklopedi bir bütündür. Eksik fasiküllerinizi, cilt ve cilt kapaklarınızı vakit geçirmeden tamamlayın. Bu dev esere bütünüyle sahip olun. Eksiklerinizi YADA A.Ş.'den sağlayabilirsiniz.

YADA A.Ş.
Doktor Şevki Bey Sok. No: 6 Divanyolu, İstanbul Tel: 520 74 72

 ANADOLU YAYINCILIK A.Ş.
Buyukdere Cad. Uçyol Mevkii No: 93 Maslak-İstanbul

ANADOLU YAYINCILIK A.Ş. adına sahibi: Nazar BUYUĞ

Genel Yayın Yönetmeni: Oya KOYMEN

Yazı İşleri Müdürü: Meltem ÖNEŞ

Teknik Yönetmen: Yavuz KOSEMEN

Renkli Baskı: Ana Basım Sanayi A.Ş.

Siyah-Beyaz Baskı: Milliyet Yayın A.Ş.

Dağıtım: Hürriyet Holding A.Ş.

Abone ve Her Türlü İstek Adresi:

YADA Dr. Şevki Bey Sokak, No: 6 Divanyolu

ANADOLU YAYINCILIK Büyükdere Caddesi, Uçyol Mevkii, No: 93 Maslak-İstanbul

Cilt 4, Fasikül 32

25 Haziran 1984

400 TL.